

Пряшівська універзіта в Пряшові
Центер языків і култур народностных меншын
Інштітут русиньского языка і културы

Studium Carpatho-Ruthenorum 2023

Штудії з карпаторусиністікы 15.

VYDAVATELSTVO
PREŠOVskej
UNIVERZITY

Пряшів 2023

© Пряшівська універзіта в Пряшові – Центр языків і култур народностных меншын,
Інштїтут русиньского языка і културы

Studium Carpatho-Ruthenorum 2023

Штудії з карпаторусиністики 15.

Зоставителька і одповідна редакторка: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.

Редакчна рада: доц. ПгДр. Анна Плішкова ПгД., унів. проф. (председкыня)
проф. Др. Павел Роберт Магочій
проф. Др. Елейн Русинко
проф. Др. Кірілл Шевченко, др. н.

Рецензенты: доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.
проф. Др. Михаил Капраль, к. н.

Научна редакторка: проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н.

Вываватель: Пряшівська універзіта в Пряшові – Центр языків і култур народностных меншын, Інштїтут русиньского языка і културы

Перше выдання, 2023

Друкарня: DMC, s. r. o., Nové Zámky

Тоту публікацію ані єї части не мож репродуковати без поволїня властника авторських прав.

© Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín,
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Studium Carpatho-Ruthenorum 2023

Štúdie z karpatorusinistiky 15.

Зоставовateľка а zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Anna Plišková, PhD., univ. prof. (predsedníčka)
prof. Dr. Paul Robert Magocsi
prof. Dr. Elaine Rusinko
prof. Dr. Kirill Ševčenko, DrSc.

Recenzenti: doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.
prof. Dr. Mihály Káprály, CSc.

Vedecká redaktorka: prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Prvé vydanie, 2023

Tlač: DMC, s. r. o., Nové Zámky

Túto publikáciu ані jej části nie je možné reprodukovat' bez súhlasu vlastníka autorských práv. Za jazykovú stránku príspevkov sú zodpovední autori.

ISBN 978-80-555-3190-8

ОБСАН

Вступне слово едіторкы	5
-------------------------------------	---

ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ

Михал ПАВЛІЧ: КОМІКА СТЕРЕОТИПІВ МИРОСЛАВА ЖОЛОБАНИЧА	8
Peter ŠVORC: ORESZT SZABÓ – RUSÍNSKY UHORSKÝ VLASTENEC A JEHO KNIHA O RUSÍNOCH	20
Зденка ЦІТНЯКОВА: ВІЗУАЛНА ДВОЙЯЗЫЧНОСТЬ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИЧНОГО ПОУЖИВАННЯ РУСИНЬСКОГО МЕНШЫНОВОГО ЯЗЫКА	32
Валерій ПАДЯК: ДАКІЛЬКО ПОЗНАЧОК І КОМЕНТАРІВ ІД БІОГРАФІЇ АЛЕКСАНДРА ДУХНОВІЧА (24.04.1803 – 29.03.1865)	45

ОСНОВНЫ ІНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧИХ

Мгр. Михал Павліч, ПгД.	58
Проф. ПгДр. Петер Шворц, к. н.	62
Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД.	65
Доц. Мгр. Валерій Падяк, к. н.	68

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

Ľuba KRÁĽOVÁ: DUBAYOVCI A ICH VPLYV NA ROZVOJ SPOLOČENSKÉHO ŽIVOTA NA SLOVENSKU PO II. SVETOVEJ VOJNE	74
Канамэ ОКАНО: ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ В РУСИНСКОМ ЯЗЫКЕ ВЕНГРИИ: НА МАТЕРИАЛЕ ЖУРНАЛА «РУСИНСЬКИЙ СВІТ»	85
Кветослава КОПОРОВА: ПРАВИЛА РУСИНЬСКОГО ПРАВОПИСУ В ГОРИЗОНТІ ЧЕТВЕРТЬСТОРОЧА	96
Михала ГОЛУБКОВА – Анна ПЛІШКОВА: ПРОБЛЕМАТИКА ХОСНОВАНЯ НАЗВ І ЇХ АБРЕВІАТУР НА ОСНОВІ ПРИКЛАДІВ ІЗ МЕДІАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ	114
Radka ONDERKOVÁ: PODKARPATSKÁ RUS V DRUHEJ POLOVICI 30. ROKOV XX. STOROČIA A JEJ CESTA K AUTONÓMII	124
Домініка НОВОТНА: ЛІТЕРАТУРНА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ РУСИНЬСКИХ ЕМІГРАНТІВ В США НА ЗАЧАТКУ XX. СТОРОЧА В ДРАМІ ВАЛЕНТИНА ГОРЗА: „FEDORIŠINOVY“	130

Вступне слово едіторкы

Рік 2023 був про семінары карпаторусиністікы характерный дакількома змінами. Кедже організованы семінарів на три роки заставила пандемія Ковід-19, а потім – в другій половині рока Інштїтут русиньского языка і культури ПУ змінив свою адресу (чім ся змінила нелем містность, але ай будова, де были семінары організованы), організаторы рішили передавати выступы єднотливых позваных гостів, шпеціалістів з розлічных областей карпаторусиністікы як научной дісціплїны ай в онлайн форматі – з можностєв припоїти ся на конкретный семінар онлайн (і запоїти ся до діскусїї), або сі го ходем нескорше попозерати на вебовій сторінці Пряшівской універзіты – Інштїтуту русиньского языка і культури.

В уведженім році были зорганізованы штири семінары, до зборника сьме умістили іщі далшых шість додаткових штудій, также доведна курто представиме десять новых штудій з розлічных областей карпаторусиністікы.

Першый семінар в новім календарьнім році звыкне быти тематічно венований дакотрому сучасному русиньскому авторови. Так то было ай в тім припадї. З темов *Коміка стереотінів у прозі Мірослава Жолобаніча* выступив одборный асістент з Інштїтуту русиньского языка і культури ПУ – Мгр. Михал Павліч ПгД., іншпірований главні послїдніма двома публікаціями гуморесок Міра Жолобаніча – *Захранка* (2020) і *Дуплава верьба* (2021), ід котрым прибыло концєм рока 2023 ай третє, вольне продовжіня з назвов – *Горечій кавей*.

На другый семінар в уведженім році прияв позвання проф. ПгДр. Петер Шворц, к. н. з Катедры нововікой і найновшой словацькой історії – Інштїтуту історії Філозофічної факулты ПУ. У своїй лекції представив мало знаму русиньску особность – Др. Ореста Саба (Dr. Oreszt Szabó) і выкликав меджі притомныма діскусію, ці досправды був Орест Сабо із своїма промадарьскыма поглядами русиньскый патріот. Про свою штудію зволив ай контроверзну назву: *Орест Сабо – русиньскый угорьскый патріот і ёго книга о Русинах*.

Тему *Візуална двоязычность в контексті практичного поужываня русиньского меншынового языка* представила третя выступаюча – соціолінгвістка Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД. з Інштїтуту русиньского языка і культури ПУ. Як сконштатовала: „Мати свій язык зафіксований на векшыні приватных і адміністративных знаків бы мало підвышыти чутя, же язык має в сполочности ціну і поставліня на уровни іншых языків в рамках соціолінгвістичной ситуації.“

В році 2023 собі Русины припомянули 220 років од народжіня свого найвызначнішого народного будителя А. Духновіча. Доц. Валерій Падяк, к. н. з Інштїтуту русиньского языка і культури ПУ вывжив можливість представити на семінару дакотры незнамы факты із жывота русиньского будителя другой половины 19. стороча, як ай свою найновшу публікацію: *А. Духновіч. Моя ліра и кимвал*. Назва темы семінара і штудії, котру публікуєме в зборнику: *Дакілько позначок і коментарїв ід біографії Александра Духновіча* (24. 4. 1803 - 29. 3. 1865).

Додатковы штудії.

У зборнику є надрукованых і шість додаткових штудій – єдна з области соціології, три лінгвістичны штудії, єдна з історії і єдна представляє русиньску

емігрантську літературу. Назва штудії *Родина Дубаєвых і їх вплив на розвой общественного жывота на Словакії по II. світовій войні* авторкы ПгДр. Любы Кралёвой, ПгД. наповідать, же соціологічка, в сучасности директорка Музея русиньской культуры у Пряшові, ся у своїх найновшых баданях концентровала на дакілько генерацій родины Дубаєвых і їх умелецький талант.

Перша надрукована лінгвістична штудія: *Часослова руху в русиньскім языку Мадярська: на матеріалі часопису «Русинський світ»*, (што выдають Русины в Мадярську), принесла ай нового автора. Є ним японський лінгвіста Канаме Окано, Пг.Д. і штудія виходить в році, коли Русины в Мадярську кодифіковали свій варіант русиньского языка.

Ай далша лінгвістична штудія приносить до зборника нову авторку. Є нёв Мгр. Михала Голубкова, ПгД. з Інштитуту русиньского языка і культуры ПУ, котра обгаїла в данім році докторську дізертацію. Ёй часть під назвов: *Проблематика хоснованя назв і їх абрєвіатур на основі прикладів із медіалной практикы* опубліковала у сполуавторстві із менторков Доц. ПгДр. Аннов Плішковов, ПгД., універзітнов професорков на уведженім інштитуті. Третья штудія завершує далшу нову тему з области лінгвістики. Авторка ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., універзітна доцентка, як координаторка Языковой комісії при Інштитуті русиньского языка і культуры представила аналізу єднотливых змін у правилах правопису од першых правил, выданных в році 1994, аж по найновшы, выданы ведно з ортографічным словником в році 2019. Назва темы: *Правила русиньского правопису в горізонті четвертьсторока* може читателів ліпше зорьєнтовати в конкретных змінах, котры настали у правописі русиньского языка на Словакії.

Авторками послідніх двох штудій суть дві молоды докторандкы. Перша з них, Мгр. Радка Ондеркова, екстерна докторандка з Інштитуту історії Філозофічної факулты ПУ публікує штудію *Підкарпатська Русь в другій половині 30-ых років XX. сторока і ёй путь к автономії*, в котрій приближує дакотры важны моменты із меджівойнового періоду.

Авторка Мгр. Домініка Новотна публікує в зборнику першый раз. Є інтернов докторандков Інштитуту русиньского языка і культуры ПУ із замірянём на русиньську емігрантську літературу. *Літературна рефлексія соціалной проблематики русиньских емігрантів в США на зачатку XX. сторока в драмі Валентіна Ѓорза «Fedorišinu»* є частёв ёй докторьской дізертації і приближує жывот грекокатолицького священника Валентіна Ѓорза, котрый в році 1905 емігровав до США, де нелем проповідать боже слово меджі краянами – Русинами, але проявлює ся ай літературно.

Маєме надій, же ай тогорочный зборник *Stodium Carpatho-Ruthenorum 2023/Штудії з карпаторусиністікы 15* заінтересує нелем многих бадателів, але ай наших сімпатізантів, котры регуларно, або спорадічно приходять на семінары карпаторусиністікы. Ай в далшій році будуть мати можность быти участныма на семінарах нелем фізічно, але ай в онлайн просторі.

ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., унів. доц.

ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ

КОМІКА СТЕРЕОТІПІВ МІРОСЛАВА ЖОЛОБАНИЧА

Михал ПАВЛІЧ

Abstract

In the following article, we will analyze the humorous prose of Miroslav Žolobanič, in which the stereotyping of gender differentiation is mainly used for comic effect, i.e. essentialist perceived differences between men and women. At the same time, we interpret the prose with the help of Henry Bergson's theory of comic.

Keywords: Stereotype. Gender differentiation. Comic. Henry Bergson. Gender stereotypes.

1. Стереотіпи коло нас

Зо стереотіпічним вниманєм світа коло нас мать каждый з нас скушеность, меджі знамы стереотіпи на уровни повторяючих ся каждоденных чінностей мож спомянути образы америцьких поліцайтів люблячих креплі-донуты (рекламны образы, як сі поліцайты купують в рамках своєї службы креплі і потім до них смачно закусять) ці інформачных техніків як інтровертів во фланеловій кошули, котры мають проблемы із соціалізацієв, або умелців, як напр. музикантів або малярів, геніалных (а даколи і шаленых), котрым нихто не розумить і котры жыють во своїм властнім світї. В медіях і уменю, такім як є філм ці література vznikли образы жен як емоціональных, бісідливых, напроти мужам, котры суть міцныма, мовчанливима тіпами. А на уровни народных ці етнічных стереотіпів нам на думку приходять образы орієнтальных народів, вынятково талантованых в математіці, або Славянів-алкоголіків.

Слово **стереотіп** было в минулости хосноване на означіня методы друкованя обтискнутєм тинтов намазаної форми о папірь. Нескорше, протягом половини девятнадцятого стороча тот термін ся хоснує шырше, в значіню „образу повторяного без зміны”.¹ Концепт стереотіпу був перший раз дефінований в році 1922 америцьким писателєм, публіцистом і політичным коментатором Волтером Ліппменом в рамках публікації Public Opinion². Ліппмен тот термін хосновав на „опис „*мінічного образу*”, *котрый нам прийде на мысль, кедь думаєме о даякій соціалній групі*”.³ Стереотіп є вниманий як когнітивна метода або процедура, котру

1 *Stereotype* [online]. In Online Etymology Dictionary. Доступне на: <<https://www.etymonline.com/word/stereotype>> [цит. 23-03-15].

2 LIPPMANN, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick, New Jersey: The Macmillan Company. Second printing. ISBN 1-56000-999-3.

3 MAMBROL, N. (2017). *Gender Stereotype* [online]. Доступне на: <<https://literariness.org/2017/11/05/gender-stereotype/>> [цит. 23-03-15].

вживать наше думаня на спрощіня а генералізованя (зобіщія) комплексного множества інформацій, котры заживать. Стереотіп є методов похоплїня світа коло нас, котра фунгує на принципі класіфікації індивідуальных особ до категорій групи.

Проблемом стереотіпів є але то, же „тіпічний образ“ групи може бути негатівный або позітівный, точный або неакуратный, мать даякый реалный заклад або причіну, або цалком ні. Негатівны і неточны стереотіпы або стереотіпы заложены на неправді пак вытваряють несправедливы, допереду вытворены назоры, предсудкы, котры мы пак много раз аплікуєме до каждоденного живота. Треба тыж підчаркнути, же стереотіпы не екзистують лем в рамках думаня єдного чоловіка, але дякуючі медіям і уменю ся переношають і на колектівну уровень.

Джендеровый стереотіп представляє спрощене вниманя роду (поглавя). Тіпічным стереотіпічным вниманєм, наприклад є, же жены суть емоціональны і тяжко їх конаня предповідати, суть планами шоферками і люблять чоколаду. Хлопи суть зась раціональны, рады роблять практичну роботу, но не знають утримати порядок в домі, а тыж люблять шпорт.

Джендеровый стереотіп є штандартізована а много раз уражлива ідея або образ, котрый маєме о індивідуалови на закладі ёго роду (поглавя). Планым ефектом стереотіпізації може бути то, же не будеме людей внимати як індивідуалів, але *„будеме з нима заходити як з умелыма особами, котры суть лем репрезентами категорії, котру сьме собі вытворили або сконструировали.“*⁴

Джендеровы стереотіпы мають великий **вплив на родину, едукачну систему і медії**. Напр. в рамках родины ся діти учать через стереотіпы поглавя, што є адекватне а што ні про їх поглавя. Таксамо в рамках едукації суть дівчата много раз вниманы як доспелішы, порядны і усиловны, но хлопці суть вниманы як агресівнішы, без рядной дісціпліны. Наслідком того учітелі дають веце позор на хлопців, жебы собі утримали порядок в класі.

Далшым проблемом є, же очами стереотіпу **суть жены маргіналізованы** в рамках прилежитостей на роботу, бо фемінімность є внимана як актуална або потенціална роль матери, вихователькы дітей. Таксамо в школьській повинній літературі є много раз веце мужских характерів з розлічними можностями реалізації, но женьскы характеры суть стереотіпізованы до домашнёго простору.

Кедь бісідуюме о тіпічных присуджованых властностях того, што значить быти мужем або женом, маме на думці **маскулінны і фемінімны властности і справованя**. Літератка Бонні Б. Копенгаверова в своїй

4 MAMBROL, N. (2017). *Gender Stereotype* [online]. Доступне на: <<https://literariness.org/2017/11/05/gender-stereotype/>> [цит. 23-03-15].

дизертаційній роботі розділила властности, котры суть тіпично присуджованы мужам і женам, до штирѣх груп: бегаворіална характеристіка, взоры комунікації, здрой моци, фізичный взгляд.⁵ Тоты властности суть часто хоснованы не лем в літературі і уменю в общім змыслі, але много раз того думаня ся проявлює і в каждоденнім животі.

Стереотіпы ся тыж тыкають народів або етнік, суть генералізованим, простым, много раз покривленим **образом народа або етнічної групи**. Стереотіпы суть недоконалым, іраціональным і емоціоналні зафарбеним субективным годночінєм. Стереотіпы суть тыж резістентны, сперають ся змінам, можуть быти глубоко закорінены, є тяжке їх змінити.

Можеме бісідовати о **автостереотіпах**, котры суть стереотіпізацієв властной групи, звычайні позітивнов. **Гетеростереотіпы** суть образом чуждой групи, звычайно негатівны а близкы предсудкам. Іде о неоправнену генералізацію скушеностей, доймів, котры можуть быти в розпорі з реалітов. Народны стереотіпы взникати на подобный спосіб як гало-ефект (першу позітивну ці негатівну скушеність аплікують на цілый народ; в змыслі єден член народа репрезентує вшыткых – много раз ся бісідує, же людей іншой фарбы скоры не мож розознати, же вызерають єден як другый... а пак уж не є далеко дійти ку тверджіню, же вшыткы суть такы самы).

В припаді сусідніх народів мають стереотіпічны образы много раз **міцный емоціональный набой**, напр. Словацї і Мадыры, Русины і Українці (ай дякуючі історичній нученій асімілації, котра уж не мусить быти теперь реалізована, але емоції і образы надале екзистують а суть міцно переживаны).

Стереотіпы мають звычайно **просты языковы формы**, напр. суть во формі прирівняня (пе як Рус/Поляк, курить як Турек) або привластків (італьске манжелство, вашнивы Іспанці, шаленый/твердоглавый Руснак, ітд.), котры суть много раз звелічены (гіперболізація), покривлены карікатуров.

Як доказує історія, стереотіпы суть много раз праґматично знеживаны політіками, ведуть пак нелем к расовій незношанливости, але

5 Штири категорії характеристичных властностей авторка описує так: „Категорія Бегавіоралных характеристик пописує вицілїм як ся жены і хлопци справують єден к другому і к світу. Тых властностей было найвекше число, а вни рефлектують домашні і працовны обектївы звычайно присуджованы каждому полу. (...) Категорія Взорів комунікації одказує на то, як хлопци або жены комунікують меджі собов. Тоты властности описують як ся хлопци і жены справують єден к другому, к членам того самого полу, а тыж ку цілому світу. (...) Категорія Здроїв моци дефінує то, де жены в домашній сфері, а хлопци во верейній сфері, нашли свої міста контролі. Тоты властности дефіновали домашню сферу як менше престижну і як менше жадане місто на роботу. (...) Категорія Фізичного вызору підчаркує, як хлопци і жены суть виманы з фізичной точки погляду.”

COPENHAVER, B. V., 2002. A Portrayal of Gender and a Description of Gender Roles in Selected American Modern and Postmodern Plays. Electronic Theses and Dissertations [online]. Tennessee: East Tennessee State University. [цїт. 2023-03-15], s. 82. Доступне на: <<https://dc.etsu.edu/etd/632>>

бісідують тыж о одношінях моци і домінанції єдного народа над другим. Є пак вытваряна думка, же даны стереотіпы суть допереду урчены і природны (природный порядок світа), суть есенціалны (дакотры характерістыкы суть дефінуючіма знаками расы/групы/культуры, суть звычайныма про вшитых членів той групу, гомогенізують, а тым падом їх не мож змінити), хоць в реаліті є то так, же розділ меджі нима vznikнув наслідком років такого діскурзу, суть вытворенов конштрукцієв дякуючі такій комунікації.⁶

Міцна емоціоналіта, субектівіта і комічність. З народныма стереотіпами ся можеме стрітити много раз у фігліх ітд., дякуючі тому їх мож легко запам'ятати. Такы стереотіпичны образы легко переходжають до každоденной бісіды а много раз їх можеме меджігенерацні перебрати, здідити по своїх предках через выхову (напр. америцькый вояк зажив войну во Ветнамі, ненависть к народу передає пак дітём). Трансфер стереотіпів є тыж можный дякуючі масовым медіям, котры много раз указують пародічний образ міноріты.

В припаді **позітивных автостереотіпів** можеме споманути образ Русинів, котрый мож много раз найти ай в сучасній русиньській літературі – поставы Русинів в літературі писаній Русинами мають такы властности як робітність, покора, міцна моралка, твердоглавость і незломность, мануална зручность, вірность народу. Можеме повісти, же даколи є то і на укор літературной кваліты тексту, персоны не суть індивідуалізованы, але тіпізованы, справують ся подля шаблону очекованого справованя.

3. Коміка

Подля французького філософа Анрі Берґсона екзістують три подмінкы комікы – **„не є комічного мімо того, што є досправды людське“**⁷ – природа не буде смішна, поky не будеме в ній відіти одношіня к чоловіку; звіря тыж буде смішне лем тогды, як го застигнеме при людськым выразі або справованю. Кедь буде річ смішна, буде смішна дякуючі формі, яку ей дав чоловік. **Абсенція чувств** – кедь ку дакому чуєме позітивны чувства, не будеме ся му сміяти, єдино в припаді, коли накурто потиснеме в собі чувство. Коміка собі жадать моменталну нечувствителность сердца, пригваряють ся чістому розуму.⁸ Третя подмінка – **сміх мать сполоченьске значіня**. Сатіра зосмішнює неґативны сполоченьскы реакції, реакцієв на зосмішніня є сміх, котрый крітізує, але і має амбіції направити. Таксамо осамочений сміх скоро не екзітує, скоро все є ту даяке споїня із людми, зо сполочностєв (напр. в салі театра або кіна є сміх векший, чім веце лю-

6 NAYAR, PRAMOD K. (2015). *The Postcolonial Studies Dictionary*. Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell, s. 140-143.

7 BERGSON, H. (1966). *Smiech*. 1. vyd. Bratislava: Tatran, c. 10.

8 Тамже, c. 12.

дей там є).⁹ Подля Берґсона **комічне vznikать тогды, кедь група людей концентрує позорность на єдного з них, причім на час замовчить чувства і вхавить діяти лем розум**.¹⁰ Берґсон мав таксамо думку, же жывот є творінєм без перестаня, но як ся піддаме механічній безперестанности, так стугнеме і змеханізуєме ся – то, што є умеле, є опакom і неприятелєм жывого. А зато сміх є **настроєм себеобраны жывота перед змеханізованєм**.

4. Автор Мірослав Жолобаніч

Мірослав Жолобаніч ся народив 13. 06. 1956, молоды роки прожив у Пчолинім. Автор ся кресленому гумору венує довгы роки, выдав сім книжок кресленого гумору (*Bavme sa hokejom*, 2013, *Basketbal nás baví*, 2014, *IT vtipy a iné*, 2015, *Smiech náš každodenný*/Сміх наш каждоденный, 2017, трілогію афорізмів: *Хто ся сміє, є одважный*, 2017, *Хто ся сміє, є мудрый*, 2018, *Хто ся сміє, є здравый*, 2019).

Проза Мірослава Жолобаніча виходить з корінїв авторовой творчости, котрыма суть карікатуры і просты **афорізмы**¹¹. Інспірацієв є реальный жывот. Допроводны **гуморескы**¹² к афорізмам рішив писати у своїм материньскім языку по русиньскы, попри знамім Федорови Віцови і єго карікатурам *Ілько Сова з Баєсова* ся так Жолобаніч став далшым автором куртых жанрів.

Автор так формалні комбінує вербалну форму (афорізмы, словны грачкы, гуморескы) із витварнов формов гуморных ілюстрацій. Тематіков Жолобанічовых творів є главні в *Дуплавій верьбі* тема людської поглавної диференціації (не на біологічній уровни, але партнерських а родинных одношінях), але і соціална область (розділы меджі людми на розлічній сполоченьській уровни – статус, заместняня, одборность верзус неодборность ітд.).

5. Інтерпретація творів

Главный протагоніста во веце авторовых текстах припоминають **наївного чужінця в чужій країні**, котрый выражать простость а єдночасно невинность. Може є то кус надінтерпретованєм а може ні, але припоминають дакус знаму персону Мр. Біна – котрый представляє як кобы мімоземского твора. Мр. Бін в кужелї світла упав із УФА на нашу Землю,

⁹ Тамже, с. 13.

¹⁰ Тамже, с. 13.

¹¹ Афорізм є курте речіння, котре стручні і фіглярськы выядрить животну правду, єдну думку або моралну засаду; звычайні єдно речіння, часто симетрічны речіння, прирівняня, протиставлїня, розпор або контраст, котрый одкрывають духаповность автора. ŽILKA, T. (1984). *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, s. 179.

¹² Гумореска є курте, веселе розповіданя, менша міра крітики, не є так остра як сатіра, не крітізує жывот сполочности огрожуючо, з акцентом на негатівны або небезпечны явы, але і так ся снажить направити меншы недостатки в сполочности. Тамже, с. 269-270.

котрій ся (марні) снажить порозуміти. Коміка даних героїв є нагодна, много раз ся стає, же герой є смішний а ани о тім не знать. Наївный герой выступує в ситуаціях, котры суть баналныма, но дякуючі ёго неорьєнтованости во світі ся ставать ситуація даколи і небезпечнов. Напр. в тексті *З усмівом ся жыє ліпше* мать герой добру думку: „Уже рокы позорні сліду ю людей а віджу, же люде ся чім дале, тым менше сміють. (...) Вырішив єм, же то так не захоблю. Піду їх пересвідчовати о тім, же з усмівом ся жыє легше а ліпше.“ Хоць є ёго замір честный, несобецький, ёго снага розосміяти людей ся не стрічать з похоплінём. Чом то так є? Бо представляє наївного чужинця в чужій країні, котрого снажіня є в духу „думка добра, но реалізація кривать“. Герой ся поступно стрічать з веце людми, котры о ёго снагу зліпшыти світ не стоять, но він то не видить (є то дахто, хто не розумить контексту, як кобы не знав сполоченьскы звыкы, етікету або і способ комунікації): група молодых ся му пак выгражать битков, продавачка уж на нёго добріже не вытягне попрёвый спрей а наконець – в духу традиційной трюїтої градації фігля – ся ёго снажіня зась кончіть неуспіхом, кедь му припитый чоловік в парку дасть порядну по носі.

Жолобанічів герой є як Дон Кіхот де ла Манча, комічно неуспішний в своїм снажіню, но одмітнута другыма людми го не одраджать, а так герой дале продовжує в своїй місії. Парадокснї є пак наконець успішний аж тогды, коли скончіть во фонтані повній воды: „Но кедь збачів, як встаю із фонтаны цілый мокрый, зачав ся страшні сміяти своїм хропливым голосом. Што єм абсолютно не чекав, сміяти ся зачали ай остатні люде, котры сиділи на лавочках при фонтані. (...) – „Геурека, так предсі ся мі то подарило!!!“ Дійде пак ку понауціню наївного героя мокров скушеностёв, порозумить звыкам в сполочности? Можеме цітовати: „Резултат мого баданя був такый, же завтра піду зась меджі людей а буду їх пересвідчовати о благодарнім впливі сміху на їх здравя. Од того ня уж нихто не одгварить, но про істоту собі возьму і наградне шматя.“

Тот самый поступ хоснує Жолобаніч і в далшых текстах, мож спомянути і текст *Обятя*, коли герой ся снажить зліпшыти світ людём обятём, но зась не знать к тому шляхетному акту приступити так, як ся патрить. Далшым прикладом чужинця позоруючого непохопителный світ можеме найти в тексті *Выпродай*, коли герой стоить в закупнім центрі близко партії доходців приправлених выштартовати на закупы такой, як буде світити акцієва ціна. Праві непорозумліня робить із доходців як кобы воєньскый тактичний тім.

Далшым средством гумору, котрый ся в обох зборниках находить веце раз, є **неспособность комунікації**. Жебы сьме ся дістали к темі джендеровых стереотіпів, спомеджі веце текстів близше опишу *Загородку*, котра як кебы ілюстровала речіня *Муж є з Марсу а жена з Венушы*. В нїм ся хотять хлопи-пензісты запоїти до бригады ярнёго прятаня коло бітовкы,

на котру їх але ніхто не кликав. Їх снажіння є неуспішне – прятачу брігаду творить група жен, котра не хоче меджі себе пустити жадного чужого „пришелця”. Жены уж мають допереду вытворений назор на хлопску поміч: *„Таких хваленкарів мы добрі знаєме. Прийдуть, пошупають дакус в земли а по пару минутах ся вытратять домів, бо мають штось неодкладне зробити.”* Нічому не помагать ани факт, же хлопи ся не снажать о перебрания велїня, але нукають ся помочі в ставі підряджености женам: *„Так, де зачнеме? Давайте розказы, ведуча, уж ся не можу дочекати!”* На каждую раду, понукнуту поміч, реагують спочатку одмітаво, нескорше аж уточні, агресивні: *„Одпаль, ты провокаторе якийсь, уж єсь нас назлостив дость! Мы собі поради́ме ай без тебе, – выпорскла їдовато ведуча і загнала ся на хлопа граблями.”*

Так як ту, і в далшых текстах автора ся главный герой много раз снажить зачати і утримати комунікацію, но велё раз є переглушений або ігнорований другим чоловіком: *„Хотів єм штось повісти, но колега продовжовав. Хотів єм колегови опоновати, але зараз на ня выбухнув. Приятель ня уже не слухав. Занимав ся своїм погариком.”* (Мітла людства).

Парадні то ілюструє бісіда двох сусідок, котру автор назвав *Монодіалог*: (скорочене): *„А вы, сусідко, што порабляєте, як ся маєте? / Та... / Віджу, же ся вам добрі водить а добрі ай вызераєте. А што загорода? / Но... / Мені того року даяк цибуля не росте. Буду мусити підсаджовати. А што ваши бандурки в задній загороді? / Та... / Ёй, не будьте така скромна. Уроду будете мати барз добру, вірьте мі...”* З потенціального діалогу ся ставать монолог перерушований неперестаннов, але все марнов і на неуспіх одсудженов снагов о комунікацію – котра припоминаєть выскакування кыртіці, котру, лем што выпхать голов із землі, в моменті тріснуть молотком¹³.

Навыше, при повторюючій сназі о запоїня ся до бісіды, комунікація другой особы ескалує – є глущіша, реакції суть настойчівішы, аж агресивны... ту можеме найти паралелу з тезами Анрі Бергсона, котрый бісідовав о коміці на принципі **чортика на пружині, выскакуючого з баксічки** – о енергію, котра є придушена, но о то веце пак нечekanі прудко выскочить. Тоты другы особы суть, само собов, карікатуров повноцінної особы, не є ту простор на велику психологізацію, але наспак – авторови ся дарить выкреслити образ дачого умелого, што наподобнює живот, але мы, читателі, то знаме перекукнути, а і дякуючі тому ся на ситуації засмієме.

В кождім із текстів спомянутых в попереднім абзаці можеме відіти далшый приклад із теорії коміки Анрі Бергсна – **персона ся о дашто снажить, але ей снага є немілосердні зражена на землю зась а зно-**

13 Whac-a-mole [online]. Доступне на: [цит. 23-03-15], так само іде о Бергсо́нів принцип чортика на пружинці выскакуючого із баксічки.

ва, а вна опаківані выскакує, лем абы была зражена назад – повторёваня мотивів представляє як кобы **простый механічний цікл**, з котрого тяжко вийти – виграти не є можливе, зістає пак лем вийти з того ціклу, зачудовані покрутити головов над непохопителностёв світа і йти гет. А наконець, як повів Бергсон, найліпшов обранов перед стугнутостёв світа і ёго змеханізованём (і стратов живота), є – высміяти го.

В зборнику *Дуплава верьба* є главнов темов одношіня меджі мужми і женами, главні в манжелстві, але і мімо нёго. В авторовій куртій прозі ся прімарні хоснує персоналный розповідач (хоць даколи є в тексті при томный авторський коментарь доповнюючий експозицію твору), дія є розповідана через мужску персону, то зн. читателі ся стрічають з віджінем сітуації ці конфлікту через оптику мужа, котрый много раз не хоче узнати, же є на вині він, але несправедливо повказує на манжелку як прічину той сітуації. Такого розповідача тым падом можемо часточно поважовати і за несполягливого, розповіданя є субективне, не мусить зодповідати реаліті, а дакотры факты указуючі на винника-хлопа можуть быти выхаблены в ёго проспіх... або їм просто не розумить. Жолобаніч нараблять зо стереотіпныма родовыма образами мужа а жены, котры суть єден од другого одлишны, много раз мають опозітны властности.

Коміка Жолобанічовой прозы є поставлена на наівіті мужских персон, котры єдночасно не знають, же суть смішныма. Много раз муж потребує доказати дашто жені, доказати свою домінанцію або всемогучность, але мы, читателі, з одступу видиме, як є їх конаня маліхерне а в основі ай смішне. Тым ся доказує і Бергсонове тверджія о подстаті комічного, кедь повів, же **комічне vznikать тогды, кедь група людей** (мы – читателі звонка) **концентрує позорность на єдного з них** (героїв прозы – мужів), **причём на час замовчіть чувства і вхабить пособити лем разум** (знаме, же іде о персоны-конштрукты, а не реалны особы, ку котрым бы сьме мали мати емоціоналне одношіня; дякуючі куртому розсягу, гіперболізації і карикатурі характерів, абсенції глубшой псіхології персон так не маме проблем з емоціональным одступом).

Можемо вычитати авторови то, же зображує традичне віджіня світа, розділіня ролей мужа і жены в манжелстві? Гей і нї. На єдній страні тяжко крітізовати невываженость мужско-женьских сил, кедьже іде о гуморістічну прозу. Дія і коміка Жолобанічовой прозы суть замірно выбудованы коло темы диференціації подля поглавя (розділів меджі мужми і женами в партнерьскім або манжельскім одношіню), а подобні як фігілі з рівнаков тематиков, їх смішность спочівать праві в стереотіпізації.

Тексты суть писаны вылучні з мужского погляду, нігда не з женьского, што вытваряють **нерівновагу** (а цалком іронічно, кедь бы дахто хотів означіти наш крітічний погляд як „феміністічні мотивоване воляня по еманціпації“, можемо лем вказати на то, же во фіналнім дослідку суть ав-

тором дискримінізовані праві хлопці, бо лем а лем з них ся мы, читателі, смієме).

Великов негати́вно властностёв хлопів із *Дуплаво́й верьбы* є **неспособность себерефлексії і направи**, што є в основі продовжі́нєм мотиву неспособности комунікації. В тексті *Невдячність* мать жена народенины а муж мать добру думку, йти ся наїсти до рештаврації ведно з єй камаратков і камаратчиным мужем. Як на потвору є добра ідея женов зрушена, ослава народенин ся одбуде дома. Муж жену наконець пересвідчив, жебы ішла з камаратков радше на козметіку, а вони – їх хлопці нарихтують славностный обід. Камаратство але треба зміцнёвати, найліпше міцным погариком палінкы. А нелем єдным. Святочна домашня атмосфера была во выслідку унікатна – двома спитыма хлопцями, порядні припеченыма бандурками а скоро выгорітов кухнёв.

Автор, самособов, нараблять із стереотіпом мужів, неспособных нічого конштруктівного мімо свого тіпічного простору, респ. в рамках „женьських“ задач. Смішність цілої ситуації (а про жєны причіна на експлодованя гнівом) выступнює в заключіню гуморескы тым, же хлопці не дають за правду женам, не відать причіну катастрофы в своїм конаню, але мімо іншого (абзац мать веце як десять причін) в тім, же жєны были согласны з їх думков. Текст ся кончіть описом сцєны спокійных хлопів сидячих в рештаванті. Так, як была планована ідея на зачатку. Герой гуморескы одходить з тексту без фалатка себерефлексії, не доходить ку жадній направи: *„Кілько сьме собі вытерпіли за тоты два тыждні. Зато, же сьме хотіли зробити радость женам і підпорити взаємны одношіня? За нашу снагу нам дотеперь не подяковали... Так, так, панове, невдячність владіє світом.“*

Еманціпація представляє може найконтроверзнішы́й текст цілої книжки. Покры предошлы тексты были много раз укажков мужско-женьских стереотіпів і проблемів, в тім тексті іде муж до манжельской пора́дні з той причіны, же жена вирішила зробити порядок у фотбалі і стала ся розгодкынёв. Жена переходить до скоро вылучні мужского простору, робить в рамках тради́ннї мужско вниманого шпорту, а іщі їм там розкажує? Так то ні! Муж собі глядять раду у пора́дцю, котрый є таксамо хлопом, а з ясныма назорами на укажку женьской еманціпації. Ай сам Жолобаніч по куртій рефлексії і рішіню вхабити вопросы еманціпації на одборників, выядрує свій назор в авторьскім предговорі: *„Видиме, же тота сполоченська подія обернула тради́чны женьскы задачи горі ногами. А хаос, котрый способила меджі мужем і женов, проходить дотеперь. (...) Но муж і жена представляють два протиполы, два цілком розділны світы. Муж тужить по жені, а жена по мужови, жебы ведно вытворили цілок а з ним ведно пережываня гармонії.“*

В тім описі можеме найти назор на зъявні справне роздіління світа на

мужський і женьський, розділіня, котре є поважоване за природный порядок світа выходжаючий з есенціалізму і традичного розділіня ролей. Каждый простор бы мав належати вылучні єдному роду, а закончене є то куртым, но много раз повторяным речінём: *„Жебы то так фунгова-ло, муж бы мав зістати мужом а жена женов.“* Само собов, Жолобаніч собі помагать гуморныма описами нещастного мужа, котрому ся до ёго „мужского світа“ монтує жена, но далшы сторінкы указують прімарный розділ меджі мужами і женами в *Дуплавій верьбі* а в принципі так згорнують їх характеры.

В Жолобанічових текстах є світ розділений на два світы, мужський і женьський, а помы тоты два світы взаємно не колідують, є вшытко в порядку. Як дійде ку конфліктам, мужове звычайно рішають проблемы ігнораціёв (обід в *Невдячности*), доказують собі правду з позиції моци (низше спомянутый *Конкурз на секретарьку*) або рішають проблемы нечестныма практиками – в *Еманципації* доктор наконець дає заручені фунгуючу раду, а то, написати анонім о корупчній афері женьской розгодкыні з цілём пошкодити жені карьєру, дякуючі чому бы ся вшытко мало вернути до природного ставу: *„Но а єдна така аферка бы могла выйти на світ ай меджі розгодцямы, а конкретно з вашов манжелков. Постачіть єден анонім засланный новинарям, а маєте по проблемі. Новинарі ся уж постараять за вас, жебы знехутили манжелці розгодцёвску карьєру. Ём пересвідченый, же є то омного легше, як роки боёвати за зрівноправніня із вашов женов.“*

Проблемом тексту не є вынятково добрый опис думаня о традиčním розділіню світа, але то, же концём тексту є лем послідня сцена із натішеным хлопом, котрый собі іде захранити манжелство точно подля докторового „діавольского плану“. Хоць придавник діавольський назначує істый ступінь крітікы і одсуджіня, тяжко повісти, же є го дость...

Добрым доповнінём к попереднёму тексту є дакілько далшых проз, в котрых доходить ку **выміні позицій моци**. Помы хлопы будуть рішати проблемы неморалныма способами, женьскы рішіня суть векшынов заложены на фіглярстві і розумі жен.

Деградуючий конкурз на секретарьку ся кончіть фіаском – помы попередні интересуючі ся о позицію секретарькы были выслухованы і тестованы вопросам з географії, на котры не все знали одповідь, третя потенціална секретарька од зачатку тримле сітуацію в своїх руках. Гуморні і вынятково выстижно Жолобаніч указує мужске знеіщія при укажці женьской компетенції і выміні ролей. Третій конкурз ся зачінає зась вопросам, але вопросам секретарькы, адресованы директорови. По вопросам з моды ці філозофії жена неспокойно (а притім так спокойно) сконштатує: *„Так тото бы было з мого боку вшытко, пане директоре, повіла енергічно. В тім моменті вам іщі не знаю повісти, ці маю интерес*

о роботу секретарькы у вашім поднику. Моє писомне вырозумліня вам прийде поштов в найблизшых днѣх. "Зістав єм сидіти в креслі як обварена бандурка, не зміг єм ся ани на слово."

В подобнім дусі Жолобаніч рішить і *Серьёзну пропозицію* старого слободного парібка, котрый по першім погляді на незнаму жену в кавярни вирішив, же буде ёго женов – жена зась хоснує свій фіглярський розум, пристає на таку пропозицію, а уж і выкладать надійному женачови, же вона не варить, не прятать, бо на домашні роботи не мать час, а істо бы ся о ню знав постарати, тадь жадны работы му не роблять проблем, як їй перед-тым повів, або ні? Черешенков на торті той сітуації бы было уж лем наоко невинне джмурькнути на перестрашеного хлопа.

На другім боці, о то веце оцінюєме такы тексты як *Конкурз на секретарьку* ці титулну *Дуплаву верьбу*, де на концю доходить ку выміні ролей, **выміну позицій моци** (секретарька і шеф), або жена перейде свому мужови через розум, кедь ся стає каравым голосом дуплавоу верьбы. Є може шкода, же Жолобанічовы мужскы персоны не мають способность себерефлексії. Гей, во высше спомянутых текстах суть выняtkово потрестаны, або заганыблены женами, але і так на концю одходжають з дії без направи або внутрішней перемины. То найліпше ілюструє текст *Невдячність*, де собі хлопци ніч не узнають а на концю обід в рештаврації служить лем як потверджіня того, же мали правду (а таксамо суть жены опроти мужам іщі веце зъєднудушены лем на обекты).

А так, наконець можеме упрямити позорность на адресата Жолобанічовой творчости. Тот сі з читательского одступу усвідомлює, же книжка куртых проз є конштруктом – же він сидить на гавчу в мімолітературній реаліті, читать літературну фікцію, а притім видить тоты мотузкы, котры тримле сам автор і рушать персонами як бабками (а зась ту маєме далшу Бергсонову тезу, же смішне є **то, што наподобнює живот**, бо є то умеле, подобне механизму). Зато можеме наш текст закончіти тверджінём, же найвекшу міць мать пак читатель.

ЛІТЕРАТУРА

BERGSON, H. (1966). *Smiech*. 1. vyd. Bratislava: Tatran.

BORECKÝ, V. (2005). *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton. ISBN 80-7254-503-5.

COPENHAVER, B. B. (2002). *A Portrayal of Gender and a Description of Gender Roles in Selected American Modern and Postmodern Plays. Electronic Theses and Dissertations* [online]. Tennessee: East Tennessee State University. [цит. 2023-03-15], s. 82. Доступне на: <<https://dc.etsu.edu/etd/632>>

- LIPPMANN, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick, New Jersey: The Macmillan Company. Second printing. ISBN 1-56000-999-3.
- MAMBROL, N. (2017). *Gender Stereotype* [online]. Доступне на: <<https://literariness.org/2017/11/05/gender-stereotype/>> [цит. 23-03-15].
- NAYAR, PRAMOD K. (2015). *The Postcolonial Studies Dictionary*. Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell. ISBN 978-1-118-78105-0.
- PAVLIČ, M. (2012). *Poetika smiechu v tvorbe Jozefa Kudzeja: bakalárska práca*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- ŽILKA, T. (1984). *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, s. 269-270.
- Stereotype* [online]. In Online Etymology Dictionary. Доступне на: <<https://www.etymonline.com/word/stereotype>> [цит. 23-03-15].
- ЖОЛОБАНИЧ, М. (2017). *Хто ся сміє, є одважний*. Пряшів: Сполок русинських писателів Словеньска.
- ЖОЛОБАНИЧ, М. (2018). *Хто ся сміє, є мудрий*. Пряшів: Сполок русинських писателів Словеньска.
- ЖОЛОБАНИЧ, М. (2019). *Хто ся сміє, є здоровий*. Пряшів: Сполок русинських писателів Словеньска.
- ЖОЛОБАНИЧ, М. (2021). *Захранка*. Пряшів: Сполок русинських писателів Словеньска. ISBN
- ЖОЛОБАНИЧ, М. (2022). *Дуплава верьба*. Пряшів: Сполок русинських писателів Словеньска. ISBN 978-80-89746-08-8.
- ЖОЛОБАНИЧ, М. (2023). *Горечій кавей*. Пряшів: Сполок русинських писателів Словеньска.

Mgr. Michal Pavlič, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

ul. 17. novembra č. 1

080 01 Prešov

Slovakia

michal.pavlic.urjk@gmail.com

ORESzt SZABÓ – RUSÍNSKY UHORSKÝ VLASTENEC A JEHO KNIHA O RUSÍNOCH¹

Peter ŠVORC

Abstract

In 1913, the Rusyn scholar Oreszt Szabó, who, prior to World War I, held the post of a high civil servant at the Hungarian Home Office, published the book 'A magyar oroszokról. (Ruthének)/About Hungarian Russians (Rusyns)', in which he describes the life of the poor Rusyn population. He did so with the aim of gaining the support of the Hungarian government circles in order to improve the position of Rusyns in Hungary. In the book, he not only reveals the weaknesses of the Rusyn population, but also seeks a way out of their unenviable predicament. He sees a solution in the Germanization of Rusyns. **Key words:** Orest Szabó. Rusyns. Austro-Hungary. Nationality. Education. Magyarization.

V závere druhého desaťročia 21. storočia siahli manželia Lýdia a Peter Budayovci po maďarsky písanej knihe vyššieho úradníka na uhorskom ministerstve vnútra Oreszta Szabóa. Oreszt Szabó bol rusínskej národnosti a kniha, ktorá zaujala oboch manželov, bola knihou o Rusínoch žijúcich v Uhorsku, o ich živote, o ich postavení v krajine, o ich možnostiach a perspektívach, ale hlavne o ich chudobe, v ktorej žili celé stáročia.

Bolo to zaujímavé ale aj smutné čítanie. A zrejme práve to sa stalo impulzom, aby sa Peter Buday rozhodol sprístupniť pomerne rozsiahly text Oreszta Szabóa rusínskej a slovenskej verejnosti. Projekt získal podporu občianskeho združenia Molody Rusyny a následne aj Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, ktorý finančne zastrelil preklad i slovenské vydanie knihy. V roku 2022 – po trojročnom úsilí, vyšla kniha Oreszta Szabóa v prešovskom vydavateľstve Universum-eu, s. r. o. v slovenskom preklade Petra Budaya.

Oreszt Szabó

Bol synom rodičov Vasiľa (Laszlóa/Ladislava) Sabova a Ilony, rod. Polyanzkej. Otec bol Rusín, matka pravdepodobne Maďarka.² Narodil sa im 8. októbra 1867. Historik Ivan Pop uvádza miesto jeho narodenia dedinu Drahovo,³ (maďarsky Kövesliget) v Marmarošskej župe, nachádzajúcu sa necelých 30 kilometrov východne od mesta Chust. Drahovské matriky narodených uvádzajú Sabovcov (Szabóovcov) Izidora a Máriu ako rodičov Alexandra Szabóa (nar. 5.

1 Štúdia vyšla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0111/21 Rusíni, ich politická elita a medzivojnové Československo (1919 – 1939).

2 Budapest Főváros Levéltára, XXXIII.1.a. Halotti anyakönyvi másodpéldány (Duplikát matriky zomrelých), rok 1939, záznam č. 1972, s. 329.

3 POP, Ivan. SABOV Orest (Szabó Oreszt). In <https://www.rusyn.sk/ivan-pop-osobnosti-nasich-dejin-orest-sabov/>

12. 1875, ale nie Vasiľa/Lászlóa a Ilonu ako rodičov Oresta. Matriky narodených v Borkúte (maď. Hódság) uvádzajú dieťa Oreszt Szabó s dátumom narodenia 6. september 1863, a rodičov Jána a Lujzu Szabóovcov⁴, čo zasa nesedí s vekom ministerského úradníka Oreszta Szabóa, ktorý zomrel vo veku 72 rokov 4. decembra 1939 v Budapešti. Otázka jeho rodičov a rodovej línie momentálne ostáva otvorenou a žiada si ešte dôkladnejší výskum.

O mladosti Oreszta Szabóa nemáme veľa informácií, ale vieme, že študoval právo na *Kráľovskej uhorskej univerzite* v Budapešti, dnešnej Univerzite Lóránda Eötvösa. Tu sa stretávame s maďarským prepisom jeho mena – Oreszt Szabó, rovnako ako pri všetkých neskorších oficiálnych záznamoch a zápisoch, kde figuroval ako účastník tej-ktorej udalosti. Maďarskú podobu svojho mena musel Oreszt Szabó rešpektovať ako štátny zamestnanec, ale jeho činnosť a najmä jeho publikácia venovaná Rusínom prezrádzajú, že sa s tým aj vnútorne stotožnil, akceptujúc maďarizačný trend všetkých uhorských vlád v závere 19. a začiatkom 20. storočia, ktoré chceli mnohonárodné Uhorsko pretvoriť na etnicky jednoliaty maďarský národný štát. Ako Oresta Sabova (v nemaďarskom prepise mena) ho nachádzame až začiatkom roku 1919 v rusínskych novinách *Ruská Krajna*,⁵ ktoré začali vychádzať v Užhorode 1. januára 1919. Ich názov sa opieral o názov rusínskej autonómie, ktorú Rusínom prisľúbila revolučná vláda Mihalyia Károlyiho v závere roka 1918 a zakotvila ju aj v zákone č. X o Ruskej Krajne. Orest Sabo/Oreszt Szabó sa vtedy stal ministrom Ruskej Krajny, o čom s hrdosťou písali uvedené noviny, podčiarkujúc rusínsku národnosť jej prvého ministra a veľkorysosť maďarskej vlády, ktorá sa cez takúto ponuku snažila zachrániť celistosť Uhorska. Doplňme, že ministerské kreslo v maďarskej vláde si Oreszt Szabó udržal len do druhej polovice marca 1919, keď v Maďarsku prebrali moc bolševici na čele s Bélom Kunom a pretvorili ho na Maďarskú republiku rád.

Oreszt Szabó po skončení štúdia krátko pôsobil ako sudca v Sedmohradsku, v Bystricko-nasodskej župe, v jej sídelnom meste Bistrița. Potom pracoval ako tajomník župana v Berehove, v sídle Berežskej župy, ktoré bolo z etnického hľadiska najmä maďarským mestom. V roku 1910, keď sa uskutočnilo sčítanie obyvateľstva, malo mesto 12 933 obyvateľov. Z nich sa k Maďarom hlásilo 12 432, k Rusínom 221, k Nemcom 140, k Slovákom 55, a k Rumunom 18 obyvateľov.⁶ Tu sa nepochybne upevnila nielen prouhorská, ale hlavne pro-maďarská orientácia rusínskeho právnik. Jeho pracovná angažovanosť i nadobudnuté skúsenosti mu otvorili výraznejší pracovný postup – v roku 1913 dostal ponuku pracovať na ministerstve vnútra ako tajomník ministra Lászlóa von Lukácsa (1850 – 1932), politika, ktorý súbežne s touto funkciou niečo vyše

4 Za túto informáciu ďakujem doc. Fenyčovi z Užhorodskej národnej univerzity. Pozri: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y33S-TRT?cc=1452460>

5 *Руська Краина*. Унгар. 1919 януар 1. Год изданія XX. Нумеръ 1, с. 1.

6 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Új sorozat, 42 kötet. Budapest 1912, s. 216-217.

roka (apríl 1912 až jún 1913) zastával tiež funkciu predsedu uhorskej vlády.⁷ Oreszt Szabó zostal pracovať na tomto ministerstve aj po zmene ministra, ktorým sa stal János Sándor (1860 – 1922).

V tom čase 45-ročný rusinský právnik už pracoval na svojej knižke s názvom *O uhorských Rusoch (Rusín)*. Bola to práca v rámci projektu *Národnostná informačná knižnica (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár)*. Oreszt Szabó bol jej editorom a súčasne aj autorom prvého zväzku⁸, po ktorom nasledovali ďalšie⁹. Tie predstavovali uhorských Nemcov, Slovákov, Srbov, Bulharov a Rumunov s cieľom, aby uhorská (maďarská) verejnosť, ale najmä uhorské úradníctvo, vládne kruhy a ďalší lepšie poznali príslušníkov nemaďarských národov a národnosti Uhorska, ich charakter, ich potreby, aby im vyšli v potrebnej miere v ústrety a prispeli tak k pokojnému, bratskému spoluzitiu. Bolo to, ako v úvode napísal Oreszt Szabó, dôležité pre maďarské národné záujmy, keďže národnostná otázka sa stala súčasťou každej oblasti verejného života, predstavovala každodenný problém, lebo bola živená nedôverou voči národnostiam Uhorska, „bez priateľských citov“ k nim. Projekt *Národnostnej informačnej knižnice* teda smeroval k väčšej informovanosti, k eliminovaniu predsudkov obzvlášť voči takým národom Uhorska, ktoré boli chudobné a kultúrne zaostalé. A takým etnikom v Uhorsku boli nepochybne Rusíni.

Projekt *Národnostnej informačnej knižnice* pravdepodobne podporil, resp. a priori nebol proti nemu, čestný člen Uhorskej akadémie vied gróf István Tisza (1861 – 1918), vtedy predseda vlády (v tejto funkcii pôsobil v rokoch 1903 – 1905 a 1913 – 1917). Aspoň tak to naznačuje Szabóovo venovanie a poďakovanie I. Tiszovi v úvode knihy: „*Vašej Excelencii ako ochrancovi všetkej ušľachtiléj a vlasteneckej práce a zmyslu pre povinnosť, osmelujem sa venovať tento literárny počin, ktorý sa síce pohybuje v skromnom rámci, no slúži významným cieľom.*“¹⁰ Oreszt Szabó si chcel venovaním súčasne poistiť priazeň Istvána Tisza a nakloniť ho k pozitívnemu riešeniu národnostnej otázky Uhorska, v jeho prípade najmä rusínskeho obyvateľstva.

V dlhšom predslove (s. 9-11) uvádza dôvody, pre ktoré sa rozhodol písať o uhorských Rusínoch a tiež spôsob, ako k opisu pristupoval. Porovnávajúc postavenie iných nemaďarských národov Uhorska a Rusínov uviedol, že jeho opis „vzhľadom na chudobu a zaostalosť tohto ľudu“ nebude, lebo ani nemôže byť širokospektrálnym ale bude mať len úzky rámec.¹¹ Oreszt Szabó si pri písaní knihy uľahčil prácu tým, že značnú časť textu prevzal od iných autorov – od

7 Lukács László (miniszterelnök). In: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Lukács_László_\(miniszterelnök\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Lukács_László_(miniszterelnök))

8 <https://adt.arcanum.com/ro/collection/NemzetisegisIsmertetoKonyvtar/>

9 *A magyarországi nemzetek 1. A delmagyarországi nemzetek – A dunantuli nemzetseg – Nemzetiségi ismertető könyvtár 2/1.* Budapest 1913; *A magyarországi nemzetek 2. Az erdélyi szászok – A szepesi szász nép – Nemzetiségi ismertető könyvtár 2/2.* Budapest 1913; *A totokrol – Nemzetiségi ismertető könyvtár 3.* Budapest 1913; *A magyar szent korona országában élő szerbek – Nemzetiségi ismertető könyvtár 4.* Budapest 1913; *A magyarországi romanok – Nemzetiségi ismertető könyvtár 5 – 6.* Budapest 1913; *A temes- és torontalmegyei bolgarok – A krassoszorenyi krassovanak – Nemzetiségi ismertető könyvtár 7.* Budapest 1913.

10 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 5.

11 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 9.

gréckokatolíckeho kňaza, etnografa, historika a člena Uhorského historického spolku Juraja K. Žatkoviča (1855 – 1920), ktorý bol autorom práce *Opis uhorských Rusínov*, ale ktorá zostala v rukopise a nebola publikovaná. Druhým autorom, od ktorého prevzal časť textu, bol Tivadar/Teodor Lehoczký (1830 – 1915), právnik, archeológ, etnograf a historik. O. Szabó sa opierať najmä o jeho prácu *Beregvármegye monographiája* (*Monografia Berehovskej župy*).¹² Tretím autorom, ktorá sa stala východiskom pre napísanie knihy o uhorských Rusoch, bola monografia historika a profesora Antona/Antala Hodinku (1864 – 1946) *A munkácsi görög kath. püspökség története* (*Dejiny mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva*).¹³ Štvrtou osobou, ktorá O. Szabó zásobovala informáciami o Rusínoch, bol učiteľ hlavného gymnázia v Prešove Štefan Seman. Seman mu zbieral podkladový materiál o živote rusínskeho obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku.

Oreszt Szabó – autor novej knihy o Rusínoch, prirovnal svoje dielo ku skladke, ktorú zostavil z prác takých veľkých osobností uhorskej historickej, archeologickej a etnografickej vedy, navyše osobností rusínskeho pôvodu, ktorí, podľa neho boli dôkazom, že aj Rusíni môžu vo svojej uhorskej vlasti vyrásť na uznávané osobnosti, čo vnímal ako odkaz oboma smermi – k maďarskej spoločnosti, od ktorej navyše chcel, aby spoznala Rusínov nielen ako nevzdelaný a chudobný ľud uhorskej krajiny, a tiež k Rusínom, aby sa utvrdili, že ich miesto je v Uhorsku, a že sú v ňom rovnakými občanmi ako ostatní jeho obyvatelia. Treba však podotknúť, že takýto odkaz smeroval k nepočetnej rusínskej inteligencii a len teoreticky aj k ostatnému rusínskemu obyvateľstvu.

Jednou z prvých úloh, ktoré si Oreszt Szabó v práci neformálne vytýčil, bolo objasnenie etnicity Rusínov. Staršia generácia gréckokatolíckych rusínskych vzdelancov bola presvedčená o ruskej národnosti Rusínov. V tom videla aj istotu pre ich národné prežitie. Druhá, mladšia generácia zas vnímala uhorských Rusínov ako súčasť maloruského (ukrajinského) národa a časť z nich videla východisko vo vlastnom karpatorusínskom prostredí Uhorského kráľovstva. Títo chceli rozvíjať rusínsku kultúru, rusínsky jazyk, chceli byť rusínskymi vlastencami a súčasne aj vernými občanmi Uhorska.¹⁴

Pozrime sa, ako sa O. Szabó postavil k základným otázkam existencie rusínskeho obyvateľstva a ako ich interpretoval:

Národnosť

Oreszt Szabó patril do skupiny rusínskych vzdelancov, ktorá akceptovala kontinuitný etnický vývoj uhorských Rusínov až do jeho súčasnosti. Preňho však nebolo dôležité, či Rusíni prišli do Karpatskej kotliny pred Maďarmi, alebo

12 LEHOCZKY, Tivadar. *Beregvármegye monographiája*. Budapest 1881 – 1883.

13 HODINKA, Antal. *A munkácsi görög kath. püspökség története*. Budapest 1909.

14 MAGOCSI, Paul Robert. *Chrťom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: Univerzum, 2016, s. 177.

po nich, o čom sa viedli diskusie v kruhoch maďarských i rusínskych vzdelancov, ale to, ako sa Rusíni stavali k uhorskej vlasti. Na jej pôde sa totiž, podľa Szabóa, kreovali do súčasnej národnej podoby, izolovaní od svojich ruských bratov¹⁵. Inými slovami, ruský národ, do ktorého patrili aj uhorskí Rusíni, predstavovali Veľkorusi, ich súčasťou boli Malorusi (Ukrajinci) a súčasťou týchto zas Karpatorusi (Rusíni). O Szabó tento národný vývoj uviedol konštatovaním, že „*ľud sám seba – vychádzajúc zo svojho pôvodu – označuje za Rusínov, čiže Malorusov*“.¹⁶ Podľa neho však Rusi (Veľkorusi) „zmiešaním svojej krvi“ s tatárskou a čudskou prestali byť skutočnými Slovanmi, tými zostali Malorusi „s najčistejšou slovanskou krvou“, ktorí sa snažili odlíšiť od Veľkorusom tým, že ich nazývali „Moskálmi“. A „Moskáli“ (Veľkorusi) sa tiež vymedzovali voči Rusínom tým, že sami seba nazývali „ruskij“ a nikdy nie Rusín.¹⁷

Takáto konštrukcia národného vývoja rusínskeho obyvateľstva nebola celkom jasná, čo si Oreszt Szabó aj uvedomoval. Preto pri vysvetľovaní etnicity karpatských/uhorských Rusínov veci zjednodušil konštatovaním, že podstatná bola premena uhorských Rusov v Uhorsku na Karpatorusov. Viac ho však trápilo, že pre väčšinu uhorských Rusínov otázka ich národnosti nikdy nestála na poprednom mieste, „*pretože tento ľud neašpiruje na (od Maďarov) nezávislý národný vývoj a z politického hľadiska sa nechce osamostatniť od Maďarov, čo vidieť aj na tom, že označenie Rusín a Rusnák používa iba v cudzine a to na označenie svojej viery. Naopak, keď je reč o jeho politickej identifikácii alebo národnej príslušnosti, najmä v zahraničí sa označuje za Uhra (Uher), teda Maďara*“.¹⁸ Keď ďalej rozvíjal otázku etnicity rusínskeho obyvateľstva a jeho národného povedomia ako verný občan Uhorského kráľovstva videl preň veľké riziko v rastúcej emigrácii Rusínov do USA, a to preto, že svoju národnosť si „*uhorský Rus začne uvedomovať vlastne až v Amerike, tam prichádza k poznaniu svojbytnosti svojho národného charakteru. Doma vníma sám seba ako uhorského občana ruskej či rusínskej reči, ktorému nikdy neprišlo na um, aby ho v rámci hraníc jeho domoviny brali ako samostatnú národnosť*“.¹⁹ No domov z Ameriky sa Rusíni vracali už s vedomím vlastnej národnosti a mnohí z nich navyše ovplyvnení panslávsky cítiacimi rusofilmi, alebo klerikálnymi „*ukrajinistami*“²⁰. Podľa Szabóa to nebolo dobré ani pre vracajúcich sa Rusínov, ani pre uhorskú vlasť. Podľa neho totiž Rusíni ovplyvnení viacerými národnými a ideovými smermi prispievali do chaosu v rusínskom národno-uvedomovacom procese, keďže na výber mali tri kultúrno-národné orientácie. Pre Uhorsko návrat panslavizmom ovplyvnených Rusínov bol hrozbou, lebo títo poznačení a inšpirovaní inými národnými hnutiami, napr. aj slovenským, ľahko sklzávali do nebezpečných národnostných požiadaviek a oslabovali tak svoju

15 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 251.

16 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 16.

17 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 16.

18 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 18.

19 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 251.

20 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 253.

uhorskú vlasť. Emigráciu a pobyt v Amerike pokladal Szabó za jeden z najškodlivejších faktorov pre upevnenie vlasteneckých (uhorských) citov Rusínov.

Vlasť

Pre Oreszta Szabóa bola jasná odpoveď na otázku o vlasti Rusínov. Tou bolo nepochybne Uhorsko, s ktorým boli Rusíni zviazaní v celých jeho dejinách: v čase formovania Uhorského kráľovstva strážili jeho hranice²¹ a vykonávali celý rad úloh pre uhorských panovníkov, neskôr boli oporou pre Štefana Bočkaja i Františka II. Rákociho v protihabsburských vojnách a na strane uhorskej vlasti stáli aj v revolučných rokoch 1848/1849, keď bojovali na strane maďarských povstalcov. K tomu Szabó uviedol: „*Uhorskí Rusi sú srdcom i dušou spätí s mnohými epochálnymi dátumami uhorských dejín. Bádateľ i bez výskumu je schopný z týchto dátumov vyvodiť, že minulosť a súčasnosť tohto cudzojazyčného etnika sú vo všetkom zrastené s dejinami vlasti a jeho budúcnosť nemožno hľadať nikde inde než v rámci hraníc domoviny.*“²² Na inom mieste k tomu dodal: „*Typickou a z vlasteneckého pohľadu azda najcennejšou vlastnosťou Rusa je to, že miluje svoju rodnú zem a krajinu a čnie na nich teplom celého svojho ducha i srdca.*“ Túto charakteristiku rusínskeho obyvateľstva doplnil slovami v intenciách pôvodného posolania svojej knihy: „*Maďara s radosťou prijíma za svojho vodcu a v každej oblasti sa snaží osvojiť vlastnosti svojich maďarských susedov. Ak niekoho chce osobitne pochváliť, povie: „je taký ako Maďar.“*“²³

Sociálne pomery

Vari najťažšou ale aj ústrednou témou Szabóovej knihy bola charakteristika sociálnych a materiálnych pomerov jeho rusínskych rodákov, takmer napospol pastierov a roľníkov. Uviedol ju hneď v úvode svojej knihy vetou: „*Veľká miera materiálnej zaostalosti ruského ľudu a jeho chudoba takmer na pokraji totálneho úpadku v posledných rokoch zaujala celú krajinu. Vážne finančné problémy, neznesiteľná bieda a už predtým zjavná kultúrna zaostalosť vyvolali ľútosť nielen z aspektu humanného, ale aj kvôli tomu, že reč je o statočnom a vlasti vernom ľude.*“²⁴ Pre bližšie osvetlenie života rusínskeho obyvateľstva do knihy zaradil rozsiahly etnografický exkurz, v ktorom opisuje obliekanie, stravovanie, bývanie a prácu Rusínov. Cez to priam plasticky vykreslil ich charakteristické znaky. K nim patrilo najmä lipnutie na tradíciách, vďaka ktorým sa kŕčovitne pridržiavali starootcovských spôsobov hospodárenia. Tie však už dávno nezodpovedali modernému poľnohospodárstvu, vyšším výnosom z rastlinnej a živočíšnej výroby, a tak staré neproduktívne spôsoby udržiavali Rusínov v chudobe a v materiálnej a duchovnej zaostalosti. Na prelome 19. a 20. storočia bola bie-

21 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 76-87.

22 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 12-13.

23 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 23.

24 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 14.

da rusínskeho obyvateľstva neprehliadnuteľná, no trápila nevelký počet gréckokatolíckych duchovných, nie uhorskú vládu. Tá si katastrofálne podmienky, v akých Rusíni žili, všimla až v 90. rokoch 19. storočia, keď na ňu upozornil gréckokatolícky mukačevský biskup Julij Fircak (1836 – 1912). Samotní Rusíni sa ani nepokúšali niečo zmeniť na svojom postavení, ako o tom písal Szabóov predchodca Tivadar Lehoczky v práci *Beregvármegye monographiája (Monografia Berežskej župy)*²⁵: „Nestýkajúc sa s vonkajším svetom, nemali žiadne túžby a želania a tak doteraz nemali ani žiadny cit pre pokrok. Z krotkej povahy ruského človeka, ktorý dôveru opätuje rovnakou dôverou a otvoreným srdcom vyplýva aj to, že medzi ním a jeho pánmi v minulosti nikdy neboli rozbroje a aj tie malé nedorozumenia boli čoskoro zažehnané“.

Biskup Fircak v spolupráci s úradníkom z ministerstva poľnohospodárstva Edmundom Eganom (1841 – 1901) inicioval tzv. verchovinskú akciu. Začala v roku 1897, financovaná bola uhorskou vládou a jej organizačné centrum bolo v Berehove. V jej rámci bola lacno prenajímaná pôda štátu a šľachty rusínskym roľníkom, no dotkla sa aj iných veľkých majiteľov pôdy, u ktorých vyvolávala odpor. Ten smeroval aj proti samotnému Eganovi, ktorý 20. septembra 1901 tragicky zahynul na ceste z Užhorodu do Seredného. Údajne bol zavraždený.²⁶ Verchovinská akcia síce pomohla roľníkom zvýšiť ich produktivitu, ale keďže sa dotýkala len niektorých častí Berežskej župy, nepodarilo sa jej dlhodobo zlepšiť pomery rusínskych Verchovincov. Bolo treba hľadať iné cesty na zlepšenie pomerov. Do úvahy prichádzala emigrácia a vzdelanie. Oreszt Szabó sa prikláňal k druhej možnosti.

Vzdelanie

Bola to jedna z najslabších stránok rusínskeho obyvateľstva. Oreszt Szabó si uvedomoval, že bez vzdelania nie je možný akýkoľvek pokrok a zmena k lepšiemu. V knihe o uhorských Rusínoch skonštatoval, že všetky uhorské štatistiky uvádzajú veľkú negramotnosť Rusínov, čo nebolo dobrou vizitkou ani Rusínov, ani vlády.²⁷ Szabó však našiel vysvetlenie takého stavu – „*Rusi, ako je známe, sa dlhú dobu živili najmä pastierstvom a len časom – spravidla na vyšší príkaz – sa zhromažďovali v obciach. Za takýchto podmienok sa nedalo ani len uvažovať o pokroku vo vzdelávaní*“. Teda nevzdelanosť a kultúrna zaostalosť Rusínov bola dôsledkom nevhodnej zemepisnej polohy, hornatého terénu, kde žilo rusínske obyvateľstvo, pre ktoré sa neoplatilo postaviť školu, lebo deti by odtiaľ len ťažko do nej dochádzali. Okrem toho, Oreszt Szabó uviedol: „*v zime sa deti mnohokrát ani nedostanú von z domu, ďalej sú tu poľnohospodárske práce, ktoré*

25 LEHOCZKY, Tivadar. *Beregvármegye monographiája*. I. kötet. Általános rész. Ungvár: Pollacsek Miksa, 1881.

26 FEDINEC, Csilla – CSERNICKSKÓ, István. *Nyelvi kirakos Karpataljara: Történeti és politikai dimenziók (1867 – 2019)*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, Gondolat Kiadó, 2020, s. 33-34.

27 SZABÓ, Orest. *A magyar oroszokról*. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 65.

školám sezónne odčerpávajú množstvo školopovinných“.²⁸ Napriek kritickému pohľadu na vzdelanie rusínskeho obyvateľstva autor knihy predsa len pochválil obe strany vzdelávacieho procesu – uhorskú vládu za to, že predsa len stavala školské budovy (malo ich byť 250 na území Uhorska, kde žili Rusíni), a Rusínov, že ich záujem o vzdelanie svojich detí v 20. storočí výrazne stúpol. Bol to fakt, no záujem o vzdelanie sa týkal predovšetkým Rusínov v Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej župe. Čo bolo zaujímavé, že vo veľkej časti vážny záujem o vzdelanie javili deti vystaňovalcov do USA, ktoré prišli domov, aby si dokončili základné či stredné vzdelanie. Do prvej svetovej vojny sa v ostatných podkarpatských župách vo vzdelávaní rusínskych detí veľa nezmenilo.

V roku 1907 uhorský parlament prijal zákony č. XXVI a XXVII, tzv. Apponyho školské zákony, ktoré zavádzali výučbu maďarčiny aj do prvých ročníkov ľudových škôl s cieľom zintenzívniť maďarizáciu Nemaďarov Uhorska. O Szabó ho však vnímal ako spôsob, ktorým sa otvárali Rusínom dvere do sveta vyššej kultúry a vzdelania. Akoby mu unikal jasný zámer prijatých školských zákonov, keď k nim napísal, že hoci zákon č. XXVII „*zriaďovateľom škôl dovoľuje, aby pri zachovaní práv maďarského jazyka určovali jazyk výuky, na menovanom území (obývanom Rusínmi – P. Š.) niet jednej školy s vyučovacím jazykom rusínskym. Iba päť škôl na tomto území si pri všeobecnom určovaní vyučovacieho jazyka želalo mať rusínčinu, ale keď im ozrejmili, že jazyk náboženskej výuky nemá vplyv na vyučovací jazyk, prijatím nového rozhodnutia sa priklonili k maďarčine. Čiže zabezpečené boli nielen zákonné práva maďarského jazyka, ale v plnej miere aj uplatnenie štátneho učebného plánu*“, a údajne bez najmenšieho tlaku zhora.²⁹ Tomuto poslednému konštatovaniu O. Szabóa môžeme veriť.

O. Szabó však nepovedal všetko. Správcovia (riaditelia) škôl a väčšina učiteľov nechceli riskovať stratu zamestnania či dokonca svoje perzekvovanie, a tak radšej iniciatívne zavádzali maďarčinu a nežiadali súhlas so zavedením jedinej novej hodiny rusínskeho jazyka. Pri charakteristike Rusínov a ich vzťahu ku vzdelaniu nevyznieva vierohodne tvrdenie, že rusínsky národ „*má rád mladú generáciu učiteľov, pretože jeho deti učí maďarskému slovu, ktorého ovládanie našich Rusínov naplňuje vznešenou hrdosťou*“.³⁰ Všeobecné vedomosti a znalosť maďarského jazyka rusínskych detí a mládeže, ako to ukazoval každodenný život, neboli na vysokej úrovni, ktorá by zodpovedala vyššie uvedeným slovám. Platilo to len pre úzku vrstvu ľudí – spravidla z rodín rusínskej inteligencie, ktorá sa vďaka dobrým vedomostiam maďarčiny uplatnila v intelektuálnych povolaniach a bola na to, a teda i na znalosť maďarského jazyka patrične hrdá.

Szabóova argumentácia o láske rusínskeho ľudu k Maďarom, k ich jazyku a kultúre má veľa spoločného s podobným tvrdením promaďarsky orientovaného

28 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 65-68.

29 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s.70.

30 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s.71.

prešovského archívára a publicistu Viktora Dvortsáka, ktorý v knihe *Sáros földje 1914 – 1915* opísal slovenských Šarišanov ako príslušníkov svojbytného slovackého národa, ktorí však nemajú vlastný národný život, a hrdo sa hlásia k Maďarom, ich kultúra je maďarská, po maďarsky čítajú a píšu a radi sa učia maďarčinu.³¹ Podobne ako u Rusínov, tvrdenie o láske slovenských Šarišanov k maďarskému jazyku, bolo nepravdivé a zavádzajúce.

Viera a náboženstvo

V súvislosti so sociálnym statusom rusínskeho obyvateľstva, s otázkou jeho vzdelania, vlasteneckého citu k Uhorsku, v súvislosti s jeho etnicitou bola nerozlučne spätá otázka viery, náboženstva a cirkvi.

Pre rusínske obyvateľstvo bola viera základnou hodnotou jeho existencie a náboženstvo bolo jediným faktorom, ktorý vnášal trochu zmeny do jeho jednotvárneho života. Oreszt Szabó to vystihol slovami: *„Zbožnosť Rusov je veľmi veľká, ba hraničí až s fanatizmom. Čomu sa ani nemožno čudovať, pretože grécka cirkev svojim mysticismom, skveľúcou sa pompou, nádhernými obradmi a cirkevnými piesňami, ktorých melódie chytia za srdce i dušu, neustále pútajú tento ľud, tak citlivý na poetické rojčenie. – Rus sa verne a neochvejne drží svojej starodávnej viery, jej obradov, učenia a príkazov cirkvi. Nikdy a v žiadnom prípade sa ich nevzdáva, ba ešte on sám si pridáva niektoré úkony, napr. drží pôst aj vtedy, keď nie je prikázaný.“*³² Z 365 dní roka Rusíni dobrovoľne postili 250 dní.³³ Aj keď navyonok sa to javilo ako prejav veľkej zbožnosti, prioritným dôvodom pridávania pôstnych dní bola chudoba a nedostatok jedla, čo sa následne prejavilo v ich fyzickej výkonnosti.

Historický exkurz cirkevnými dejinami ukázal naviazanosť rusínskych veriacich na ich duchovného, ale aj ich zaujímavý až kontroverzný vzťah. V ňom opäť dôležitú úlohu zohrali materiálne pomery rusínskych roľníkov a povinnosť odvádzať kňazovi pôžitky v podobe koblíny a rokoviny. Bola to zatažujúca povinnosť, ktorá ako zdroj konfrontácie vystúpila do popredia v obdobiach neúrody a hroziaceho hladu, lebo aj vtedy museli veriaci plniť svoje záväzky voči svojmu kňazovi.

V čom sa však úplne veriaci a kňaz zhodovali, bolo odmietnutie gregoriánskeho kalendára a jeho zavedenie namiesto juliánskeho, a používanie latinky namiesto cyriliky: *„Faktom je, že Rusíni nechcú za žiadnych okolností ísť do zjednoteného kalendára...“*, napísal O. Szabó na adresu takýchto ambícií uhorskej vlády i gréckokatolíckej hierarchie a upozornil, že by to mohlo viesť k zbytočným nepokojom.³⁴ Prestúpenie gréckokatolíckych Rusínov k pravoslávii vysvetlil Szabó v kontexte historického vývoja, počnúc užhorodskou úniou až po zatiaľ nepočtené snahy zo začiatku 20. storočia vrátiť sa k viere otcov. Tieto

31 DVORTSÁK, Győzo. *Sáros földje 1914 – 1915*. Eperjes 1915, s. 32–33.

32 SZABÓ, Orest. *A magyar oroszokról*. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 24.

33 SZABÓ, Orest. *A magyar oroszokról*. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 138.

34 SZABÓ, Orest. *A magyar oroszokról*. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 225.

snahy vnímala gréckokatolícka cirkev ako jej ohrozenie a uhorské vlády tiež, ale nie z hľadiska viery ale ideológie panslavizmu, spájaného s pravoslávnyim hnutím prichádzajúcim z Ruska. Vysvetlenie tohto pre gréckokatolícku cirkev neblahého javu O. Szabó videl „*v prehlbujúcej sa priepasti medzi ruským ľudom v Uhorsku a jeho kňazmi*“, ktorí stratili svoj rusínsky národný ráz, „*a v jazyku, srdci a duši sa stali Maďarmi*“.³⁵

Szabóova kniha vyšla v poprednom budapeštianskom vydavateľstve Franklin, čo malo byť zárukou, že sa dostane do najpovolanejších rúk maďarskej spoločnosti vrátane vládnych kruhov, od ktorých autor očakával najväčšiu ústretovosť voči rusínskemu obyvateľstvu. Kvôli tomu vlastne písal prácu o uhorských Rusínoch, v snahe priblížiť ich ťažké polozenie v Uhorsku, získať pre nich pomoc v najrozmanitejšie podobe, aby sa dostali z biedy, v akej žijú, a zároveň dať maďarskej (uhorskej) verejnosti dostatok dôkazov o uhorskom vlastenectve tohto obyvateľstva.

To, či sa mu podarilo prebudiť väčší záujem o Rusínov, nemôžeme s istotou potvrdiť. Ak aj áno, tak na realizáciu pomoci a podpory neostalo veľa času. Spoločensko-politická atmosféra v Európe, a teda aj v rakúsko-uhorskej monarchii, bola v druhom desaťročí 20. storočia napätá. Vo vládnych kabinetoch, a teda aj v tlači, sa už otvorene hovorilo a písalo o vojne a spoločnosť akoby len čakala na dôvod, ktorý ju mal odštartovať. Takým sa stal atentát na následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este (1863 – 1914) 28. júna 1914 v Sarajeve. O mesiac neskôr – 28. júla 1914, Rakúsko-Uhorsko vyhlásilo vojnu Srbsku, čo vyvolalo reťazovú reakciu vedúcu k vojne celosvetového rozsahu. Do vojny proti Rakúsko-Uhorsku vstúpilo tiež Rusko. Pomoc a podpora nemaďarských národov Uhorska, teda aj Rusínov, sa tak odsunuli na vedľajšiu koľaj. Čo bolo ešte horšie, bola to skutočnosť, že Srbsko a Rusko boli slovanské – a uhorskí Rusi (Rusíni) tiež. Otázka dôvery voči nim dostávala od počiatku trhliny, hoci rusínski muži ako občania rakúsko-uhorskej monarchie rukovali do rakúsko-uhorskej armády a bojovali a zomierali za záujmy svojej krajiny.

Po vypuknutí prvej svetovej vojny prevládala voči Rusínom viac nedôvera ako dôvera a takýto vzťah k nim pretrval celé vojnové obdobie, čo sa odrazilo v zhoršení ich pomerov nielen z objektívneho hľadiska, keď vojenský konflikt ekonomicky zhoršoval život aj v zázemí, ale hlavne zo subjektívneho, vyplývajúceho z uvedenej nedôvery voči nim. Ten súvisel s vývojom na rakúsko-uhorsko-ruskom fronte, keď ruské vojská pod velením generála Alexeja A. Brusilova (1853 – 1926) po haličskej bitke v septembri 1914 prekročili Karpaty, prešli cez Užocký a Lupkovský priesmyk a 20. novembra 1914 obsadili dediny Ruské a Zvalu, 21. novembra Starinu a Osadné, na ďalší deň Sninu a 23. novembra Humenné.³⁶ Následne obsadili aj ďalšie rusínske dediny.

35 SZABÓ, Orest. A magyar oroszokról. (Ruthének.) Budapest: Franklin, 1913, s. 234.

36 KOVÁČ, Dušan. Boje v Karpatoch (1914 – 1915) v širších súvislostiach. In: *Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Humenné, 6. decembra 2007*. Zost. Vasil Fedič a Svätopluk Husťák. Humenné: REDOS, 2007, s. 10.

Protiútok rakúsko-uhorskej armády pod velením generála Svetozara Boro-
eviča (1856 – 1920) v decembri 1914 vytlačil ruské vojská za Karpaty, na nie-
koľko týždňov zastabilizoval frontovú líniu, ale v januári 1915 nová ofenzíva
rakúsko-uhorských vojsk stroskotala a ruské vojská sa nanovo začali prebýjať
karpatskými priesmykmi do Uhorska a po tvrdých bojoch sa opäť dostali na
územie severovýchodného Slovenska i Uhorskej Rusi, a to až po Marmarošskú
Sihot.

Dňa 12. mája 1915 nemecké a rakúsko-uhorské vojská zasadili silný úder
10. zboru 3. ruskej armády, ktorý prinútil ruské vojská ustupovať. Nepriateľské
armády ich vytlačili nielen z územia monarchie, ale hlboko aj zo západných
častí území, ktoré patrili cárskemu Rusku.

V tomto zložitom období sa do pozornosti rakúsko-uhorskej armády, žan-
dárstva i úradov dostal vzťah rusínskeho obyvateľstva k Rusku a k ruskej
armáde. Rusíni sa totiž po počiatkových obavách z ruských vojakov, ktorých
rakúsko-uhorská propaganda vykresľovala v najhoršom svetle, čoraz viac zbli-
žovali s myšlienkou pomáhať ruskému vojsku, a to spravidla nie zo strachu
pred ním, ale na základe slovanskej spolupatričnosti, ba i blízkeho pravoslavia.

Rusíni zistili, že ich – gréckokatolícke náboženstvo a ruské pravoslávie sú
si celkom blízke a pravoslávie navyše aj ekonomicky pre nich prijateľnejšie.
Rusínsky roľník, staviteľ a po vzniku ČSR prvý rusínsky senátor v českosloven-
skom parlamente Juraj Lažo (1867 – 1929) neskôr o tom napísal: *„Keď bola
vojna, tak boli u nás Moskale. Maďari nám povedali, že sú to strašní ľudia, ktorí
režú ľudí, že neveria v Boha a také podobné hlúposti. Prišli do nás títo Moskali
a nikoho nezjedli a nezarezali a ich kňazi slúžili v kostoloch tak, ako aj naši, ba aj
krajšie, lebo oni zachovali ruský obrad čistým, bez rôznych rímskych domiešok.
Ľudia sa presvedčili, že všetky rozprávania Maďarov boli klamstvom, že Moskali
sú takým istým ruským národom, ako sme aj my, len tvrdšie hovoria, ale tomu
sa nemáme prečo diviť, lebo Rus je najväčšia krajina, tiahne sa od Tatier a Tisy
až po Tichý oceán... My sme sa ale s nimi dorozumeli a po týždni, keď u nás boli
a ucho privyklo, tak sme všetko rozumeli – my ich a oni nás... To je dôkaz, že my
Karpatorusi a i tzv. Moskali, alebo Veľkorusi tvoríme jeden ruský národ. To isté sa
ukázalo aj s vierou. My všetci sme prijali vieru z Grécka...“*³⁷

Uhorské policajné orgány po vytlačení ruskej armády z územia Uhorského
kráľovstva začali tvrdo prenasledovať rusínske obyvateľstvo, viniac ho z vlas-
tizrady. Košický súd odsúdil 800 rusínskych sedliakov z Berežskej, Užskej a Šariš-
skej župy na dlhoročné väzenie za spoluprácu s ruským vojskom. 160 sedliakov
z marmarošských dedín bolo bez súdu uväznených v Chuste. Vo Veľkom Bočkove,
v Rachove a Jasini boli hneď po odchode ruských jednotiek popravení niekoľkí
sedliaci.³⁸ Terorizovanie rusínskeho obyvateľstva pokračovalo zo strany uhor-

37 LAŽO, Jurko. *Russkomu narodu na Slovensku*. Brošjura. Vyšňij Svydnyk na Slovensku: Typografija Ju. Lažo, 1925, s. 30.

38 POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Libri, 2005, s. 270.

ských vojakov i žandárstva aj neskôr, a to v takej miere, že niekoľkí gréckokatolícki kňazi zorganizovali ľudové zhromaždenie v Nižnom Vereckom v Svalavskom okrese. Na ňom bola sformulovaná petícia obracajúca sa na uhorskú vládu s požiadavkou, aby bolo zrušené pomenovanie „russkij“ – „Rus“ a nahradené bolo menom „Maďar“, alebo „katolík východného obradu“. Bola to zdanlivo absurdná požiadavka, no jej zmysel spočíval v odvrátení zbytočného podozrievania Rusínov z vlastizrady už len z toho dôvodu, že ich pomenovanie znelo v maďarčine „Orosz“ – „Rus“. V intenciách ochrany Rusínov vo vojnovom Uhorsku pred zbytočnými a neodôvodnenými perzekúciami môžeme sledovať súhlas gréckokatolíckej cirkevnej hierarchie s požiadavkou vlády prejsť od juliánskeho kalendára ku gregoriánskemu a od cyriliky k latinke, čo malo potvrdiť, že Rusíni sa vskutku dišancujú od Rusov (Veľkorusov) a Ruska. Takéto snahy uhorských vládnych kruhov boli už pred prvou svetovou vojnou, ale vždy narazili na tvrdý odpor gréckokatolíckych veriacich, čo sa však stalo aj počas vojny i napriek tomu, že obe zmeny mali prispieť k odstráneniu nedôvery voči Rusínom, a tým aj ich perzekvovania.

Nemáme vedomosti, či sa proti prenasledovaniu Rusínov ozval Oreszt Szabó. Pravdepodobne v tomto smere jeho hlas nezaznel, čo je z ľudského hľadiska v čase vybičovaných emócií a hrozby obvinenia z vlastizradného rusofilstva vcelku pochopiteľné, i keď zo strany perzekvovaných Rusínov ťažko akceptovateľné. Dobrovoľný vstup 47-ročného O. Szabóa do armády, v ktorej zastával post šéfa politickej správy v hlavnom štábe armády naznačuje, že týmto rozhodnutím chcel prezentovať svoj vzťah k uhorskej vlasti a ako Rusín aj skutočnosť, že Rusíni sú a chcú aj ostať vernými občanmi svojej uhorskej vlasti.³⁹

Prvá svetová vojna v značnej miere eliminovala pôvodný zámer Oreszta Szabóa knihou o Rusínoch priblížiť maďarskej verejnosti jej rusínskych spoluobčanov. Napriek tomu však splnila iné, no podobné poslanie – zachytila charakter a život rusínskeho obyvateľstva v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia, a to bez zbytočnej dramatizácie ale aj neúprimnej idealizácie, a tak aj pochopenie historickej trajektórie uhorských a následne československých Rusínov v prvej polovici 20. storočia.

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove
Filozofická fakulta
Inštitút histórie
ul. 17. novembra č. 1
080 01 Prešov
Slovakia

peter.svorc@unipo.sk

39 POP, Ivan. SABOV Orest. In <https://www.rusyn.sk/ivan-pop-osobnosti-nasich-dejin-orest-sabov/>

ВІЗУАЛНА ДВОЯЗЫЧНОСТЬ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИЧНОГО ПОУЖИВАННЯ РУСИНЬСЬКОГО МЕНШЫНОВОГО ЯЗЫКА

Зденка ЦІТНЯКОВА

Abstract

In the article, we analyze the current state of the practical use of the Rusyn language in the official sphere in the context of the implementation of the Act on the Use of Languages of National Minorities in Slovakia. Since the approval of the new government regulation, the number of bilingual Rusyn villages/towns has increased to 154 as of March 1, 2022. In them, the Rusyn language will become an official language along with the Slovak language and will also have a bilingual sign. Visual bilingualism plays a big role in strengthening the national identity of the Rusyn population, even if people rarely realize it. Therefore, in the article we evaluate the level of visual bilingualism in villages and towns that have actively started the processes of public marking of streets, memorial sites, tourist attractions and private shops in the Rusyn language in recent years.

Keywords: Bilingualism. Visual Bilingualism. The Act on the Use of Languages of National Minorities. Carpatho-Rusyn language. Language landscape.

Вступ

Кедь бісїдовати за малы народы, мож повісти, же їх членове суть переважно вшыткы білінгвалны, бо жыють не у своїй властній державі, але в державі, де творять звичайно народностну меншыну. Часто ся стає, же малы народы або етнічны группы терплять од добовых політичных режімів і од дефіциту своїй інтелігенції, яка бы цілено рїшала їх языковы проблемы. Про них літературный язык творить важну часть їх народного усвідомлїня і презентує ступінь розвитку даной етнічної громады. Про захованя културы і языка малых народів і етнічных груп є потребна підпора главно з боку штату,¹ але і активный общественный жывот самых народностных меншын, їх хотїня і намаганя передавати язык далшым генераціям, і так го заховати. Літературный язык представляє про малы народы якийсь стабільный опорный пункт, за помочі котрого можуть будувати своє народне усвідомлїня і народну гордость, але і почути гордость на то, же їх громада є розвинута до такой міры, же має літературный язык, який може вживати в розлічных сферах свого сполоченьского жывота. Кедь має народ свій літературный язык, піднимать ся ёго статус на вышу уровень, бо суть серьєзніше приїманы векшыма, маєрітны-

1 Plišková, A. (2015) Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Русинський літературный язык на Словакії : 20 років кодифікації. Зборник рефератів з IV. Міджінародного конгресу русинського языка, Пряшів, 23. - 25. 9. 2015 (202-231)*. Зост. К. Копорова. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові – Інштїтут русинського языка і културы.

ма народами. Кедьже хоснованя языка є ключовов частёв захованя на-родной ідентіты, представляє важный вопрос, як регулація поужываня языка овпливнює саме хоснованя языка.

До року 2023 Русины на Словенську мали 66 сел означеных двойязычно, в котрых урядным языком быв і язык русинський. Про села і міста то представлєвало істы повинности, але і можности, котры з того вытікають. Подля остатнёго списованя жытелів в році 2021 ся ід русинський народности на Словакії пригосило 63 556 людей. На основі нового наряджіня влады² Словацккой републікы ся змінило становлєваня процентуалного заступлїня жытелів народностной меншыны в селі/місті в залежности од списованя людей з 20% на 15%. На основі того ся кількість сел/міст, в котрых ся урядным языком стає і русинський язык підвишыла о далшых 88 сел/міст. Доведна днесь маєме 154 русинських сел і міст, де мають быти і двойязычны означїня. Подля сучасного легіслативного ставу, люде, котры належать ід народностній меншынї можуть свій язык хосновати слободно на цілій теріторії Словацккой републікы. В урядній сфері в устнім і писомнім контактї мож вживати язык меншыны в селах/містах, де творять жытелі, якы належать ід народностній меншынї найменше 15%. В селах/містах, де меншынове жытельство не творить 15%, люде можуть меншыновый язык вживати лем в устнім контактї, а лем тогды, кедь з тым заместнанець органу і вшыткы участны особы сугласять. В языку народностной меншыны можуть обчане од 1. юла 2012 жадати выданя двойязычного родного листу, вінчалного листу і умертного листу. Таксамо можуть жадати і о выданя двойязычного поволїня, потверджїня, ліценції, выголошїня і посудку. Реалный став жадостей о выданя двойязычных документів, формуларів, імплементацію наряджінь, дотримованя повинностей з боку адміністрації і став в інших областях слїдує в двойрочных періодах у своїх Справах о ставі хоснованя языків народностных меншын на теріторії Словацккой републікы³ Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны. За роки 2021 аж 2022 были заевідованы і выбавлены дві такы жадости о выданя двойязычных словацко-русинських формуларів, дві жадости о выданя двойязычных одписів з матрикы а єдно поданя в русинськым языку, на котре было і в русинськым языку одповіджене. Кроніку села в русинськым языку за даный період вели дві села а часточно в русинськым языку 8 сел.

І кедь реалне аплікованя русинського языка в урядній сфері є так-

2 Наряджіня влады Словацккой републікы ч. 35/2023 З. з., котрым ся выдає список сел/міст, в котрых обчане Словацккой републікы, якы належать ід народностній меншынї творять найменше 15% жытелів. [онлайн] [ціт. 27.11.2023]. Доступне на: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/493492/35_2023.pdf/b653ff0c-5344-4570-b87a-a2f42ccf9436

3 *Správa o stave používania jazykov národnostných menšín* [онлайн] [ціт. 27.11.2023]. Доступне на: <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/spravy-a-koncepcne-materialy/sprava-o-stave-pouzivania-jazykov-narodnostnych-mensin/?csrt=11060270637358836836>

само інтересним простором на слідованя і аналізованя, заміром нашої статі є обернути позорність на візуалний языковий образ країны, котрый може вказовати на розшыреность меншынового языка, на віталіту языка, статус і престиж языка. Указує на міру підпоры языка як з боку адміністрації, так і з боку общества а служить так на стотожніня ся людей з даным языком.

Візуална двойязычність і языкова країна

Термін візуална двойязычність ся в контексті Словацькой републіки вживать Урядом уповномоченого влады про народностны меншыны про потреби аплікації а імплементації наряджінь повязаных з означованём в языку народностной меншыны і в штатнім языку в містах і селах, котры ся находят в додатку к наряджіню влады ч. 35/2023 З. з. Часточно данный термін корешпонує з лінгвістичным терміном языкова країна, котрый в соціолінгвістичі мож заділити ід языковому манажменту в шыршім розуміню слова. Термін языкова країна ся споє з науковцями Родрігом Ландрімом (Rodrigue Landry) і Річардом Бургісом (Richard Bourhis), котрых дефініція є найчастіше хоснована на объясніня понятя. Іде о „язык публічных надписів, рекламных білбордів, названь улїць, географічных назв, обходных надписів і надписів на адміністративных будовах, котры доведна формують языкову країну даной теріторії, области або містської агломерації”⁴. Розділ в трактованю обидвох термінів є в шырці ёго фундаменту. Візуална двойязычність охоплює будьякий надпис, котрый є умістнений на, або водну в будові верейной інштїтуції, фірмы, заряджїня служб, обходу або у вольнім пространстві в даній географічній локалітї.

Позераючи на то, же языкова теріторія северовыходной Словакії є лем вынятково языково гомогенна, візуална двойязычність може подати інформації і о соціолінгвістичнім зложіню языковых груп жыючїх на даній теріторії. Непритомность русиньского языка на публічных надписах може передавати інформацію, же властный язык не є цїнений і має в сполчности мале поставлїня. Окрем того таке вылучїня языка выражать погляд, же язык в рамках комунїты є мало хосенный на ряджїня верейных діл, чїм ся підкріплює дігловісна сітуація в проспїх маєрітного языка.⁵ Абсенція языка у візуалнім просторї на публічных місцях може тыж фіксовати соціолінгвістичну норму, котра веде членів меншыновой сполчности к поужываню языка у все менше языковых сферах. В комбінації з іншыма рішїнями вытиснутя языка (напр. заказ навчання в русиньскім языку в попередній періодах) може абсенція языка в рамках мен-

4 LANDRY, R. – BOURHIS, R. Y. (1997). Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality : An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, 16 (1), p. 25. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>

5 Позерай: ПЛІШКОВА, А., 2008. *Русиньскый язык на Словеньску*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів. с. 80-84.

шыновой сполочности вести членів той сполочности ід знижіню силы їх языковой комуніты, обмеджіню сфер поужываня языка і ослабити їх охоту передавати властный язык далшым генераціям.⁶ Перевага єдного языка на публічних знаках в порівнянню з іншыма языками може одражати релатівну силу і поставління конкуренчных языковых груп. Візуална двойязычність може служыти двом основным функціям – **інформачній** і **сімболічній**.

Інформачна функція і ей уплатнёваня в контексті русиньского языка

Найосновнішов інформачнов функцієв візуальной двойязычности є, же служить як очівидный знак прожываня іншоязыковой комуніты на даній географічній теріторії. Візуална двойязычність так служить на інформованя членів комуніты і мімо нёй о языковых характеристіках і языковых граніцях регіону до котрого вступили. Надписы на публічных таблах і верейных штатных або містьських інштитуціях назначують, же тот язык мож хосновати на комунікацію і здобытя служеб в рамках урядных і приватных заряджінь, котры ся находяти на даній теріторії. Публічны надписы в русиньскім языку в обходных і урядных будовах так выкликують обчекованя, же в таких місцях можуть быти обслужованы в русиньскім языку. Добрі є, при назераню на візуалну двойязычність, розлишовати меджі приватныма знаками і адміністратівныма знаками.

Пріватны знакы (надписы, таблічкы, плагаты, і т.д.) загорнють обходны надписы у выкладах, інформації на дверях обходів і заряджінь зо службами, інформації і надписы на туристичных атракціях, комерчны рекламы на білбордах, рекламны надписы у верейнім транспорті і в приватнім транспорті, меню в рештавраціях, інформачны таблічкы в обходах ці іншы публічны означіня, тексты, надписы і плагаты приватных podnikatelів, обчаньских здружінь ці приватных особ.

Адміністратівны знакы загорнють публічне означованя забезпечоване з боку містьських і штатных урядів в слідуючих областях: доправне значіня, назвы міст, надписы на урядных будовах і штатных інштитуціях, шпытальях, школах, автобусовых і влаковых станціях ці значіня уліць. На

Обр. 1 (жрїдло: FB Labirskŷ Rusynŷ)

6 LANDRY, R. – BOURHIS, R. Y. (1997). Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality : An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, 16 (1), 23-49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>

основі того до якої міри суть тоты адміністративны знакы імплементованы, мож позоровати позицію языковой політики міста або села в одношіню к русинському языку. Чім веце двойязычного означованя над рамець повинного означованя є в місті або селі, тым позитівніша позиція самосправи є ід вопросу двойязычности і респектованю языка меншыны. У векшыны русинських сел є ситуація візуальной двойязычности на значно слабій уровни. Єдиным індикатором є означіня на зачатку і на конці села. Поступно од вступу до платности нового наряджіня влады проходить процес умістнёваня двойязычных таблічок і на будовы адміністративно підлігаючі селу. В дакотрых іде о таблічки на сельских урядах і школах, в інших є з боку старостів отворенішы приступ а двойязычне означіня забезпечують і про культурны домы, домы смутку ці інші будовы в селі. Повинне вецеязычне означованя в селах і містах в Словацькій републіці управлює Закон ч. 184/1999 З. з. о вживаню языків народностных меншын⁷. Окреме о візуальній двойязычности ся пише в статі IV. в Методічнім усмернію Уряду влады СР з року 2021⁸, де суть виділены области, в котрых є означіня в языку народностной меншыны про субект верейной справи повинный і области, котры суть можны, але неповинны.

Обр. 2 (жрідло: FB Labirský Rusynŷ)

Обр. 3 (жрідло: FB Labirský Rusynŷ)

7 184/1999 З. з. Закон о вживаню языків народностных меншын, у формулації пізнішых приписів. [онлайн] [цит. 26.11.2023]. Доступне на: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/82027/184_1999.pdf/35050c26-bb2f-47a0-8dca-a9cbfc6024a4

8 Metodické usmernenie Úradu vlády Slovenskej republiky k spôsobu finančného zabezpečenia plnenia úloh vyplývajúcich zo zákona č 184/1999 Z. z. о používaní jazykov národnostných menšín v platnom znení orgánmi verejnej správy. [онлайн] [цит. 28.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3578/metodicke_usmernenie_uv_sr_k_financnemu_zabezpeceniu.pdf?csr=15659262644616053624

Повинне є про села і міста, котрых ся то тыкають двойязычно уваджати інформації, котры ся дотуляють огроженія живота, здоровья, безпечности або маєтку обчанів Словацькой републіки на містах приступных широкой громаді, означіня села/міста на транспортных значках, якы означують зачаток і конець села, означіня міста/села і органу верейной справы на будовах і інформацію о можности устно і писомно комунікувати в русиньскім языку. Повинно мусять в русиньскім языку міста/села публікувати важны інформації на урядній таблі села, на вебовій сторінці і у видаваній періодичній пресі (інформації о зложіню і правомочах органів самосправы, інструкції при выбавлєваню жадостей, ценник справных poplatків, інформації о господаріню самосправы, інформації к выборам, і т. д.). Проблематичне про субекты, котры зо закона мусять уплатнєвати двойязычность може быти, же не мають інформацію, же векшына потребных про них документів є уж до русиньского языка переложены. Суть выготовлены і таблічки а тексты, котры ся односять ід огроженію живота, здоровья, безпечности або маєтку⁹, формуларі, взоры жадостей, тексты додатковых доправных таблічок¹⁰, двойязычны матричны документи, додатковы таблічки подля нормы STN¹¹ і іншы документи. Екзістує тыж термінологічний словацько-русиньскый словник¹², де найдуть много термінів, котры при імплементації двойязычности можуть найти. Тоты матеріалы мож найти на сторінках Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны, но їх выглядованя є на сторінках доста компліковане.

Добровольны суть надписы і ознамы на інформованя жителів, означіня улїць в русиньскім языку, означіня географічного значіня (рікы, верьхы), назвы културных інштїтуцій, туристичных значінь і т. д. Двойязычны означіня підлігають окрем Закона о вжываню языків народностных меншын і Закону ч. 270/1995 З. з. о штатнім языку, котрый становлює, же штатный язык має прїоріт, перед дугыма языками вжываныма на теріторії Словацькой републіки. Означованя в языку народностных меншын ся регулує § 4, абз. 1 аж 8 Закона ч. 184/1999 З. з. о вжываню языків народностных меншын, котрый установлює способ і

9 *Безпечностны означіня в языках меншын.* [онлайн] [ціт. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3780/bezp__oznacenie_-_rusin.pdf?csrt=17052323159324981251

10 *Выбраны додатковы доправны таблы в меншыновім языку.* [онлайн] [ціт. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3780/dopravne_tabule_-_rusin.pdf?csrt=11060270637358836836

11 *Словєньска технїчна норма (STN) – методічний помічник про хоснованя меншынових языків про тексты додатковых таблічок.* [онлайн] [ціт. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3780/norma_-_rusin.pdf?csrt=11060270637358836836

12 *Pracovná skupina pre rusínsky jazyk: Slovensko-rusínsky odborný terminologický slovník.* [онлайн] [ціт. 23.11.2023]. Bratislava, 2019. 191 s. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3580/slovensko-rusinsky_odborny_terminologicky_slovnik.pdf?csrt=11060270637358836836

умістніня назвы в языку народностной меншыны. Звекша іде о умістніня на єдній (в припадї означованя улїць або будов), або на окремії таблі (означіня зачатку і конца села/міста, означіня будов) під назвов в штатнім языку. Далє у Выголошіню Міністерства внутрішніх діл ч. 31/2003 З. з.¹³ ся шпецїфікує, же означіня улїць в языку народностной меншыны ся дає на єдній орьєнтацній таблі під назвов улїці в штатнім языку. В § 5 абз. 8 Закона о штатнім языку є шпецїфікованє і вжываня языка народностной меншыны на іншых публічных пространствах про потреби інформованя шырокой громады в адміністратівній і приватній сферї. Уваджать ся, же кедь такы надписы „обсягують текст в іншых языках, іншоязычны тексты наслідують аж по текстї в штатнім языку і мусять мати згодный обсяг з текстом у штатнім языку а іншоязычный текст ся уводить єднакым або меншым шріфтом як текст у штатнім языку.“¹⁴ Далє ся шпецїфікує, же покы іде о місто або село, де ся в уряднім контактї вжывать язык той народностной меншыны в надписах, інформаціях і рекламах ся порядок текстів не становлює.

Чім бівша є незгода меджі языком адміністратівных знаків і языком приватных знаків, тым менше уцілений буде характер візуалной двойязычности і образ языковой країны. Штандартно ся приймає у соціолінгвістіці погляд, же языкова розмаїтьость в приватных знаках найреалніше рефлектує вещеязычний характер конкретной теріторії, регіону або містной области. Розмаїтьость языків, притомных в языковій країні мож відіти як конкретный прояв языковой і культурной розмаїтости етнолінгвістичных груп жыючих на даній адміністратівній теріторії або в регіоні.¹⁵

Сімболічна функція і єї уплатнёваня в контексті русиньского языка

Абсєнція ці наспак притомность властного языка на публічных місцях має вплив на то, ці ся чоловік чує быти членом языковой групы в білінгвалнім або вещеязычним окружіню.¹⁶ Мати свій язык зафіксований на векшыні приватных і адміністратівных знаків бы мало підвышити почутя, же язык має в сполочности ціну і поставліня на уровни іншых языків в рамках соціолінгвістичной сітуації. В припадї русиньского языка

13 Vyhláška MV SR č. 31/2003 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o označovaní ulíc a iných verejných priestranstiev a o číslovaní stavieb. [онлайн] [цит. 23.11.2023]. Доступне на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/31/20220701>

14 270/1995 З. з. Закон о штатнім языку Словацькой републіки [онлайн] [цит. 27.11.2023]. Доступне на: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/82027/270_1995.pdf/dc96f25e-ad51-41dd-8369-5ab48c0fc516

15 LANDRY, R. – BOURHIS, R. Y. (1997). Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality : An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, 16 (1), 23-49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>

16 Позерай: ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2017) Русиньско-словацькый білінгвізм на фонї сучасного русиньского языка. In *Ruthenian studies*, Vol 1. № 1. с. 35-53

Обр. 4 (джерело: FB Labirsky Rusynų)

Обр. 5 (джерело: FB Labirsky Rusynų)

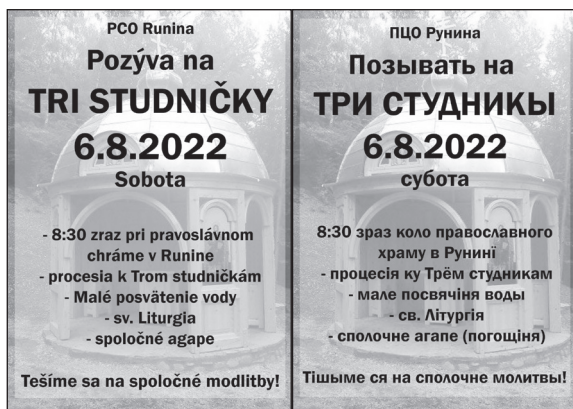
і його уплатнення у візуальній двоязычності може доходити к розрушіню стереотіпичного назерання на єдноязычне означованя в містній країні. Люде суть звикнути відіти надписи переважні в словацькім языку, назвы обходів або заряджінь зо службами часто в „престижнім“ англійськім языку, ці знакы в кїтайськім языку на кїтайських обходах, котры але звекша приймають як декоратівны елементи надписів. Заведжіня іншой графічної сістемы в припадї русиньського языку до візуального простору міста або села, выкликує когнітивну дісонанцію у перціпієнта. Не сходить ся то з його попереднєв скушеностєв, оберне на то позорность а може настати реакція неприятя такого нового моделу візуального простору. Приїмателєви ся може така активїта з боку самосправы або прїватных субектів відіти збыточна, фїнанчно затыжуюча і непотребна. Аж часом докаже перціпієнт прїяти нову візуалну реалїту в місті або селї, бо скушеность з нєв не є нова. Одношіня к такїй візуальній реалїті ся часом стає невтралне, што є в рамках языкового планованя найліпша варїанта. Надмірна активїзація в одношіню к візуальній двоязычності, выхылена ці до єдного бока, або до другого бока, выкликує з опозічного боку таксамо надмірну активїзацію і може приходити ід конфліктам.

Заведжіня языку до візуальных знаків в місті або селї, так може мати і сімболічну функцію, котра є емоціоноально набита, і котра доповнює інформачну функцію языкового середовїща. Сімболічна функція візуальной двоязычності є вызначна в областях, де язык належить к єдным із найвекшых факторів етнічної ідентїты.

К шыршому появлїню плаґатів в русиньськім языку прїспїла і сітуація на Фонді на підпору културы народностных меншын, одкы дістають організації, села/міста і прїватны жадателї фїнанчну підпору і де пожадавок, респ. обчекованєм комісії, котра схвалює проєкты є, жебы были при організованю културных подїй, публікованы матеріалы (позваня, білєтєны, і др.) і в русиньськім языку. З той прїчіны можеме в остатнїм періодї відіти велику кїлькость плаґатів в русиньськім языку. В попереднїм періодї такы презентачны матеріалы в русиньськім языку давали переважні

лем векшы організації а самособов професіоналны інштитуції.

Интересным є приклад з міста Меджілабірці, де общественна організація Лабірськы Русины заняла активну позицію в одношіню к двойязычности в місті. Ведно з Міністерством інвестиції, регіонального розвитку і інформатизації выпрацовали проєкт *Medzilaborce – hlavné mesto Rusínov (budovanie marketingovej značky)*¹⁷, дякуючі котрому в місті іншталоували двойязычны таблы на многих будовах, уліцях, туристичных атракціях і умістнили на многих місцях русиньску сімболіку. Ішло главно о фінанцованя таких активіт, бо місто саме не было против таких кроків, але окліщений фінанчний розрахунок місту самому не дозволює реалізувати выміну табличок за двойязычны. Так ся візуальный языковый образ Меджілаборець за період двох років вызначно перетворив.

Обр. 6 (жрідло: FB Labirský Rusynů)

Обр. 7 (жрідло: FB Labirský Rusynů)

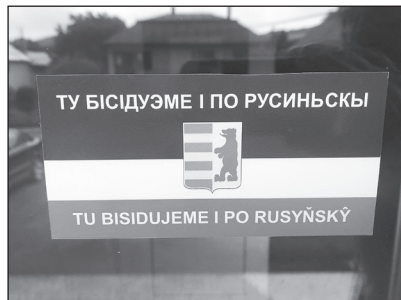
Треба увести і властны ініціативы приватных осіб, котры скорше з властного пересвідчіня і активного приступу ся намагають ходем сімболично презентувати приналежность к іншій як маєртітній културі і языку. Іде напр. о наліпки на авта з русиньсков сімболіков, розвішованя русиньской сімболіки на території міста/села, наліпки на двері про розлічны приватны подники з інформацієв „Ту бісїдуєме і по русиньскы“ і іншы активіты.

В таких припадах ся часто стає, же доходить к правописным хыбам, што є характерне не лем про русиньскый язык. І в інших языках, котрых носителі, або підпорователі ся намагають дістати язык регіону до візуального пространства, суть такы хыбы притомны. Такий став свідчить о тім,

17 Regionálny rozvoj. Medzilaborce hlavné mesto Rusínov. [онлайн] [цит. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.medzilaborce-urad.sk/medzilaborce-hlavne-mesto-rusinov--budovanie-marketingovej-znacky--oznam/mid/454528/.html#m_454528

же люде не знають писомну подобу языка і найчастіше то є запрічінене абсенцієв сістемы навчання в тім языку. Хыбы на вывісках таксамо мають важне значіня про аналізаваня, бо гаворять о особливостях функціонованя языка, главно о барз узкім функціонованю языка в конкретных сферах.

Общественна організація на своїх сторінках на соціальних сітях позывала людей брати участь в контролі уплатнёваня двойязычности, наголошованю хыб в надписах таблічок, або іншых вывісок. Таки актівіты суть часто позорованы і в заграничу, при іншых меншыновых або регіональных языках, де можуть про тоты потреби быти вытворены і аплікації, припадні выголошены конкурзы о найактívнішого пріспівателя – хто почас становленого періоду зафіксує што найвеце абсенції, доходить к правописным означіням, або хыб в надписах в меншыновім языку, може выграти даяку ціну. То людей мотивує вшімати собі двойязычность в їх місті/селі і підсвідомо привыкати і приучати їх до того, же мати надписы і в своїм языку, є нормалне, є жадане і підвишує саму прістїж языка в очах жытелїв. Цілем таких актівіт бы мало быти утриманя і популарізація меншынового языка, притягнути людей (жытелїв) партіціповати на контролёваню двойязычности.

Обр. 8 (жрїдло: FB Labirskŷ Rusynŷ)

Обр. 9 (жрїдло: FB Labirskŷ Rusynŷ)

Заключіня

Візуална двойязычность ся односить ід значіню і видности языків на публічных і комерчных знаках на даній теріторії або в регіоні. Поужываня того котрого языка на вывісках все має свої цілі. Візуална двойязычность має важну інформачну, але і сімболічну функцію, як указатель релатівной силы і поставлїня языковой комуніты жыючой на даній теріторії, але може быти і средством ціленого языкового планованя і языковой політики як з боку штату, так і з боку общественных меншыновых організацій.

Кедь візуално не є в просторі притомный язык меншыны, не значіть, же на даній теріторії не суть ёго носітелі. На ёго непритомность може

бути дакілько причін. Може бути, же уряды і веджіня міста/села не імплементують законом даны наряджіня, або приватны podnikatelі не відять в хоснованю языка значіня про розшырїня клієнтелы. Ту бы мож сітуацію порівнати з мадярськым языком, котрого аплікація в приватній сфері у podnikatelів може значіти і підвышіня клієнтелы передовшыткым із сусіднєго штату, што наконець веде podnikatelів ід бівшій мотивації заводжовати візуалну двойязычность у своїх обходах і службах.

Візуална двойязычность є важным елементом языкового планованя. Ёй інформачны, але і сімболічны функції представляють серіозный фактор в процесі утримованя языка меншыны і можуть реално формовати языковый посун к бівшому хоснованю языка в розлічных сферах. Зато ся треба проблематиков візуальной двойязычности глубше займати а в процесі рїшаня далшых кроків в языковім планованю, обертати векшу позорность на то, як дістати русинський язык до публічных просторів в регіонах, де потребуєме підняти престиж русинського языка. Зображіня языка у візуалнім просторі є добрым інструментом на підпору утримованя языка або звернутя языкового посуну.

ЛІТЕРАТУРА

Безпечностны означіня в языках меншын. [онлайн] [ціт. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3780/bezp_oznacenie_-_rusin.pdf?csrt=17052323159324981251

Вибраны додатковы dopravны таблы в меншыновім языку. [онлайн] [ціт. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3780/dopravne_tabule_-_rusin.pdf?csrt=11060270637358836836

ISTÓK V. – TÓTH, S. J. (2020). Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: Ďuricová, A. (ed.): *Od textu k prekladu XIV 2. časť. Linguistic Landscape*. Praha: JTP, ISBN 978-80-7374-129-3, 88 s., s. 16-23.

LANDRY, R. – BOURHIS, R. Y. (1997). Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality : An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, 16 (1), 23-49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>

Metodické usmernenie Úradu vlády Slovenskej republiky k spôsobu finančného zabezpečenia plnenia úloh vyplývajúcich zo zákona č 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v platnom znení orgánmi verejnej správy. [онлайн] [ціт. 28.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3578/metodicke_usmernenie_uv_sr_k_financnemu_zabezpeceniu.pdf?csrt=15659262644616053624

Наряджіня влады Словацькой републіки ч. 35/2023 З. з., котрым ся выдає список сел/міст, в котрых обчане Словацькой републіки, яки на-

лежать ід народностній меншынї творять найменше 15% жытелїв. [онлайн] [цит. 27.11.2023]. Доступне на: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/493492/35_2023.pdf/b653ff0c-5344-4570-b87a-a2f42ccf9436

ПЛІШКОВА, А., (2008). *Русиньскый язык на Словеньску*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів. с. 80-84.

PLÍŠKOVÁ, A. (2015). Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Русиньскый літературный язык на Словакиї : 20 років кодифікації. Збірник рефератів з IV. Міжнародного конгресу русиньского языка, Пряшів, 23. - 25. 9. 2015*. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові – Інститут русиньского языка і културы, ISBN 978-80-555-1521-2, 276 с., с. 202-231.

Pracovná skupina pre rusínsky jazyk: *Slovensko-rusínsky odborný terminologický slovník*. [онлайн] [цит. 23.11.2023]. Bratislava, 2019, 191 s. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3580/slovensko-rusinsky_odborny_terminologicky_slovník.pdf?csrt=11060270637358836836

Regionálny rozvoj. Medzilaborce hlavné mesto Rusínov. [онлайн] [цит. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.medzilaborce-urad.sk/medzilaborce-hlavne-mesto-rusinov--budovanie-margetingovej-znacky--oznam/mid/454528/.html#m_454528

Словеньска технічна норма (STN) – методічний помічник про хоснованя меншынових языків про тексты додаткових табличок. [онлайн] [цит. 22.11.2023]. Доступне на: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3780/norma_-_rusin.pdf?csrt=11060270637358836836

Správa o stave používania jazykov národnostných menšín. [онлайн] [цит. 27.11.2023]. Доступне на: <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/spravy-a-koncepcne-materialy/sprava-o-stave-pouzivania-jazykov-narodnostnych-mensin/?csrt=11060270637358836836>

Vyhľadka MV SR č. 31/2003 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o označovaní ulíc a iných verejných priestranstiev a o číslovaní stavieb. [онлайн] [цит. 23.11.2023]. Доступне на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/31/20220701>

CENOZ, J. – GORTER, D. (2006) Linguistic Landscape and Minority Languages. In: *International Journal of Multilingualism*, 2006, 3 (1), 67-80.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2017) Русиньско-словацький білінгвізм на фоні сучасного русиньского языка. In *Ruthenian studies*, Vol 1. № 1. с. 35-53

TASR (2017). *Bukovszky: Najväčšie nedostatky sú vo vizuálnej dvojjazyčnosti*.

[онлайн] [цит. 21.11.2023]. Доступне на: <https://www.teraz.sk/slovensko/bukovszky-najvacsie-nedostatky-su-v/260192-clanok.html>

184/1999 З. з. Закон о вжываню языків народностных меншын. [онлайн] [цит. 26.11.2023]. Доступне на: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/82027/184_1999.pdf/35050c26-bb2f-47a0-8dca-a9cbfc6024a4

270/1995 З. з. Закон о штатнім языку Словацькой републіки. [онлайн] [цит. 27.11.2023]. Доступне на: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/82027/270_1995.pdf/dc96f25e-ad51-41dd-8369-5ab48c0fc516

Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
ul. 17. novembra č. 1
080 01 Prešov
Slovakia

zdenkacitriakova@gmail.com

ДАКІЛЬКО ПОЗНАЧОК І КОМЕНТАРІВ ІД БІОГРАФІЇ АЛЕКСАНДРА ДУХНОВІЧА (24.04.1803 – 29.03.1865)

Валерій ПАДЯК

Abstract

Статья обращает внимание на малоизвестные факты из биографии поэта-будителя Александра Духновича (1803–1865) – одного из самых популярных у карпатских русинов писателей периода формирования национализма. Новое прочтение биографии основывается на недавно опубликованных (ранее недоступных биографам) материалах из архива А. Духновича, в т. ч. двух его автобиографий, завещания и записной книжки.

Ключевые слова: Александр Духнович, биография, карпатские русины, период национализма.

Хочь не так давно – в апрілі 2023 – широка русинська грамада із великим заінтересованєм¹ одсвятковала 220-ту річницю народжіння Александра Духновича, доднесь біографія славного писателя і будителя карпаторусинського народу обстає недописанов. Многы факты із ёго жывота суть скрыты оку чітателя, іншы містять неточности, іщі далшы ся інтерпретують пораз так, а пораз інакше; наконець суть і такы важны факты, як наприклад, день смерти писателя, за котрый розлічны бадателі пишуть нееднак. Надієме ся, же наша статя поможе выяснити даякы темны міста із біографії славного будителя.

Александр Духнович ся народив у родині тополяньского священника Василя Духновича (1776–1816) і Марії (1784–1843; дівоче прізви́ско Герберій), котра была дівков Івана Герберія, тогды пароха дёрдяньского. Як споминать тот момент сам А. Духнович (у двох своїх автобіографіях), він пришов на світ 24. апріля 1803. Не тяжко уточнити в календарю, же то была неділя, і був то авквурат тыждень по Великодню, котрый в тім році припав на 17. апріля.

А. Духнович ся народив в біднім підбескідьскім селі Тополя Земплінь-

1 Ту мож припоманути хочь лем дакілко важных фактів з року 2023, як напр.: реконструкція памятника А. Духновича у Пряшові, котру реалізовало місто Пряшів (од сохарьки Олены Мандіч); премера комедії А. Духновича «Головний тарабанцік» (у языковій редакції П. Медвідя) на сцені пряшівського Театра А. Духновича; видання книжки літературных творів А. Духновича «Моя ліра и кимвал» у Будапешті (вшоритель В. Падык) і далше, дотеперь найкомплетніше видання ёго книжки «Творы» у Пряшові (вшорителі В. Падык і М. Павліч); научный сімпозій і видання зборника статей «Олександр Духнович – письменник, педагог, священник, діяч культури та освіти» в Ужгороді (обидві активіты суть організованы під веджінєм «Центра культур народностных меншин Закарпатя» і других організацій), серія радіорелачій під назвов «Бісіда о животі Александра Духновича», гостями котрых были священник М. Ясик і доц. В. Падык (акцію організовало Радіо Русин ФМ у сполупраці з історичнов комісією Округлого стола Русинів Словеньска) і др.

скої жупи (днесь Пряшівський край, Словачія), котре од кінця 17. стороча было родным про дакілько генерацій священицького роду Духновічів і в котрім жив і поповав іщі єго прадідо Василь Духновіч (бл. 1710, Тополя – сперед 1750, Тополя) (Бураль, 2005; с.34-35).

Історік і священик Василій Гаджега (1864–1938) опубліковав (по русиньскы, із латиньского оригіналу) Протоколи візитації парохій і церков-лей Земплінської жупи єпископа Михаїла Мануїла Ольшавського у 1750–1752 роках. За парохію і церков в Тополи Протоколи припоминають такы факты (подаєме у скуртшаній подобі):

«Парохія: **Тополя** (Topolja). Высокородноѣ Паніѣ графинѣ Чакій [є маетком се село]. Сю парохію засобляє капелан архипрезвитер колбасовский. Фундуш парохіяльный: одна четвертина ($\frac{1}{4}$) телека (сессіѣ) йобадьского, де вдова попада з сыном бывають, з землями в двох частях: одна на 4 коблики, друга же на пѣв-три коблики велика. Луки на три возы сѣна. Спосѣбнѣ до сповѣди 64, всѣ высповѣдалися. Газд є 20, до теперѣ платили по одному вѣску вѣвса. Явных грѣшникѣв не заявили нѣкого. Матрика, крестильница и баба присяжена суть. За пѣвця служитъ сын попа, бывающий на фундушѣ парохіяльнѣм. Звонарь, кантор – другий муж попадѣ.

Церков: Церков деревляна, шинглями покрыта, в добрѣм станѣ. Всѣми образами заосмотрена... Книги обрядовѣ из части писанѣ, из части же печатанѣ всѣ [суть]. Звоны два теперѣ благословенѣ. Посвячена св. Арх. Михаилу. Кладбище огорожено» (Гаджега, 1935; с. 172).

Як мож здогадати із тексту того документу, прадідо А. Духновіча на тот час уж не жив; на фарі обставали жыти лем єго «вдова попада з сыном». В архівах обстав іщі єден документ – із списованя за doby єпископа А. Бачиньского. У конскрипції (списаню) з року 1774 ся за село Тополя пише так:

«Ecclesia lignea, obscura, exigua, campanae 2; domus parochialis: duo cubicula; domus cantoralis: nulla; parochus habet proventus: 15 fl.»

(«Церков деревляна, мрачна, маленька, звонів – 2. Парохія на дві избы; житла про півцеучителя не є. Парох має доход – 15 флоринов») (Бескид, 1934; с.39).

Як видиме, село было бідне; бываня про священика было неісте. А кедь пристати на родинну легенду Духновічовых, подля котрой їх род ту, у Тополи ся закорінив десь концѣм 17. стороча, і были то по мужській лінії усе сященици – аж по діда Димитрія (1737–1829) і вітця Василя (1776–1816), то мож собі представити, же то были генерації худобны, живот їх ся скоро нічим ся не одлишовав од живота простых тополяньскых селян.

У родині попа В. Духновіча, де Александер пришов на світ як другый дїтвак, родило ся доконця аж дванадцятєро дїтей. Штоправда, бадатель Николай Бескид (1883–1947), автор першого важного монографічно-

го выскуму жывота і творчости А. Духновіча (1934), приставав на то, же Василій і Марія мали десятеро дітей. Він, годно быти, мав можливість відіти рукописи з домашнього архіву Александра Духновича, зато твердив: «Какъ извѣстно, бракъ Василя Духновича былъ благословленъ 10 дѣтьми» (Бескид, 1934; с. 39). Далі у своїй монографії Н. Бескид назвав вшиткых десять мен синів і дівок Василя Духновича (додав і рік смерті кожного): Адам (+1809), Александер (+1865), Андрей (+1811), Афанасій (+1818), Марія (+1819), Анастасія (+1820), Антоній (+1821), Сусанна (+1829), Анна (+1876), Терезія (1.09.1814 – +1882).

А сучасний бадатель із Словачки Мірослав Бураль по проштудованню матрічних записів Кошіцького вікаріату Грекокатолицької єпархії у Пряшові пише лем за восмеро народжених у тій родині дітей (подаєме в оригіналі, по українськы):

«...мали восьмеро дітей: чотирьох хлопців і чотирьох дівчат. Двоє дітей народилось в Тополі, а шестеро – у Стащині. У Тополі народилися два сини: Адам (*перед 1803 роком) і Олександр (*24 квітня 1803 р.). Проте найстарший син Адам помирає, тому що в 1806 році жив лише один син – Олександр. Дальші два сини народилися вже на новій паравії у Стащині. Проте обидва помирають дуже молодими: Антон в 1814 р., Андрій – в 1820 р. З чотирьох дочок найстарша Зузана (*1807, Стащин – +31 грудня 1827, Вишня Рибница) стала дружиною священника Георгія Невіцького. І далші дві дочки стали дружинами священників. Донька Юліана (*1806 (!), Стащин – +6 жовтня 1876, Іначівці) вийшла заміж за священника Йосифа Даниловича, а Софія (*1812, Стащин – +1882, можливо у доньки Марії в Лотиську?) стала дружиною священника Федора Баранковича. Наймолодша дочка Терезія (*3 серпня 1814 – після 1865 р., Вишній Мирошів?) як єдина з дочок не вийшла заміж за священника, а за півцеучителя Андрія Купка-Мирошоя в Біловезу» (Бураль, 2005; с. 33-34).

Інформації од Н. Бескида і М. Бураля ся натілко одлишують, а то скоро при кождім дїтвакови, же, практично ся ту не дає прийти на даякый обшій зазнам. Прічин є дакілько. Знаєме, же многы з дітей доста скоро поумерали. Матриky дітей о. Василя Духновича згоріли почас пожару (Бескид, 1934; с. 30). Аж наконець, в роді Духновичів ся лем Александер став знамов особностѣв, за другы сестры і братів маєме барз курты інформації.

Генеалогієв роду Духновичів ся занимали найменше трѣми науковцї, а то Николай Бескид (у 1930-х рр.) (Бескид, 1934), Олена Рудловчак (у 1990-х рр.) (Рудловчак, 1992) і Мірослав Бураль (в році 2003) (Бураль, 2005). Але і сам А. Духнович зохабив по собі даякы писомны памятки за братів і сестры. Маєме два рукописны документи А. Духновича: 1) Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. Отъ Друзей» (Ду-

хновіч, 2019/1; с. 386-387, 453-456), і 2) латиноязычний (до українського языка переложыв Ю. Сак) тестамент А. Духновіча під назвов «Во им'я триединого Бога. Аминь» (1857 р.) (Духнович, 1992; Духнович, 2003; с. 523-529). Тоты рукописны документи, котры довгы роки обставали в архіві і котры релативно не так давно были опублікованы Оленов Рудловчак (тестамент «Во им'я триединого Бога...» у 1992 році, а «Пріятный Памятникъ...» у році 2019), в даній ситуації, коли доднесь не є єдности у вопросі, кілко дітей было у родині В. Духновіча, мали бы ся стати ці не главным жрідлом інформацій за фамилію Духновічовых.

Александр Духновіч у своїм записнику «Album...» (на сс. 61 і 62) десь в середині 1850-х рр. (бл. 1855 р.) споминать, уж як спочилих, вісем братів і сестер. Він записав до свого записника їх мена і рік смерти каждого. Суть то: Адам (+1809), Андрей (+1811), Афанасій (+1818), Марія (+1819), Анастасія (+1820), Антоній (+1821), Сусанна (по мужови Невицька; +1829) и Анна (+1850).

У своїм тестаменті, написанім в році 1857 і двараз доповненім – в роках 1862 і 1864, А. Духновіч споминать далшы дві свої сестры, котры на тот момент іщі жыли, а то: Софію (по мужови – Баранковіч, 1812–1882) і Терезію (по мужови – Мирошшай, 1814–1865).

Н. Бескид і М. Бураль у своїх баданях рефлектують іщі єдну сестру А. Духновіча. А. Бескид пише за Анну (+1876), а М. Бураль – за Юліану (годно быти, же Юліану знали звати скуртшаным меном – Аннов; по мужови – Даниловіч, 1806–1876). Н. Бескид пише: «Вторая сестра Александра, Анна, вышла замуж за Иосифа Даниловича, позже священника Янчевского. Здѣсь, при престарѣвшемъ и ослѣпшемъ мужѣ, она упокоилась 17. октября 1876 года» (Бескид, 1934; с. 32).

То значить, же у родині Василя і Марії Духновічовых ся народило (подля Духновічовых записів), доконця, дванадцятро дітей.

На момент, коли Александрови уж минув єден рік, отець дістав од мукачовского єпископа А. Бачиньского (на просьбу властника села Стащін грофа Ладіслава Сірмая) дозвол перейти служыти до того великого села. За даякый час, было то скоро на ярь в році 1805, своїх сынів Адама і Александра родічі перевезли з Тополі до себе до Стащіна (Бураль, 2005; с. 38-40). Стащін, як і Тополя – етнічны теріторії карпатьскых Русинів під Бескидом, де на десятки кілометрів дає ся чути лем русиньска бісіда. У Стащіні А. Духновіч перебував аж до року 1813.

Накілько Александр превказовав інтерес до школованя, знав добрі читати і писати по славено-руськы (подля азбуки І. Брадача)² і по церь-

2 Єпископ Мукачовской єпархії Іоан Брадач у році 1770 выдав у Відню (была то друкарня Курцбека) про потреби школаків своєї єпархії учебник: «Букварь или руководіе хотящимъ оучитися письмены руско-славенскими книгъ» (оу Градѣ Виднѣ, въ Кесарево-царско-апостолской Пгографіи, 1770).

ковнославіянськы, отець рішыв дати свого многонадійного дїтвака дале ся учіти до Ужгороду. Два далшы школьскы роки (1813/14 і 1814/15) А. Духновіч ходив ту до основної школы. Фактично, як карпатський Русин, верховинець, котрый ніч не знав по мадярьскы, мав ся ту добрі на-учіти говорити і писати по мадярьскы, абы ся приправити на далше шко-лованя – в ужгородській гімназії.

У роках 1815–1821 А. Духновіч скончив в Ужгороді першых шість клас гімназії. І тым ся завершыв перший ужгородський (1813–1821) період жывота А. Духновіча. (Доконця, у ёго жывоті такы «ужгородскы» пері-оды были аж штири).

Ужгородська гімназія в тім часі мала лем шість клас. О сему класу вна была підвишена аж в році 1856. (Янович, 1856). Также «філософію», то значить два послідні гімназіалны рочники, семый і восьмый, А. Духновіч выходив у Кошіцях – у роках 1821–1823.

За жывот в Ужгороді і Кошіцях, і систему школованя на корунных угорських землях, котры у тоты часы зачінали быти асімілачныма, сам А. Духновіч доста чітателно повів у своїй автобіографії:

«... я от 1813 года даже до 1822-го учился на училищѣ ужгородском. Господь обдарил меня талантами; и всему вѣровал, что мнѣ препода-валось, так же вѣровал и тому, что, кромѣ Мадяра, нѣт на свѣтѣ че-ловѣка; как сойка, научился говорить по мадярски, а думать также в том духѣ – насильно набили в мои чувства мадярскіе учителя, про-повѣдая мнѣ непрестанно: „*extra Hungariam non est vita*“ – я вѣровал сему и чувствовал по етому, писал стихи мадярскіе и сам (стыжусь) ху-лил противо Славянов, ибо должно знать, что нам преподавали посло-вицы: „*Tót nem ember, czudar orosz*“³. Одним словом, Русскій и Словак были и от самой черни гонимы и высмѣянные. 1822 и 1823 кончил я философію в Кошицах на Академіи в том самом духѣ» (Духнович, 1989/2; с. 404).

Молодой А. Духновіч мав тугу стати ся інжініром. Але скоро ся здав той ідеї. Раз зато, бо му наглі умер отець – єдиный кормитель великой родины. Отець Василій Духновіч умер на тифус 25. октября 1816 як шти-ридцятьрочный (Бураль, 2005; с. 38). Аж наконець, у році 1821 умер брат Антоній – передпослідній із хлопців у тій родині. А то значіло, же, на єд-нім боці, не было у матери фінанцій підпорити далше школованя сына на гімназії і наслідно на університі, а, на другім боці, віснадцятьрочному Александрови як найстаршому у родині мусай было ся справовати так, абы спомагати свою бідну родину. Зато Александер повів собі (на просьбу матери) же ся стане священником. Єпископ Пряшівской єпархії, котра ся

3 „*Tót nem ember, czudar orosz*“ – А. Духновіч ту скапчав доведна дві мадярьскы присловкы: «*Tót nem ember*» («Словак не чоловік») і «*Czudar Orosz, Czudar Tót*» («Чудный Русин, чудный Словак»), де придавник «*czudar*» у деякім контексті набываєть переносну (негатівну) конотацію.

лем недавно одділила (у році 1818) од єпархії Мукачовської і до котрої, донкіль, одтепер адміністративно належали села Пряшівського регіону, у тім числі Стацін і Тополя, Грігорій Таркович (1754–1841) прияв сироту Духновича у 1821 році на теологію і наділив го штіпендієв (150 флоринів), жебы Духнович скончив філософію у Кошіцях (1821–1823) і пак штирочный курз теології в Ужгороді (1823–1827).

У літі 1827 ся скончив другий ужгородський період живота А. Духновича. Але іщі до того, у животі молодого чоловіка стало ся дашто неордінарне, што він спомянув у єдній своїй роботі, але тот факт выпав з мерьку єго біографів. Зато го ту припомянемо. Бо іде за геройский skutok молодого А. Духновича, котрый тамтого дня у высшеуведженім році спас од смерти дві малы діти.

На Великдень у році 1827 семінариста А. Духнович пішов навщівити свою родину до Вышній Рыбніці. (Великдень у тім році припав на 15. априля). Духновичова сестра Сусанна ся оддала за Георгія Невіцького; о. Невіцький на тот час поповав у тім селі (окрес Собранці, днесь – Кошіцький край; є то даяких 27 км од Ужгороду). Село лежить на березі річки Окна, котра зачінає высоко в горах на озері Морьске Око. Природный катаклізм, коли вода провалила гать і вшытка тота вода рушила в долину, описав А. Духнович пак у статі «О народах Крайнянских...» (1848); він споминать:

«Сталось года 1827. на самый великодный Понедѣлок, что на вышше помянутом первом окнѣ гать уторгла[ся], урвалася, вывалилися сподныи камени, и с него великій, несмысленный, и напрасный⁴ повод⁵ учинился, ибо вода береги окна перевышающая едным валом ислияна, в кругу едном точилася, и все что ей на пути стояло горнула с собою. Яко случай сей напрасный был, много пагубы сдѣлалось, найпервіе гамру погубил сей вал, посем же в вышней Рыбници то, что достигла, с собою забрала вода, котилися неизреченныя скалы, и колоды, вода як чернило чорная была, и всегда в едном клубѣ содержанна дома ваяла, скоты забрала, донелѣ в селѣ Рыбници разліялася по нивах, и луках окрутныя начинила шкоды. — Я сам свидѣтель сему случаю был, когда в Парохію Рыбницку толикий ударил вал, что полный дом водою исполнился, и обыватели в церкви спасения искати принудилися; я сам в домѣ парохіалном по шію во водѣ был, и токмо храбростію от погибели утопления свободился, когда помощь двоим дѣтям подавах. — Несмѣрна сія вода замыла нивы, по загородах скалы; еще и нынѣ там лежащія оставила в память смутнаго оногo великоднаго понедѣлка, но чтобы пред тым сіе дакогда сталося, люди непамятают» (Духнович, 1989/1; с. 370).

4 **Напрасный** – (русин.) наглий, (по російськы) внезапный.

5 **Повод** – поводь, залива, велика вода.

Абсолвента ужгородської духовної семінарії А. Духновича пряшівський владыка нараз прикликав ід собі до Пряшова. Ту був А. Духнович (котрый обстав неженатый) высвяченый (1827). Григорій Таркович дав му за повинність быти писарём («актуарём») консісторії Пряшівської єпархії, і тоту служебну повинність молодый священник выповняв честно. Але, треба признати, така робота молодому, веселой натуры чоловікови, поетови, інтелектуалови не пасовала. До того, вна му не приносила нияку матеріалну забезпеку. Наспак, Духнович скоро аж терпів недостатком. А єпископ якбы не відів убогость свого робітника. Тото привело Духновича на думку втечі од Г. Тарковича. Концём октобра 1830 ся вернув до Ужгороду.

Але перейти до роботи із єдної єпархії до другой без дозволу єпископа Тарковича ся Духновичови не подарило. Він обстав в Ужгороді без фалатка хліба і лем щастлива доля спасла го од нученого вертання до Пряшова: віце-жупан Ужгородської жупы статкарь Стефан Петровай глядав про свого сімрочного сына Акакія домашнього учителя, а доброжелателі му порекомендовали молодого і добрі школованого священника А. Духновича.

Далшы два роки в Ужгороді были найарістократічнішов добов в животі священника-утікача. Як за тото сам Духнович писав у своїй автобіографії, перебування у домі віце-жупана Петровай подаровало му многы выгоды світського живота. Він писав:

«Тому однак, що єпископ Григорій Таркович тому спротивився и не хотѣв мене одпустити (з єпархіѣ), остався я гейбы волокита, не маючи жадного примѣщеня. Але Боже провидѣня и тут ласкаво засвѣтило на нещасного. Вицежупан ужгородської жупы, Стефан Петровай, взяв мене невинного під свою опѣку, приняв мене до свого дому и повѣрив менѣ выхованя свого семилѣтного сына, Акакія. А я як выгнанець, бажаючи йому оддячитися, выховав його сына, може навѣть лѣпше як бы свого, по найлѣпшим основам педагогіки и вывѣв на мужа ученого и солидного. Заразом стався я другом дуже поважаного дому и менѣ приємно навѣть похвалитися заключеными звязками сеѣ приязни. Через звязки дому Петровай познакомився я з усѣм панством жуп ужанської, бережської, земплинської и саболчської, з домами аристокраціѣ, з котрыми я ще до нынѣ живу в приязных зносилах» (Духнович, 1928; с. 9).

Пряшівський владыка Г. Таркович меджітым під грозьбов збавити Духновича ставу священника доміг ся свого: концём 1832 року⁶ ся А. Духнович

6 Сам А. Духнович у автобіографії (Duchnovics Alexander: Autobiographia.) із памяти написав, же пришов до Пряшова у 1833 році: «... в р. 1833. єпископ Таркович призвав мене назад до єпархіѣ, и я як слуханный сын, вернувся до Пряшева». Але, мусай зазначити: тото навернутя до Пряшова ся стало мало скорше. Свідчать о тім єго писма. Перше писмо з Пряшова до Ужгороду своему школярєви Акакієви Петроваєви А. Духнович написав уже 11. децембра 1832.

вертатъ назад до Пряшова і назад робить на своїм старім місті в єпархіалній канцеларії, жыє в убогости і чує ся некомфортно.

Мож тримати за компромісний варіант далше рішіння єпископа – оддалити А. Духновіча од себе і встановити го (лем дочасно) адміністратором на необсаджену парохію до села Комлоша⁷ (1833). Доста скоро єпископ приділив му стале (нелем дочасне) місто духовного пастыря – село Біловежа, у котрім уж три роки не было священика. І ту треба дашто важне повісти: од року 1813 (Стащін) скоро двадцять років А. Духновіч не жив на селі, мало ся стрічав з каждоденными проблемами русинських селян, много практиковав мадярську бісїду і пробував себе як мадярськоязычний поет. Навернутя до русинського села – до Біловежи, котре він нараз похрестив не інакше як «мій остров Гелены», предрікало му наполеоновску самотность, але, наспак, занурило го цалком до русинського світа і стало важным моментом єго національного пробужіння. Він тепло споминав на роки живота (1.04.1834–1.04.1838) меджі простов русиньсков челядѣв в обидвох своїх автобіографіях:

1. «Тут напевно був бы несчастный выгнанецъ зазнав гѣдноѣ оплаканя судьбы, бо парохія не приносила навѣтъ тѣлько доходѣв, що выстало бы на щоденнѣ потреби, але й тут охоронило Боже провидѣня своего слугу... Також нарѣд при кождѣй нагодѣ показовався вдячным своему пастыреви. То мѣсце не було зовсѣм неприятным для самотного чоловѣка, що свою самотнѣсть злагѣдньовав студіями, передовсѣм ботаники, а також огородництва до тоѣ степени, що нѣколи не чувся самотнымъ» (Духнович, 1928; с. 11).

2. «Тогда первый раз был между русинами, я узнал, что и я русин, возбуждилось чувство в душѣ русское, я начал читать и писать по русски...» (Духнович, 1989/2; с. 404-405).

Утечі на вічны віки од владыкы Ґ. Тарковіча А. Духновічови ся не подарило. Їх остаткы лежать бік-по боці у крипті катедральной церкви св. Іоана Крестителя у Пряшові до днешніх днів. Але в році 1838 84-рочный єпископ уж не мав той силы, як передтым. Надходив час про новы ідеї і новых людей. В році 1837 єпископом Мукачовским став Василь Поповіч (1796–1864) – добрый приятель А. Духновіча іщі з єго періоду работы в канцеларії Пряшівской єпархії. А в році 1842 – по смерти Ґ. Тарковіча – єго наступником став Йосиф Гаганецъ (1793–1875) – тыж добрый приятель А. Духновіча з пряшівской doby, даколишній каноник при єпископови Тарковічови. Поповіч і Гаганецъ высоко годнотили талант і освіту своего єднодумника. І тот факт мав велике значіння про будучность А. Духновіча.

У році 1838 єпископ В. Поповіч закликав А. Духновіча на роботу до Ужгороду. Далшых шість років (23.04.1838 – 1.01.1844) Духновіч прожыв

7 Днесь Хмелєва (Chmel'ova), окр. Бардеєв, Пряшівський край, Словакія.

в Ужгороді, де виконував функцію нотаря консисторії Мукачовської єпархії, а тиж много читав. Під руков мав богату єпископську бібліотеку.

Коли 25. юна 1843 Відень потвердила єпископські компетенції нового прашівського владыкы Гаганця, уже 23. юла того самого року А. Духновіч був выменованый каноником Прашівської капітулы. У воздуху были ідеї політичних трансформацій і перемін. Час настроєвав на велику і відповідну роботу. А. Духновіч учув тоты імпульзы. Прашів му пасовав найвеще на тоту місію. Перейде дость часу і історіци потвердять: была то важна історична місія Александра Духновича!

Прашів став послідньєм станіцєв на жывотній пути А. Духновича. Ту він прожыв неповны 22 роки, ту умер і ту го поховали:

Тополя – колыбель,
А Стакчин – кормитель,
Ужгород – учитель,
Прашов мні – погибель,
Ієрей и учитель,
И письменоводитель,
Да стихотворитель.
Учил добродитель,
Позвал мя Спаситель
Во вічну обитель.

(«Надгробное Александра Духновича», 1859)

Так оцінявав А. Духновіч свій прашівський жывот у стиху-епітафії «Надгробное Александра Духновича»: «ієрей..., учитель..., письменоводитель..., стихотворитель..., погибель». Ту він вызрїв на національного поета і будителя свого народа, ту продумав систему національної освіти і заложив основы общественного двиганя, ту він пережыв револючний рік 1848 і визначив главны смерования національного двиганя карпатських Русинів; одты в році 1849 мадярськы революціонарі повели го до Кошіць, де го мали обісити, але пак кару скасовали, ту він в році 1849 стрічав 100-тісячову російську армаду генераля Паскевича, што пришла на поміч австрійському цісарєви, ту похопив силу і веліч славянського світа... Ту, під Калварієв тримав «огородець», де пестовав фіалкы і ружы. І ту А. Духновіч – неженач – терпів свою самотність. А десь сперед 1857-го рока ту похворів на «воднячку». У році 1860, коли тота хворота («слынава Эмброида») стала прогресовати, А. Духновіч дав собі намалєвати у умельця Міхала Міклошія свій портрет по пас і загнав го до львівського Народного дому – «...между Вами Братя, хотя въ живописи останусь». (Студинський, 1924; с. 99; Духновіч, 2019/2; с. 331). На осінь 1864 (6. октобра) єго тестаменталный довірник, прашівський професор на гімназії Йосиф Рубій натякнув приятелям Духновича, же ся треба приправити на недовгу єго смерть – «Гн. Алекс. Вас. Духновіч стоит уже на пороге могилы; он

лежит в всеобщей болезни водяной, он Вас благодарит за все и посылает последнее спаси бог, он к Вам больше писать не будет!». (Рубий, 1975; с. 399).

23. новембра 1864 А. Духнович дав зробити послідній додаток до свого тестаменту. У ёго сыновця, судці у Собранцях Георгія Невицького (сына небіжкы сестры Марії і шовгра Георгія Невицького) і ёго жены Марії (дівоче призв. Темничко) народив ся дїтвак, крещений як «Александр». Ёден Александр із роду Духновичів стояв на порозї смерти, другый Александр пришов на світ. А. Духнович заповів му часть свого наслідства: «...ця частина буде покладена на ошадну книжку, як основна сума, що послужить долі сина...» (Духнович, 2003; с. 528).

По довгій хворотї А. Духнович умер у Пряшові, в середу (подля Григоріанського календаря) 29. марца 1865. Ёго найблизшы нараз дали знати громаді за тоту смутну новину. О тыждень новинкы надруковали першы некрологы. Некролог у львівськїм «Слові» гласив:

«Дня 17. (29.) Марта с. г. въ 11. часовъ ночи скончался послѣ 7-мѣсячной тяжкой воднянной болѣзни Александръ Васильевъ Духновичъ, Крылошанинъ руского кафедрального Собора св. Іоанна Крестителя, Предсѣдатель выбора Общества св. Іоанна, Мужъ для литературы русской великихъ заслугъ, для исторіи развитія руско-народного безсмертной славы. Закарпатская Русь потеряла въ немъ одного изъ тѣхъ Первыхъ, которыи дѣломъ и примѣромъ будили ю изъ долголѣтнего сна. Имя Его, яко дѣятеля бодрыхъ силъ и неутомимой ревности для блага народа, извѣстно на всю Русь, пользуется блескомъ первостепенного ей свѣтила. Память его незабвенная. Святыи упокой душъ Его! Вѣчная Ему память!» (Духнович, 1865/1).

Другый некролог ся вказав у віденьскїм часописі «Золотая грамота», він інформовав:

«Александръ Васильевъ Духновичъ, крылошанинъ Пряшевскій, вѣрный Сынъ руского народа и рачительный Батько сынамъ Руси упокоился въ Пряшевѣ дня 17/29 марта 1865. Память Его отъ рода и въ родъ» (Духнович, 1865/2).

ЛИТЕРАТУРА

БЕСКИДЪ Н. А. (1934). Духновичи / Издание редакції «Американского русского вѣстника». – Гомстедъ ПА., 1934, 128 с.

БУРАЛЬ, М. (2005). До генеалогії Олександра Духновича. *In*: Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 23: Олександр Духнович і наша сучасність. – Братислава, 2005, с. 33-40.

ГАДЖЕґА, В. (1935). Додатки до исторії русинів и руських церквей

в бувш. жупѣ Земплинскѣй. Протокол визиты еппа Михаила Ман. Ольшавского в Земплинѣ и Шаришѣ. *In: Науковий зборник Товариства «Прогресъта» в Ужгородѣ. Рочник XI. – Ужгород, 1935, с. 17-182.*

[ДУХНОВИЧ, А.]. (1865/1). [Некролог А.Духновича]. *In: Слово. – Львовѣ, 1865, 24. Марта (5. Цвѣтня), с. 1.*

[ДУХНОВИЧ, А.]. (1865/2). [Некролог А.Духновича]. *In: Золотая грамота: Иллюстрированное письмо для поученія и забавы. – Вѣдень, 1865, Число 8: Прилога до Ч. 16. Страхопуда, с. 68.*

[ДУХНОВИЧ, А.] (1928). Duchnovics Alexander: Autobiographia. Духнович Александер: Автобіографія / [У перекладі А. Дідика]; Товариство «Прогресъта» в Ужгородѣ; літературно-науковий оддѣл. – Книгопечатня «Свобода» в Ужгородѣ, 1928, 20 с.

ДУХНОВИЧ, О. (1989/1). О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Бесъкидом в Земплинской, Унгской и Шарѣской столиці живущих. *In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацкѣ педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 365-380.*

[ДУХНОВИЧ, О.]. (1989/2). Краткая Біографія Александра Духновича, Крылошана Пряшовскаго, им самим написанная. *In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацкѣ педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 401-405.*

[ДУХНОВИЧ, А.]. (1992). Во им'я триєдиного Бога. Аминь: [Тестамент]. *In: Дукля. – Пряшів, 1992, № 5, с. 51-53.*

ДУХНОВИЧ, О. (2003). Вибрані твори /Упорядкування Д. Федаки. – Ужгород: «Закарпаття», 2003, 568 с.

[ДУХНОВИЧ, А.]. (2019/1). Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. Отъ Друзей». *In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 373-507.*

[ДУХНОВИЧ, А.]. (2019/2). Лист О. Духновича до Якова Головацького, Пряшов, 22 Листопада 860. *In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 330-331.*

РУБИЙ, Иосиф. (1975). [Письмо И. М. Рубия М. Ф. Раевскому от 25 сентября (6 октября) 1864 г., Пряшов]. *In: Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского. 40–80 годы XIX века /Сост. В. Матула, И. В. Чуркина. – Москва: «Наука», 1975, 576 с.*

РУДЛОВЧАК, О. (1992). Заповіт Олександра Духновича. *In: Дукля. – Пряшів, 1992, № 5, с. 49-51.*

СТУДИНСЬКИЙ, К. (1924). Александер Духнович і Галичина: [у т.ч. Лист Ал. Духновича до Як. Головацького пис. 22./XI.1860. р.; с. 99]. *In*: Науковий збірник Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ за рѣк 1924. Рѣчник III. – Ужгород: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1924, с. 28-103.

ЯНОВИЧЪ, П. И. (1856). Корреспонденція, Унгваръ 6. (18.) декабря. *In*: Церковная газета, въ пользу Восточно-каѳолической церкви... – Будинъ, 1856, № 39, 20. декабря (1. генваря 1857), с. 310-311.

Doc. Mgr. Valerij Paďak, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

ul. 17. novembra č. 1

080 01 Prešov

Slovakia

padiak.valeri@gmail.com

ОСНОВНЫ ІНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧИХ

Мгр. Михал Павліч, ПгД.

Одборный асистент ІРЯК – ПУ із замірянём на теорію літературы і сучасну русиньску літературу.

Датум і місце народжіння:

27. юл 1989, Пряшів, Словакія.

Штудії

Высошкольскы штудії абсолвовав на Пряшівській універзіті в році 2014 (учітельство словацкого языка і літературы в комбінації із русиньскым языком і літературов). Наслідно наступив на докторандскы штудії. В році 2017, в рамках тых штудій абсолвовав семестралну докторандську стаж на Філозофічній факулті – Інштуті середнёевропских штудій Карловой універзіты у Празі. Докторандскы штудії скончів в році 2018 обгаёбов дізертачной работы під назвов: Русиньска ідентіта як літературна проблема (Погляды на русиньску літературу на Словакії по році 1989).

Професіонална кар'єра

Обгаёбов дізертачной работы (написаной під менторством проф. ПгДр. Петра Кашы, к. н., одборного гаранта штудійного програму Славістіка – русиньскый язык і література на ПУ) Мгр. Михал Павліч, ПгД. зачав у році 2018 робити як одборный асистент на Інштуті русиньского языка і културы, котрый є од 1. децембра 2015 сучастёв Центра языків і култур народностных меншын ПУ у Пряшові.

Публікації

Заклучны работы:

ПАВЛІЧ, М. (2012). *Поетіка сміху в творчости Осифа Кудзея. Бакалярска работа*. ПРЯШІВ: ПУ.

ПАВЛІЧ, М. (2014). *Шпеціфічны знакы сучасной русиньской прозы на Словакії. Магістерска работа*. ПРЯШІВ: ПУ.

ПАВЛІЧ, М. (2018). *Русиньска ідентіта як літературна проблема (Погляды на русиньску літературу на Словакії по році 1989)*. Дізертачна работа. Пряшів: ПУ.

ПАДЯК, В. – ПАВЛІЧ, М. (2022). *Театер Александра Духновіча у перекладах Ярослава Сысака*. Пряшів: Выдавательство Пршявіской універзіты. (Сучастёв публікації были і курты інформації за премеры гер в роках 1988 –

2020 котры у роках 1990-2022 на русинський язык переложыв Я. Сысак, с. 478-486.)

Статї в зборниках:

ПАВЛІЧ, М. (2016a). Петра Семанцёва і ей Россыпаны рядкы. In: *Studium Carpato-Ruthenorum 2016 : Штудії з карпаторусиністики 8*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівска універзіта – Центр языків і култур народностных меншын – Інштітут русиньского языка і културы, с. 15 – 21.

ПАВЛІЧ, М. (2016b). Тематизація народной ідентіты в поезії Миколая Ксеняка. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 3.-4. novembra 2016, pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasilá Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na PU*. Ед. К. Копоровá. Prešov: Vydavateľstvo PU, с. 234 – 244.

ПАВЛІЧ, М. (2017). Літературна рефлексія войны в оповіданнях Людмілы Шандаловой. In: *Studium Carpato-Ruthenorum 2017 : Штудії з карпаторусиністики 9*. Ед. К. Копорова. Prešov: Vydavateľstvo PU, с. 14 – 19.

ПАВЛІЧ, М. (2018a). Русинська народна ідентіта як літературна проблема в творчості Марії Мальцовской. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2018 : Штудії з карпаторусиністики 10*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівска універзіта – Центр языків і култур народностных меншын – Інштітут русиньского языка і културы, с. 62 – 73.

ПАВЛІЧ, М. (2018b). Творчость Юрка Харитуна як приклад вырвінованя ся з травматічнов скушеностёв. In: *20 років високошкольської русиністики на Словакїї : зборник рефератів з меджінародной науочної конференції Пряшівска універзіта, 17. – 19. 10. 2018*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівска універзіта – Центр языків і култур народностных меншын – Інштітут русиньского языка і културы, с. 358 – 366.

ПАВЛІЧ, М. (2019a). Віршы Даньелы Капралёвой з погляду екокрітіки. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2019 : Штудії з карпаторусиністики 11*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівска універзіта – Центр языків і култур народностных меншын – Інштітут русиньского языка і културы, с. 43 – 55.

ПАВЛІЧ, М. (2019b). Сучасна русинська література по році 1989 на Словакїї. In: *Річник Руской Бурсы 15. Русины по 1989 р. – розвитя і зміны*. Ед. О. Дуць-Файфер. Горлиці: Товаришыня «Руска Бурса» в Горлицях, с. 183 – 204.

ПАВЛІЧ, М. (2020). Оцініня творчості Миколая Ксеняка як ціложывотного проекту зміцнёваня русиньской народной ідентіты. In: *Studium Carpato-Ruthenorum 2020 : Штудії з карпаторусиністики 12*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівска універзіта – Центр языків і култур народностных меншын – Інштітут русиньского языка і културы, с. 58 – 67.

ПАВЛІЧ, М. (2021). Духовна поезія Людмілы Шандаловой. In: *Studium*

CarpathoRuthenorum 2021 : Штудії з карпаторусиністики 13. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівська універзіта – Центр языків і култур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і културы, с. 61 – 70.

ПАВЛІЧ, М. (2022). „Бїлы місця“, або потенціялы русиньской літературы на Словакії. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2022 : Штудії з карпаторусиністики 14.* Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівська універзіта – Центр языків і култур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і културы, с. 49 – 58.

Рецензії і інформації о виданях літературы:

ПАВЛІЧ, М. (2015). З книжков під заголовком. In: *Русин : Културно хрістіанський часопис, XXV, 4*, с. 13-14.

ПАВЛІЧ, М. (2017). Резонанції на книжки і події. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXVII, 3*, с. 17 – 18.

ПАВЛІЧ, М. (2018). Юрко Харитун: Дякую, мамко! In: *Русин : Одборный і літературный часопис, XXVIII, 4*, с. 14.

ПАВЛІЧ, М. (2019a). Новы книжки Академії русиньской културы в Словацькій републіці. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXIX, 3*, с. 30-32.

ПАВЛІЧ, М. (2019b). Вышла пята тогорочна книжка АРК в СР – З нами Бог. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXIV, 5*, с. 29.

ПАВЛІЧ, М. (2020). На світі є нова книжка – Творы Анатолія Кралицького. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXX, 2*, с. 11.

ПАВЛІЧ, М. (2021). Зборник Штефана Смолея – Мамко моя, чом праві я? In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXII, 5*, с. 20.

ПАВЛІЧ, М. (2022a). Плодный літературный рік 2021. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXII, 1*, с. 1-7.

ПАВЛІЧ, М. (2022b). Вышла перша тогорочна книжка АРК в СР – Моніка автора Мілана Ѓая. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXII, 4*, с. 31.

ПАВЛІЧ, М. (2022c). В друкарни є друга книжка автора і друга тогорочна публікація АРК в СР, книжка Марії Гіровой-Васьковой – Спомины сердца. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXII, 4*, с. 32.

ПАВЛІЧ, М. (2022d). Иван Боднар – Стары рушчаньскы пригоды. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXII, 5*, с. 14.

ПАВЛІЧ, М. (2022e). Узріла світло світа книжка Меланії Германовой. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXII, 6*, с. 30.

ПАВЛІЧ, М. (2022f). Вышла далша книжка АРК в СР, зборник поезії Гелены Ѓіцовой-Міцовчиновой – Капкы росы. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXII, 6*, с. 9-10.

ПАВЛІЧ, М. (2023). Даньєла Капралёва – Зузанчины мудроты (рецензія). In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис, XXXIV, 2*, с. 18.

ПАВЛІЧ, М. (2023). Ганс Хрістіан Андерсен – Приповідки (рецензія). In: *Русин : Культурно-хрістіанський часопис*, XXXIV, 3, с. 18.

ПАВЛІЧ, М. (2023). Академія русиньської культури в СР у році 2023 видала 4 книжки. In: *Русин : Культурно-хрістіанський часопис*, XXXIV, 5, с. 1-3.

Публікації – антології, видані в співавторстві з доц. Мгр. Валерієм Падяком, к. н.:

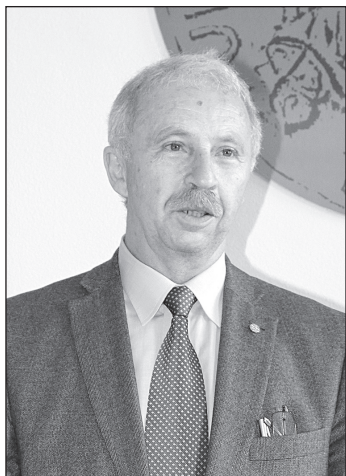
ПАДЯК, В. – ПАВЛІЧ, М. (2019). *Анатолій Кралицький. Твори*. Пряшів: Видавельство Пряшівської університету.

ПАДЯК, В. – ПАВЛІЧ, М. (2020a). *Анатолій Кралицький. Князь Лаборець*. Пряшів: Видавельство Пряшівської університету.

ПАДЯК, В. – ПАВЛІЧ, М. (2020b). *Театер Александра Духновіча: 30 років. Выбер з репертоару*. Пряшів: Видавельство Пряшівської університету. (Сучастёв публікації были і курты інформації за премьеры гер в русиньскім языку в роках 1988 – 2020, с. 375-395).

ПАДЯК, В. – ПАВЛІЧ, М. (2021). *Євгеній Фенцик. Твори*. Пряшів: Видавельство Пряшівської університету.

ПАДЯК, В. – ПАВЛІЧ, М. (2022). *Театер Александра Духновіча у перекладах Ярослава Сысак*. Пряшів: Видавельство Пряшівської університету. (Сучастёв публікації были і курты інформації за премьеры гер в роках 1988 – 2020 котры у роках 1990-2022 на русиньскый язык переложыв Я. Сысак, с. 478-486.)

Проф. ПгДр. Петер Шворц, к. н.

Історик, високошкольський учитель, видавель.

Датум і місце народження:

31. януар 1957, Ліптовський Мікулаш, Словачія.

Штудії

Високошкольські штудії (спеціалізація історія – філософія) абсолвовав на Філософічній факульті УПІШ у Пряшові (1976 – 1981). По скончіню високошкольських штудій на ФФ УПІШ в році 1981 здобув ай академічний титул ПгДр., наслідно в році

1990 научну годность кандідата історічних наук на Філософічній факульті Універзیتی Коменського в Братіславі. В році 1998 ся габілітовав на доцента словацької історії на ФФ ПУ, а в році 2003 перевзяв з рук президента СР диплом універзйтного професора в одборі історія.

Професіонална кар'єра

В научно-бадательській роботі ся професор Шворц замірює на господарські і політичні зміни ЧСР з акцентацієв на їх соціальні і національні допады, на проблематіку історії Підкарпатської Руси в роках 1918 – 1946, середньєвропску історію 20. стороча з главным замірянєм на народностну проблематіку, самоідентіфікацнны процеси і на церковну історію 20. стороча із шпеціалізацієв на історію протестантизму на Словачії і в Середній Европі.

Професор Шворц є членом многих научных сполочностей, історічних сполочностей, членом научных рад при універзітах, членом научных рад многих часопісів издаваних на Словачії і в заграничу. Уводиме лем дакотры з них:

Підпредседа Словацької історічної сполочности при САН (од р. 2001);

Член Словацького народного комітету історіків (од р. 1997);

Председа Історічної сполочности кралёвского міста Пряшів (од р. 2006);

Член Чесько-словенської комісії історіків (од р. 1993);

Член Словенсько-української комісії історіків (од р. 2005);

Член Світової академії русиньської култури (Торонто, Канада од р. 2009);

Член Научной рады ФФ ПУ у Пряшові;

Член Научной рады ФФ УПІШ в Кошіцях;

Член Научной рады Сполоченьсконаучного інштитуту САН в Кошіцях;

Член редакцной рады Чесько-словенська історічна роченка;

Член редакцной рады часопісу *Історичний часопис з богемістики і слова-*

кістики. Ужгородська народна універзіта, Ужгород, Україна;
Член редакційної ради часопису Kirchliche Zeitgeschichte. Internationale Halbjahresschrift für Theologie und Geschichtswissenschaft (Heidelberg) (од року 2002).

Публікації

Професор Петер Шворц є автором штиридцятх монографій, співавтором далшых научных публікацій, десяток научных штудій в домашніх і заграничних научных часописах і зборниках. З їх назв є явне, же предметом ёго бадань є період меджі світовима двома війнами, котрому присвятив пять монографій. Іде о період тісно по Першій світовій війні і наслідний vznik Першой Чеськословенської републики, котрой сучастёв была ай територія, компактно заселена русиньским жытельством – Підкарпатьска Русь.

Монографії

ŠVORC, P. : *Podtatranské premeny*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1988, 196 s.

ŠVORC, P. : *Profily prvých (T. G. Masaryk, M. R. Štefánik, E. Beneš, M. Dula, K. Kramář, V. Šrobár)*. Prešov : Expertízno-vzdelávací inštitút v Prešove, 1990, 70 s.

ŠVORC, P. : *Zrod republiky. (Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914 – 1918)*. Košice : Slovo, 1991, 132 s.

ŠVORC, P. : *Rozbýjali monarchiu. Populárny slovník osobností česko-slovenského odboja 1914 – 1918*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, 175 s.

ŠVORC, P. : *Stručné dejiny Podkarpatskej Rusi. II. 1918 – 1946*. Metodické centrum, Prešov 1996, 72 s.

ŠVORC, P. : *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Prešov : Universum, 1996, 127 s.

ŠVORC, P. : *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, 424 c.

ŠVORC, P. a kolektív : *Svidník v premenách času*. Sabinov : Dino, 2005, 111 c.

ŠVORC, P. a kolektív : *Sprievodca po historickom Prešove (2. doplnené vydanie)*. Prešov : Universum, 2006, 176 c.

ŠVORC, P. : *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 318 c.

ŠVORC, P. *Budapest or Prague? Jews in Eastern Slovakia and Subcarpathian Rus' at the turn of the 20th century*. Prešov : Universum, 2020, 184 s.

ŠVORC, P. Orest Szabó – príbeh rusínskeho uhorského vlastenca. In: Lýdia Budayová – Peter Buday – Peter Švorc: *Oreszt Szabó: O uhorských Rusoch (Rusíni) v preklade a historickom komentári*. Prešov : Universum, 2022, s. 10-57. ISBN 978-80-89946-28-0.

ŠVORC, P. *Štrbské vizitácie a ich aktéri. Od Tolerančného patentu po prvú svetovú vojnu*. Prešov : UNIVERSUM, 2016, 243 s. ISBN 978-80-89046-95-9.

ŠVORC, P. *Štrbské vizitácie posledných sto rokov (1918 – 2021)*. Prešov: Universum, 2022, 360 s. ISBN 978-80-89946-23-5.

Оцінїня (выбер)

Ціна міста Пряшів за рік 2000;

Ціна ректора УПЙШ Кошіці, 1988;

Ціна председа Slovak Garden, Флоріда, США, 1992;

Премія Літературного фонду за научну і одборну літературу 2003 (*Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou*);

Ціна ректора Пряшівської університету за публікацію *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919 – 1939)*.

Prešov : Universum, 2003 (уділена в р. 2004);

Ціна ректора Пряшівської університету за книгу *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918 – 1946* за рік 2007 (уділена в року 2008);

Ціна декана ФФ ПУ за монографію *Vel'ká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia* – за рік 2012 (уділена в р. 2013);

Заряджіння до міжнародного словника істориків господарської історії: JEREMY, David J. *Svorc, Peter*. In: AN INTERNATIONAL DIRECTORY OF BUSINESS. Edward Elgar Publishing Company. Aldershot (England) – Vermont (USA) 1994, с. 266;

Заряджіння до міжнародної енциклопедії: *Encyklopedia of Rusyn History and Culture*. Edited by Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto-Buffalo-London : University of Toronto Press, 2005, с. 486;

Заряджіння до міжнародної енциклопедії: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Видавництво В. Падяка, 2010, с. 815.

Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД.

Одборна асистентка ІРЯК – ПУ із замірянём на соціолінгвістіку і русиньскый язык.

Датум і місце народжіння:

19. юн 1990, Гуменне (Словакія).

Штудії

По скончіню ОШ у Снині, штудувала на Середній одборній школі в Снині, де в році 2009 зматуровала. Походжінём Русинка, високошкольскы штудії абсолвовала на Пряшівській універзиті в році 2014 (учительство вытварного уменя в комбінації з русиньскым языком і літературов). Наслідно

наступила на докторандьскы штудії. В році 2017 абсолвовала семестралну докторандьску стаж на Філозофічний факулті – Інштитуті середнёевропских штудій Карловой універзиты у Празі. Під веджінём доценткы Анны Плїшковой в році 2014 обгаїла магістерьску роботу заміряну на генерачну трансформацію языка в русиньскых діалектах (Русиньскый діалект улїсько-убляньской долины на зачатку 21. стороча). В році 2019 скончила докторандьскы штудії обгаёбов дізертачной работы, заміряной на соціолінгвістичный аспект, під назвов Літературный язык карпатських Русинів по році 1989.

Професіонална кар'єра

По обгаёбі дізертачной работы (написаной під менторством доц. ПгДр. Анны Плїшковой, ПгД.) зачала Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД. робити як одборна асистентка на Інштитуті русиньского языка і културы. Іщі в часі штудій сполупрацювала з русиньскыма організаціями на дакількох проєктах. Як редакторка робила в інтернетовім радію Русин.фм, де приправлєвала справодайску і языкову релачію під назвов Радіобукварь. Як член редакчного колектіву приправлєвала матеріалы до русиньского дітячого часопису Колысочка. Як лекторка русиньского языка вела семінары про учителькы в рамках Вечерніх школ русиньского языка. Є членков порадной языковой группы про русиньскый язык при Уряді влады Словацькой републікы. Сполупрацує зо штатныма органами при перекладах легіслативных документів до русиньского языка. В році 2023 абсолвовала заграничну мобіліту на Славістичнім інштитуті Чеськой академії наук в Празі.

Публікації

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ГОЛУБКОВА, М. – ЯБУР, В. (2021). *Правила русиньской высьловности з ортоепічным словником*. Пряшів: Выдавательство Пряшівской універзیتی.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ГОЛУБКОВА, М. – ЯБУР, В. (2019). *Правила русиньского правопису з ортографічным і граматічным словником*. Пряшів: Выдавательство Пряшівской універзیتی.

ЦІТНЯКОВА, З. (2019). Рефлексії русиньского языка в реалнім і віртуалнім світі. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2019: штудії з карпаторусиністікы 11*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівска універзіта – Центер языків і культур народностных меншын – Інштітут русиньского языка і культуры, с. 23-42.

ЦІТНЯКОВА, З. (2019). *Літературный язык капратьских Русинів по році 1989: дізертачна робота*. Пряшів: ПУ.

ЦІТНЯКОВА, З. (2018). Языкова зміна як соціолінгвістичный феномен на фоні русиньского языка. In: *20 років високошкольської русиністікы на Словакії: зборник рефератів з меджінародной научной конференції* (с. 347-357). К. КОПОРОВА (Ред.) Пряшів: ІРЯК ПУ.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2017). Русиньско-словацькый білінгвізм на фоні сучасного русиньского языка. In: *Русинистични штудії = Ruthenian studies, 1(1)*, с. 35-53.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2017). Русиньскый літературный язык у концепціях ученых і стратегіях конгресів. In: *Русин, 48(2)*, с. 99-125.

ЦІТНЯКОВА, З. – ЯБУР, В. (2016). К шпеціфічным знакам діалектного ареалу Сниньского окресу на выход од рікы Цірохы. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3.-4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasilu Jabura, CSc a 20 výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na PU* (с. 245-254). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). К білінгвізму Русинів в контексті Словацької републікы. In: *Річник Руської бурси, 2015*, с. 79-85.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2014). Русиньскый діалектулічско-убляньской долины на зачатку 21. стороча (1). In: *РУСИН: културно-хрістіанський часопис, 24(5)*, с. 10-11.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2014). Русиньскый діалектулічско-убляньской долины на зачатку 21. стороча (2). In: *РУСИН: културно-хрістіанський часопис, 24(6)*, с. 8-13.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русиньскый діалектулічско-убляньской долины на зачатку 21. стороча (3). In: *РУСИН: културно-хрістіанський часопис, 25(1)*, с. 17-20.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русиньскый діалектулічско-убляньской долины на зачатку 21. стороча (4). In: *РУСИН: културно-хрістіанський часопис, 25(2)*, с. 17-20.

ський часопис, 25(2), с. 7-8.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русинський діалектулічско-убляньскої долини на зачатку 21. стороча (5). In: *РУСИН : культурно-христіанський часопис*, 25(3), с. 15-17.

ЦІТНЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русинський діалектулічско-убляньскої долини на зачатку 21. стороча (6). In: *РУСИН : культурно-христіанський часопис*, 25(4), с. 17-19.

Доц. Мгр. Валерій Падяк, к. н.

Літерат, бібліограф, високошкольський учитель.

Датум і місце народження:

13. юн 1959, Ужгород, Україна.

Штудії

В році 1976 скончив Ужгородську середню школу № 11. В роках 1977 – 1982 ся учів на російськім одділіню Філологічної факулты Ужгородської штатной універзیتی.

В роках 1983 – 1990 – був в аспірантурі (екстерна форма) при Інштїтуті літературы Т. Г. Шевченка Академії наук Українськой ССР в Києві під веджінєм доктора наук В. Микитася, знамого фахмана із старшой літературы Підкарпатьской Руси.

Професіонална кар'єра

По скончїню універзیتی, в роках 1982 – 1986, був учітелєм російско-го языка і літературы в Ужгороді. В роках 1986 – 1992 ся став редактором школьских учебників в Закарпатьскій філії Київского видавательства „Радянська школа“. В тім часі скончив роботу над своєв дізертацієв на тему **Русская классика в литературном процессе Закарпатской Украины (вторая пол. XIX – нач. XX веков)**, а в р. 1990 обгаїв научный титул „кандідат філологічних наук“ на Інштїтуті літературы Т. Г. Шевченка АН УССР в Києві. В новій ситуації – по розпаді СССР і взнику незалежной України (1991) – в р. 2000 в Ужгороді заложив свою властну фірму – „Видавництво Валерія Падяка“. За 23 роки ей екзїстенції видав скоро 350 книжок, які ся в сучасности розшырюють нелем на Україні, але і в сусідніх країнах.

Як скушений видаватель, ученый, педагог і культурный діятель В. Падяк збогатив русинський культурный рух на Україні і за ей границями. Є активным членом Світової академії русиньской културы (з центром в Канаді) і частым участником меджінародных русиністїчных научных конференцій. Є тиж председом Ужгородського общества А. Духновіча, котре організує много культурных акцій.

Од р. 2002 В. Падяк зась вивживать і свої педагогічны скушености, а то при реалізації Програму русиньских недільных школ, котрый за пять років своєї екзїстенції досяг 40 клас по цілій території Закарпатя.

Од року 2010 робить як екстерный сполупрацовник на Інштїтуті русинь-

ського языка і культури ПУ, а од року 2012 застає місто одборного асистента на уведженім інштитуті, де чітать лекції заміряны на карпаторусинську літературу і культуру. В році 2020 ся габілітує на Філософічний факулті Універзиту Коменського у Братіславі і здобывать научно-педагогічний титул доцента в одборі выходны славянськы літературы із шпеціалізацієв на русинську літературу і культуру. Од року 2020 є на функчнім місті доцента на Інштитуті русинського языка і культури ПУ.

Членство в научных і одборных органах, выборах, комісіях, радах, сполочностях і под.

- Член Комісії про мікроязыкы при Меджінароднім комітеті славістів.
- Член приправного wyboru III. Меджінародного конгресу русинського языка в Кракові (2007).
- Член приправного wyboru IV. Меджінародного конгресу русинського языка в Пряшові (2015).
- Лектор Меджінародной літнѣй школы русинського языка в Пряшові Studium Carpatho-Ruthenorum“ (од р. 2010).
- Член Світової академії русинської культуры з центром в Торонті, Канада (од р. 2004).
- председа выконного wyboru Общества А. Духновича в Ужгороді (2004 – 2014).

Публікації (Выбер)

Валерій Падяк є автором понад трѣх десяток книжных выдань (монографій, школьских і високошкольских учебників, бібліографічных указовачів, літературных зборників) і понад 200 научных і научно-популярных статей з области історії, літературы, культуры, театра, палеографії, і видавательской работы карпатських Русинів. На свої статі, публікованы дома і за границями, дістає много реакцій, што доказує актуальность научных проблемів, котры суть в центрі баданя В. Падяка. Слідуючий список є лем фрагментом з єго найвызначніших работ.

ПАДЯК, В.: *З історії відкриття в Ужгороді пам'ятника президенту Т. Масарику: Формування громадської думки (1992–2002)*. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2003. 52 с. Фото.

ПАДЯК, В.: *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ» (1871–1872): Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис*. Закарпат. універс. наук. б-ка, Дослідний центр карпатознавства при Вид-ві В. Падяка; Бібліогр. ред. Л. Ільченко. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2006. 172 с.

ПАДЯК, В.: *Нарис історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть*. Ужгород : 2010. 204 с.

ПАДЯК, В.: *Нарис історії карпаторусинської літератури XVI. – XXI. сто-*

- роча. Пряшів : Сполук русинських писателів Словенська, 2012. 140 с.
- ПАДЯК, В. : *Літературный кошечок : Читанка : 2.-3. цвіт: про русинські школы п'ятірочної системи народної освіти*. Ужгород: 2012, 112 с.
- ПАДЯК, В.: *Русинська школа: відродження народної освіти : [Текст] : нарис / Дослідний центр карпатознавства при Вид-ві В. Падяка, ЗОБФ "Русинська школа" ; фото В. Падяка*. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2013. 64 с.
- ПАДЯК, В. : *Історія карпаторусинської літератури і культури: драматургія і національний театр на Підкарпатській Русі (1848 – 1989) : високошкольський учебник*. Пряшів: ПУ у Пряшові, Інститут русинського мови і культури, 2015, 186 с.
- ПАДЯК, В.: Америка мого прадіда: [Історичний нарис про еміграцію русинів до Америки та Канади на рубежі ХІХ-ХХ ст.]. Ін : *Карпат. край*. – 1992. – № 11 (10 берез.). – с. 6 ; № 14 (.). – с. 6; № 18 (29 квіт.). – с. 6; № 21-22 (26 трав.). – с. 12; № 25-26 (24 черв.). – с. 12; № 29-30 (21 лип.). – с. 12.
- ПАДЯК, В.: Перша світова війна: Карпатські спомини. Ін: *Старий Замок паланок*. Мукачево, 2004, 24-30 верес. (№ 11), с. 11; 1-7 жовт. (№ 12), с. 11; 8-14 жовт. (№ 13).- с. 11; 15-21 жовт. (№ 14), с. 15; 22-28 жовт. (№ 15), с. 15; 5-11 листоп. (№ 17).- с. 15; 26 листоп., 2 груд. (№ 20), с. 15.
- ПАДЯК, В. : Видавнича справа та кириличний друк на Підкарпатській (Угорській) Русі за часів австрійської влади Габсбургів // *Carpatho-Rusyns and Their Neighbors: Essays in Honor of Paul Robert Magocsi*. – Fairfax, VA [USA]: Eastern Christian Publications, 2006. – р., с. 307-347.
- ПАДЯК, В. : Закарпатье (Подкарпатская Русь): проблемы и особенности функционирования русинского литературного языка в контексте национального возрождения. Ін : *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты : Материалы международ. конф., организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международ. Комитете славистов*. Тарту, 15-17 сентября 2005 г.; под ред. А. Д. Дуличенко, С. Густавссона. – Тарту, 2006, с. 265-284.
- PADJAK, V. : Historie přemístění kostela sv. Paraskevy z Nižního Seliště na Podkarpatské Rusi do Blanska na Moravě. Ін : *Roubené skvosty z Podkarpatské Rusi a východního Slovenska: Sborník referátů ze semináře 21.– 22.11.2005*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2006, s. 9-27.
- ПАДЯК, В. : Мовна ситуація на Підкарпатській Русі : проблеми і перспективи. Ін : *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku/* зоставителька: А. Плїшкова. Prešov : PU v Prešove – Ústav regionálnych a národnostných štúdií, 2007, s. 73-84.
- ПАДЯК, В. : Незвістні кириличні уббїжники Андрія Бачинського. Ін : *Memoriam István Udvari (1950–2005) : Материалы конференции памяти Иштвана Удвари* (Ниредьхаза, 25-26 мая 2010 г.) = A 2010. május 25-26-i nyíregyházi emlékkonferencia anyaga / под ред. А. Золтана = szerkesztette Z. András. – Nyíregyháza, 2011, с. 305-326.

Оцінїня

- Честне узнання Закарпатської областної ради (2010);
- Премія св. Кірила і Мефодія за розвой русинського языка (2012);
- Премія св. Кірила і Мефодія за розвой русинського языка (2015);
- Премія А. Годинкы за вызначный вклад до области баданя русинської літературы (2023).

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

DUBAYOVCI A ICH VPLYV NA ROZVOJ SPOLOČENSKÉHO ŽIVOTA NA SLOVENSKU PO II. SVETOVEJ VOJNE

Ľuba KRÁĽOVÁ

Abstract

In the article, the author states the importance of the Dubay family as a family of the Ruthenian intelligentsia in the interwar and postwar period not only for the culture and education of the Ruthenians in Czechoslovakia, but also for the culture and education of the state in which this Ruthenian family lived and lives for many generations. The author was interested in the enlightenment of Anna's mother, who invested the money earned in the USA by her husband Dezider, a Greek Catholic priest, in the education of all seven children, and not in material possessions, thereby influencing their future lives and the influence of her children in the field of culture in Slovakia, specifically in Bratislava, Košice and in Prešov. The article emphasizes the artistic talent in the Dubay family, inherited from Anna's father Michal Kaliňák, as well as Anna Dubayová herself, and continuing in the next four generations of children, grandchildren or great-grandchildren.

Keywords: Dezider and Anna Dubay, Michal, Pavel, Ladislav, Orest, artistic talent in the Dubay family across four generations.

1. Založenie rodiny Dubayovej

Rodinu Dubayových ako rodinu rusínskej inteligencie v medzivojnovom a povojnovom období, ktorá je predmetom skúmania v tejto stati, založili Dezider Dubay, gréckokatolícky kňaz, a Anna Dubayová, rodená Kaliňáková, v roku 1909 svojím sobášom.

Svadobná fotografia Dezidera Dubaya a Anny, rodenej Kaliňákovvej z roku 1909.

Pohnuté osudy tejto rusínskej rodiny, rodiny DUBAYOVCOV, budem popisovať na základe rozhovorov s vnukmi a vnučkami Anny a Dezidera Dubayových, za ktorými som vycestovala do Prahy, Bratislavy, Košíc a do Prešova v rokoch 2019 – 2020 a potom aj v roku 2021, alebo oni prišli za mnou do SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove.

Dezider s manželkou Annou počali sedem detí za deväť rokov. V roku 1913 po smrti otca Dezider úplne osirel, jeho matka zomrela, keď mal 15 rokov. Ako gréckokato-

lícky kňaz bol nútený kvôli zlej finančnej situácii svojej rodiny odísť s rusínskymi vysťahovalcami do USA, do Pittsburgu, aby manželke Anne odtiaľ posielal peniaze na zveľadenie ich majetku a chod mnohopočetnej domácnosti. Na kúpu polí či lesov vo Veľkej Poľane v okrese Snina, na slovensko-poľskom pohraničí v novozrieknutom Československu, odkiaľ v roku 1920 odišiel do USA a vrátil sa v roku 1936 – v predvečer vzniku Slovenského štátu. Jeho manželka však ním posielané peniaze neminula na kúpu lesov a ornej pôdy vo Veľkej Poľane, ale na kúpu domu na Jarkovej ulici, č. 18 v Prešove (dnes je to Jarková ulica 27 v centre mesta) a na zaplatenie stredoškolského štúdia na Štátnom reálnom ruskom (rozumej rusínskom) gymnázii v Mukačeve alebo Ruskom gymnázii v Prešove všetkým siedmim deťom. Na vysokoškolské štúdiá v Prahe či v Bratislave si už deti čiastočne zarábali na brigádach sami alebo dostávali štipendium, keďže otec Dezider sa z USA vrátil v roku 1936.

Práve táto osvietenosť a modernosť Anny Dubayovej ma oslovila a začala som sa jej rodine venovať. Anna Dubayová už na začiatku 20. storočia pochopila, že jej deťom sa podarí vymaniť z chudoby práve kvalitným vzdelaním. A tak štyri zo siedmich detí študovalo v 30. rokoch 20. storočia na Karlovej univerzite v Prahe a traja najmladší – po zatvorení českých vysokých škôl v Protektoráte Čechy a Morava študovali počas II. svetovej vojny buď na Univerzite Komenského v Bratislave, alebo na Slovenskej technickej univerzite.

2. Dezider a Anna Dubayovi

Dezider Dubay sa narodil v rusínskej obci Jarabina v okrese Stará Ľubovňa dňa 14. 4. 1886 ako jedno z dvojčiat, tretí z piatich detí, otcovi Petrovi Dubayovi, starostovi a notárovi v Starej Ľubovni, a matke Emílii Dlugolinskej, druhej manželke svojho otca. Deziderovo dvojča, Paulína Mária, zomrela skoro po narodení. Dezider zomrel na konci druhej svetovej vojny dňa 5. 4. 1945 ako 59-ročný na sepsu cukrovkára po zaťatí si do nohy pri štiepení dreva na fare v Spišskej Sobote. Zomrel v nemocnici v Kežmarku, pochovaný je v Spišskej Sobote.

Anna Dubayová, rodená Kaliňáková, sa narodila dňa 21.9.1890 vo Vyšnom Mirošove, neďaleko od Svidníka ako najstaršia z piatich detí otca Michala Kaliňáka, učiteľa a riaditeľa ľudovej školy vo Vyšnom Mirošove, a matky Antónie Kaliňákovej, rodenej Val'kovej. Anna zomrela rok po smrti svojho syna Ladislava ako 89-ročná dňa 15. 4. 1979, keď si zlomila nohu, nemohla chodiť a zomrela na zápal pľúc. Pochovaná je v rodinnej hrobke rodiny Dubayových na hlavnom cintoríne v Prešove.

Dezider Dubay vyštudoval gréckokatolícky seminár v Prešove, Anna skončila meštianku školu v Prešove, kde sa zoznámili a po vysvätení Dezidera za gréckokatolíckeho kňaza sa v roku 1909 zosobášili. Hneď po vysviacke ho poverený gréckokatolícky prešovský biskup Rusnák poslal na faru v Hačave, v okrese Rožňava, a po roku do Vyšnej Poľany, v okrese Snina pri poľských hraniciach. Od roku 1910 do roku 1919 sa manželom narodilo sedem detí, no v roku 1920,

Fotografia rodiny Dubayovej po návrate otca Dezidera z USA v roku 1936: Zľava sediaci: matka Anna a otec Dezider, zľava stojaci: Orest, Aňa, Michal, Marta, Dezider, Pavel, Lacko/Vaska.

keď mal najmladší Orest rok, Dezider odchádza do USA, do Pensylvánie, kde slúžil rusínskym vysťahovalcom do roku 1936.

Anna Dubayová sa po odchode manžela Dezidera do USA najprv z Veľkej Poľany presťahovala k rodičom do Vyšného Mirošova, ktorí jej pomáhali s výchovou siedmich detí, a čoskoro za americké peniaze kúpila dom v Prešove, vtedy na Jarkovej ulici, č. 18, na ktorom dostavala jedno poschodie, aby dom slúžil početnej rodine. Podľa Anniných vnukov a vnučiek v 50. rokoch po zákaze gréckokatolíckej cirkvi pomáhala manželkám väznených gréckokatolíckych kňazov. Okrem starostlivosti o domácnosť a o deti, vstúpila po príchode do Prešova do Spolku ruských (rozumej rusínskych) žien v Prešove, ktorý sa staral o mladé rusínske dievčatá prichádzajúce do Prešova slúžiť z ďalekých rusínskych obcí.

Sedem Anniných a Deziderových detí postupne odchádzalo z Prešova na stredoškolské a vysokoškolské štúdiá. Naspäť do Prešova buď po vysokoškolských štúdiách, alebo po vystriedaní viacerých pracovných miest, sa vrátili štyria, Michal, Dezider, Marta a Aňa. V článku predstavíme štyri deti Anny a Dezidera: Michala, Pavla, Ladislava a Oresta.

3. Michal, Pavel, Ladislav a Orest Dubayovi

Najstarší bol **Michal**, ktorý sa narodil **4. 6. 1910** v Hačave pri Rožňave¹. Rodičia mali z najstaršieho syna veľkú radosť, veľmi im a potom hlavne matke

¹ <https://epsilon.sk/osobnosti/michal-dubay.html>

Na druhej strane fotografie, na ktorej je Michal Dubay v roku 1948, je napísané: Drahej mame.

Index M. Dubaya z FF Karlovej univerzity v Prahe a ďalšie študentské dokumenty, dar dcéry Anny Dubayovej z Prahy SNM-Múzeu rusínskej kultúry v Prešove.

pomáhal pri výchove ďalších detí. Kým Michal žil vo Veľkej Poľane, pomáhal v starostlivosti o svojich mladších súrodencov.

U Michala sa výtvarný talent prejavoval od detstva. Podľa všetkého ho zdedil po dedkovi Michalovi, ale aj po mame Anne. Stále čosi maľoval, kopce okolo Veľkej Poľany, samotnú Veľkú Poľanu, cerkev, domy, aj všetkých doma portrétoval. Keď sa vracal na prázdniny domov z mukačevského gymnázia, hovoril matke o svojej túžbe študovať maľbu v Prahe. Počas gymnaziálnych liet na Štátnom reálnom (rusínskom) gymnáziu v Mukačeve ako maliar-amatér a samouk bral súkromné hodiny u významného maliara Podkarpatskej realistickej rusínskej maliarskej školy – Samuela Beregija. Jeho tvorivý rozsah bol pomerne široký. Dosiahol pozoruhodné výsledky v krajinomalbe i v portrétovej tvorbe a početnými ilustráciami prispieval aj do kníh a časopisov. Po mukačevskom gymnáziu sa chcel prihlásiť na Akadémiu výtvarného umenia v Prahe. No bol to najstarší syn a matka mu maľbu študovať nedovolila. Michal si preto vybral na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe odbor zemepis, históriu a knihovníctvo. Po ukončení fakulty chvíľu ostal pracovať v Prahe ako pomocná vedecká sila v Klementíne, v univerzitnej knižnici.

Maľovanie ho však nepopustilo a ostalo ako záľuba po celý život, dokonca spočiatku vystavoval s inými rusínskymi umelcami v Prahe (s Deziderom Millym, Evou Bissovou a inými). Michal po návrate z Prahy učil v Prešove na gréckokatolíckom gymnáziu dejepis a zemepis – a práve vtedy sa spoznali vo vlaku s Ester. Ester Andóková dostala ako veno od svojej matky dom na Hodžovej ulici v Prešove, kde žili Michal a Ester so svojou rodinou, synom Ivanom, druhým vnukom babky Anny (prvým vnukom bol Igor Kalinovský, prvý syn

dcéry Anny Kalinovskej–Končekovej), dcérou Annou, jej prvou vnučkou, ktorú pomenovali po babke (Anna ukončila Lekársku fakultu UPJŠ v Košiciach), a synom Michalom, ktorý zdedil výtvarný talent po otcovi Michalovi, no zomrel mladý, 39-ročný.

Z Michala sa stal významný človek v Prešove. V 50. rokoch vstúpil do strany a žil hlavne pre kultúru ako úradník na Krajskom národnom výbore. Bol maliarom, kultúrno-spoločenským dejateľom, pedagógom, redaktorom, publicistom, umelcom a spoluzakladateľom kultúrnych inštitúcií na východnom Slovensku. V 50. rokoch žil pre kultúru, najprv ako vedúci úradník na Povereníctve školstva, vedy a umení v Bratislave, kde bol hlavným školským inšpektorom na Referáte pre ukrajinské školy a neskôr na Krajskom národnom výbore v Prešove ako vedúci Oddelenia školstva a kultúry. Bol aj vedúcim Oddelenia ukrajinskej literatúry v Prešove Slovenského pedagogického vydavateľstva v Bratislave. V povojnovom období aktívne spolupracoval pri zakladaní Ukrajinskej národnej rady Prjašivščiny (1945), Ukrajinského národného divadla v Prešove (1945), Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich (1954). Ako pracovník Referátu pre ukrajinské školy v Bratislave napomáhal zriadeniu paralelných tried pre študentov stredných škôl. Bol aj pri zriadení Pedagogickej fakulty v Prešove, pobočky Slovenskej univerzity v Košiciach, 6 rokov (1955–1961) bol predsedom Krajskej komisie na ochranu pamiatok², ako aj riaditeľom Štátnej vedeckej knižnice, ktorej sa stal v roku 1952 prvým riaditeľom a zotrval na tomto poste 13 rokov. Snažil sa v nej sústrediť cenné kultúrne dedičstvo nielen slovenskej, ale aj ukrajinskej a rusínskej literatúry, kultúry a vedy. S jeho menom je spojené založenie Galérie výtvarného umenia a Diela v Prešove v roku 1955 a Múzea ukrajinskej kultúry roku 1956, ktoré malo sídliť v Prešove a ktorého riaditeľom sa mal Michal stať, no nakoniec mocní rozhodli o umiestnení tohto múzea vo Svidníku. Michal namaloval napríklad kubistickú Hlavu Krista v roku 1940 a potom ju venoval tomuto múzeu. Po zriadení Ukrajinského národného divadla v Prešove v roku 1945 pripravil viacero divadelných scénických návrhov. Vystavoval vo Svidníku, v Medzilaborciach, Snine, Uherskom Brode a inde. Na jeseň v roku 2010 zorganizovala Šarišská galéria v Prešove pod vedením riaditeľky Marty Hrebíčkovej súbornú výstavu z diela Michala Dubaya pod názvom – MICHAL DUBAY {MIL DAY³} a následne ju prevzalo Vihorlatské múzeum v Humennom v novembri a decembri 2010⁴.

V jeho maliarskej tvorbe sa dajú vystopovať tri smery z hľadiska námetov i výtvarného spracovania – kubistické obdobie 1925–1940, realistické obdobie v rokoch 1940–1960 a idealizujúce obdobie od roku 1960 do konca jeho života.

2 HREBÍČKOVÁ, Marta: *Michal Dubay (Mil Day) 1910–1993*. Praha: Art-D – Grafický ateliér Černý s.r.o., 2010, ISBN 978-80-85-133-40-0, Biografické údaje, s.4–7.

3 Mil Day – umelecký pseudonym Michala Dubaya.

4 HREBÍČKOVÁ, Marta: *Michal Dubay (Mil Day) 1910–1993*. Praha: Art-D – Grafický ateliér Černý s.r.o., 2010, ISBN 978-80-85-133-40-0, s.4–7.

Jeho nesporný talent bol ovplyvnený vnútornými a vonkajšími tvorivými podnetmi (roky štúdia, svetová vojna, povojnové obdobie, Vysoké Tatry a Kriváň, na ktorý sa díval z rodinnej chaty v Podbanskom). Vytvoril stovky olejomalieb, 68 akvarelov, zobrazujúcich prevažne krajinu. V začiatkoch tvorby sa venoval aj grafike a perokresbe, kresbe ceruzou, uhľom a pastelom v tzv. kubistickom štýle. Ani na sklonku života neopadával jeho záujem o výtvarnú tvorbu, experimentuje s technikou hrubozrnného podkladu, na ktorý potom nanášal farby. Používal charakteristické farebné riešenie, kontrast teplých a studených tónov a svetelných efektov. Farby sú neobyčajne ostré a žiarivé. Tvoril charakteristické panorámy krajín so zjednodušenými guľovitými tvarmi stromov a kontrast zeleno-červených tónov v pozadí. Rukopis zostal stále originálny a typický pre celú jeho tvorbu – v tejto tvorivej dobe vznikol cyklus tzv. „idealizovaných krajín“, ako sám nazýval oleje s červenou alebo zelenou oblohou so stromami a kríkmi v „guľovej“ podobe. Pre Michala Dubaya bolo typické, že s obľubou zobrazoval prenikavú žiaru slnka cez koruny stromov a ich vetiev pri východe alebo západe slnka. Svetelná žiara je vsadená do perspektívy krajiny, zachytávajúca podmanivú atmosféru onej chvíle až baladický tón krajín. Tento spôsob maľby je vcelku charakteristický pre jeho tvorbu a objavuje sa v priebehu rôznych časových etáp i rôznych techník.

Michal Dubay zomrel **4. 10. 1993** v Prešove ako 83-ročný. Pochovaný je v rodinnej hrobke Dubayových na hlavnom prešovskom cintoríne.

Pavel, štvrté dieťa Anny a Dezidera, sa narodil **9. 11. 1914** vo Veľkej Poľane v okrese Snina. Skončil Právnickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe, kde sa na tancovačke zoznámil s Lise (všetci v rodine Dubayových ju volali Líza) Perelet, dcérou významného švajčiarskeho maliara, s ktorou sa zobraли na začiatku II. svetovej vojny. Z Československa odišla roku 1948 po komunistickom prevrate, keď po ňu a dcéru Dianu prišli rodičia zo Švajčiarska. Keď Lízini rodičia, prišli za dcérou do Československa a vzali ju naspäť do Švajčiarska, Pavel ostal na Slovensku aj so synom Peťom alebo Pierreom, ktorý sa narodil v roku 1942. Peťa bol druhý vnuk babky Anny. Pavel pracoval ako právnik v Kežmarku. Po roku 1948 si Pavel musel veľmi zdĺhavo vybavovať svoj odchod za manželkou Lízou, najprv odišiel za mamou ich syn Peťa, skoro už 10-ročný, a potom sa podarilo vybaviť odchod aj Pavlovi. Odchod Pavla do Švajčiarska nebol pre rodinu Dubayových za socializmu jednoduchý. Michal sa dokonca od neho spočiatku dištancoval. Mama mu však písavala listy do Švajčiarska a od neho tiež často dostávala listy, v ktorých jej onikal. Všetci ostatní členovia rodiny chodili za mamou, aby sa niečo dozvedeli o Pavlovi. Pavel dlhé roky pracoval vo firme Nestlé v Lausanne. Po revolúcii občas prišiel na Slovensko osobne, alebo sa za ním do Švajčiarska vybrala aj mama s dcérou Annou či brat Orest. Líza, Pavlova manželka, pochádzala z bohatej lausanskej výtvarníckej rodiny, jej otec bol významný švajčiarsky maliar, preto Pavlov a Lízin syn Peťa, vo Švajčiarsku Pierre, zdedil výtvarný talent z oboch strán svojich rodičov, po babke Anne Dubayovej,

aj starom otcovi Perelet a mame Líze. Z Pierrea sa stal významný švajčiarsky maliar a sochár. Okrem svojho výtvarného talentu, zdedil aj dobrodružnú povahu, pretože ako jeden z prvých na svete zorganizoval cestu okolo sveta. Teraz žije striedavo vo Francúzsku a vo Švajčiarsku. Výtvarný talent zdedil aj Pavlov vnuk, syn dcéry Diany, Vincent Hauert. Pavel Dubay zomrel v Lausanne **11. 8. 2009** ako 95-ročný.

Ladislav, štvrtý syn Dezidera a Anny a ich piate dieťa, sa narodil **31. 3. 1916** vo Veľkej Poľane a od detstva mal poškodené pravé oko, pretože prekonával obrnu oka. Doma ho volali po rusínsky – Vas'ka, Vasil', Slováci ho volali Lacko (z maďarského László/Vasil'). Vysokoškolské štúdium ukončil na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde poberal vojenské štipendium. V roku 1942 nastúpil do slovenskej armády, slúžil v tých slovenských jednotkách, ktoré sa nenechali Nemcami ozbrojiť v roku 1944 a išli na pomoc povstalcom v SNP. V zime v lese medzi partizánmi dostal zápal kostnej drene na pravej nohe, ako aj vysoké teploty. Došiel do Bratislavy do nemocnice, tam spoznal Tatjanu Rastriginu, dcéru ruských emigrantov, ktorá sa narodila pri úteku rodičov zo sovietskeho Ruska v gréckych vodách na parníku Harald plávajúcim zo Sevastopola do Janova. Rodičia Tatjany – Rastriginovci, patrili k ruskej šľachte, mali ukončené VŠ štúdium už v Rusku, no keď prišli do Čiech, tak opäť študovali na Karlovej univerzite v Prahe, otec stavebnú fakultu a mama prírodné vedy.

Ladislav sa s Tatjanou zosobášili v roku 1944. V rokoch 1946, 1947 a 1949 sa im narodili tri deti, Máša, Pavel a Táňa. Tatjana Dubayová, Ladislavova manželka, vyštudovala na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove trojodbor: ruštinu, nemčinu a slovenčinu a celý profesionálny život tieto jazyky potom aj učila. Vnučka Máša vyštudovala etnografiu, vnuk Pavel skončil medicínu na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, Tatiana je docentkou psychológie na FF PU v Prešove.

Ešte počas II. svetovej vojny Ladislav nastúpil na Mikrobiologický ústav Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1948 sa otvorila Lekárska fakulta UPJŠ v Košiciach, na ktorej založil Ústav mikrobiológie, pred tým absolvoval vedeckú stáž vo Švajčiarsku. V roku 1968 sa Ladislav stal na jedno volebné obdobie dekanom LF UPJŠ v Košiciach. Ladislav bol prvým dekanom LF UPJŠ za socializmu, ktorý bol volený Akademickým senátom LF UPJŠ od roku 1968 do roku 1971. K tejto praxi sa vysoké školy vracajú po Novembri 1989.

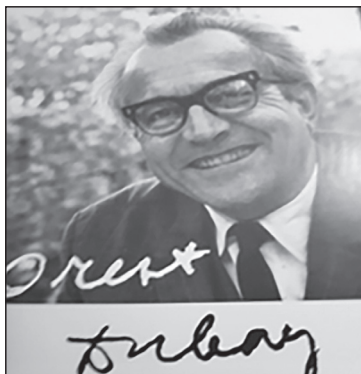
Ladislav Dubay zomrel náhle **2. mája 1978** ako 62-ročný. Po Vas'kovej

Ladislav Dubay ako dekan LF UPJŠ v Košiciach v rokoch 1968 -1971.

smrti bolo Anne veľmi ťažko, cítila sa veľmi slabá. Za jej života zomreli dvaja synovia (predtým jej ešte zomrel syn Dezider), život z nej nebadane odchádzal. Orest jej po Lackovom pohrebe priniesol farby, aby mama maľovala a prekonal smútok za Vas'kom, no zomrela necelý rok po jeho smrti, 15. 4. 1979.

Orest Dubay⁵, najmladšie, siedme dieťa Anny a Dezidera, sa narodil **15. 8. 2019** vo Veľkej Poľane, dnes v okrese Snina. Rok po jeho narodení odišiel otec Dezider do USA. Rodine sa snažil posilať pravidelne odtiaľ peniaze. Z Oresta sa stal uznávaný grafik na Slovensku a bol mu udelený najprv titul *zaslúžilý* a potom *národný umelec ČSSR*. Veľa ocenení dostával celý život. V tom istom čase, kedy bol Ladislav dekanom LF UPJŠ v Košiciach, bol najmladší brat Orest, rektorom Vysokej školy výtvarného umenia v Bratislave, a to počas uvoľnenia, počas tzv. Pražskej jari, teda v rokoch 1968 až 1971. Bol prvým rektorom voleným Akademickým senátom Vysokej školy výtvarného umenia.

Po úspešnom štúdiu na Štátnom reálnom (rusínskom) gymnázium v Mukačeve, ktoré ukončil v roku 1939 a po tamojších politických nepokojoch, po násilnom pripojení Podkarpatskej Rusi k horthyovskému Maďarsku, odišiel Orest Dubay z Mukačeva do Prešova a neskôr do Bratislavy. Orest Dubay od mladosti rád kreslil, jeho vzorom bol najstarší brat Michal. Jeho umelecké sklony v Bratislave podporovali aj jeho priatelia, začínajúci výtvarníci Ladislav Guderna, Jozef Šturdík a ďalší. Aj preto sa zapísal na Oddelenie kreslenia a maľovania Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. Študoval v období 1939-1943 v ateliéroch Martina Benku, Maximiliána Schurmanna, pod vedením Jána Mudrocha. V rokoch 1945-1948 realizoval desiatky grafických listov. Jeho grafickú tvorbu a kresby si všimol aj Koloman Sokol, ktorý v roku 1948 prijal Oresta Dubaya za asistenta na Katedru výtvarnej výchovy Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (PdF UK). V rokoch 1949 bol Orest Dubay jedným zo zakladajúcich členov novovzniknutej Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave (VŠVU), kde dosiahol najvyššie vedecko-pedagogické hodnosti (akademický titul profesora). Bol členom Spolku umelcov a priateľov grafiky, Skupiny výtvarníkov 29. augusta, Klubu grafikov a ďalších spolkov. Orest Dubay ako výtvarný pedagóg vychoval mnoho významných umelcov. Bol vymenovaný za čestného člena Accademia Fiorentina delle arti (1964) a čestným členom Accademia internazionale Tommaso Campanella (1972) v Ríme.

5 [https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_\(1919\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_(1919))

60-te roky sú charakteristické tým, že usiluje o väčšiu celistvosť, hľadá čistejšie podoby v grafickom vyjadrení. Fascinujú ho nové smery vo výtvarnom umení 20. storočia. Inšpiruje ho umenie op-artu a kinetické umenie, a tak začína spájať poéziu s geometriou, a to rytmickým zoradovaním línií a plôch. Racionálnosť, konštruktivizmus, geometrické tvary kombinuje jemu vlastnou poetikou a zásadami optického vnímania – symbolické krajiny, nekonečné priestory, ktorými upozorňuje na nebezpečenstvo vojny. Reálnu prírodu nahrádza a znázorňuje strohými geometrickými obrázkami vytvorenými z priamok v perspektívnom radení a tiež prírodné i figurálne motívy. 80. roky v jeho grafickej tvorbe sú mimoriadne aktívne. Orest je autorom stoviek grafiík (vyše 800 daroval Vihorlatskému múzeu v Humennom), ale aj monumentálno-dekoratívnych diel, veľkoplošných reliéfov, ktoré zdobia Technickú univerzitu v Bratislave alebo jednu budovu v Medzilaborciach. Vytvoril aj cyklus piatich reliéfnych tapisérií pre Bratislavský hrad, ktoré zdobia reprezentačné priestory Bratislavského hradu. Mal desiatky výstav, na Slovensku – od Bratislavy po Humenné, a vo svete – od Japonska po Paríž. Jeho význam presiahol slovenské hranice a stal sa z neho svetovo uznávaný grafik.

Vo voľnom čase Orest rád hrával šachy a mal rád hudbu. Hlavne cirkevno-slovenské zborové spevy. Hral na husle, jeho starší syn Juraj, hral na klavír. Orest starší zomrel **2. 10. 2005** ako 86-ročný⁶. Pohreb mal v cirkevnej slovančine. Je pochovaný na cintoríne v Slávičom údolí v Bratislave. Svoju pôvodu ostal trvalo verný – vždy sa hlásil k Rusínom, so svojimi rodičmi, aj súrodencami hovorili iba po rusínsky⁷, no kvôli zmiešaným manželstvám všetci Dubayovci hovorili so svojimi deťmi výlučne po slovensky. Orestova manželka sa volala Anna, doma ju volali Hanka, rodená Vyšná z Liptova. Orestovi a Hanke sa narodili dvaja synovia. **Starší Juraj**, vyštudoval na SVŠT v Bratislave architektúru a skoro celý profesionálny život vytváral projekty nemocníc na celom Slovensku. Juraj bol výrazný matematický talent. **Orest mladší** vyštudoval Vysokú školu výtvarných umení v Bratislave, odbor umelecké reštaurátorstvo. Hovorieval, že z otcovej tvorby ho najviac ovplyvnila čistota tvorby, symbol grafiky a jej jednoduchosť. Po ukončení štúdií na VŠVU sa venoval tvorbe autorských sérígrafií a reštaurovaniu. Koncom 80. rokov sa začal systematicky venovať olejomalbe, kde rozvíja prvky používané v grafike. S príchodom počítačovej techniky ho zaujali jej nové možnosti. Spočiatku to boli čiernobiele kompozície kombinované so sieťotlačou. S pribúdajúcimi možnosťami tvorí virtuálne priestorové objekty, neskôr v kombinácii s digitálne spracovanými fotografiami stromov, ľudských postáv alebo vlastných olejomalieb. Od konca štúdií mal vyše tridsať samostatných výstav doma i v zahraničí⁸. Nehľadal zložité filozofické vysvet-

6 <https://korzar.sme.sk/c/4517940/zomrel-akademicky-maliar-orest-dubay.html>

7 Pozri KATANIKOVÁ, Dana: *Orest Dubay*. Humenné: Aureus, 2019, s.14-18. ISBN 978-80-99938-00-8

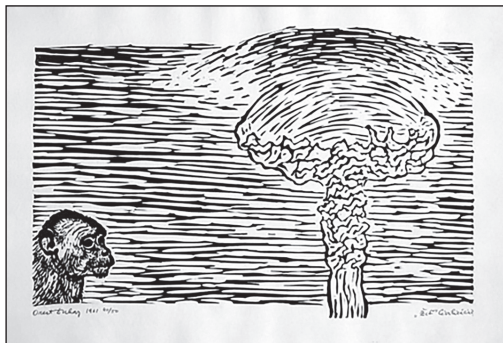
8 Orest Dubay ml. [online] [cit. 2022-12-12]. Dostupné z: <http://dubay.gallery/index.html#/article/1>, <https://www.youtube.com/watch?v=ze6koaOB3ps>, [https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_\(1954\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_(1954))

lenia svojej tvorby, vychádzal z intuitívnych predstáv a chápania krásy v jednoduchosti a čistote. Jeho diela sú abstraktnou kompozíciou meditatívneho charakteru.

Juraj sa oženil dvakrát. S prvou manželkou Gabrielou mal dcéru Gabiku, výtvarnú kostymérku, ktorá žije vo Viedni ako **Gabriela Paukner-Dubayová**. S druhou manželkou Martou má Juraj svoju dcéru Danielku a osvojil si aj Martinu dcéru Trixy. No a práve Orestova nevesta Marta, druhá manželka Juraja, našla v chate Harmónia v Modre kreslený denník svokra Oresta, v starej skrini, doteraz vo výtvarnom svete neznámy.

Orest mladší si zobral za ženu Ruth, taktiež výtvarníčku, a táto mladšia Orestova nevesta hovorievala o svojom svokrovi ako o človeku s veľkým a dobrým srdcom. Orest starší vedel veľmi trpezlivo počúvať svojho poslucháča, hoc potom vedel urobiť veľmi trefné, niekedy aj ironické poznámky. **Ruth Dubayová** je absolventkou VŠVU, študovala na oddelení krajinárskej kompozície figurálnej maľby u prof. Jána Želibského. Mala množstvo samostatných výstav doma aj v zahraničí. Vo svojej tvorbe sa venuje najmä téme rodiny a detí, neskôr zátišiam. Každoročne sa zúčastňuje na výstavách organizovaných Klubom výtvarných umelcov a teoretikov a Spoločnosťou voľných výtvarných umelcov, ktorých je členkou⁹.

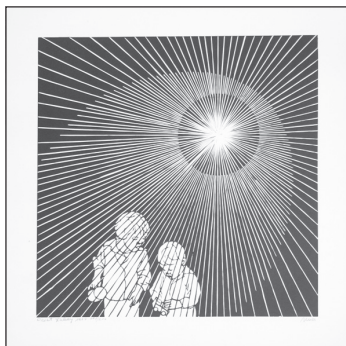
Na záver: Z výtvarnej tvorby Oresta Dubaya staršieho

"Žit" civilizácia 325x485 mm, 1961.

*Do školy 335x335 mm,
60. roky 20. storočia.*

⁹ Ruth Dubayova [online] [cit. 2022-12-12]. Dostupné z: <http://dubay.gallery/index.html#/article/2>

LITERATÚRA

HREBÍČKOVÁ, M. (2010). *Michal Dubay (Mil Day) 1910-1993*. Praha: Art-D – Grafický ateliér Černý s.r.o., 2010, s.4-7. ISBN 978-80-85-133-40-0, ??? s.

KATANIKOVÁ, D. (2019). *Orest Dubay*. Humenné: Aureus, ISBN 978-80-99938-00-8, s.14-18.

Orest Dubay ml. [online] [cit. 2022-12-12]. Dostupné z: <http://dubay.gallery/index.html#/article/1>

Ruth Dubayova [online] [cit. 2022-12-12]. Dostupné z: <http://dubay.gallery/index.html#/article/2>

Michal Dubay [online] [cit. 2022-11-24]. Dostupné z: <https://epsilon.sk/osobnosti/michal-dubay.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=ze6koaOB3ps>

https://www.google.com/search?gs_ssp=eJzj4tZP1zc0MsgrzEo2MWD04s4v-Si0uUUgpTUqsBABmFgg2&q=orest+dubay&oq=orest+Duba&aqs=chrome.1.0i355i512j46i512l2j0i512j69i57j0i512l2j0i22i30l3.9932j0j7&source-id=chrome&ie=UTF-8#imgsrc=DuuqfUOh_3EZRM – z tvorby a života Oresta Dubaya st. a ml.

https://www.google.com/search?gs_ssp=eJzj4tZP1zc0MsgrzEo2MWD04s4v-Si0uUUgpTUqsBABmFgg2&q=orest+dubay&oq=orest+Duba&aqs=chrome.1.0i355i512j46i512l2j0i512j69i57j0i512l2j0i22i30l3.9932j0j7&source-id=chrome&ie=UTF-8

z tvorby a života Oresta Dubaya st. a ml.

[https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_\(1919\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_(1919))

[https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_\(1954\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Orest_Dubay_(1954))

<https://korzar.sme.sk/c/4517940/zomrel-akademicky-maliar-orest-dubay.html>

PhDr. Mgr. Ľuba Kráľová, Ph.D.

SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove

Masarykova 20

080 01 Prešov

Slovakia

luba.kralova@snm.sk

kralovaluba@gmail.com

ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ В РУСИНСКОМ ЯЗЫКЕ ВЕНГРИИ: НА МАТЕРИАЛЕ ЖУРНАЛА «РУСИНСЬКИЙ СВІТ»¹

Канамэ ОКАНО

Abstract

This paper analyzes some semantic features of motion verbs in the Rusyn literary language of Hungary by using the Rusyn journal published in Budapest *Rusyns'kŷj svit*. As in East and West Slavic and Slovene, Rusyn of Hungary has the specific lexico-grammatical category of motion verbs, which has the binary opposition between determinate and indeterminate verbs (such as *jty* – *xodyty* 'go, walk'). This paper aims to examine how this category functions in the language in question and attempts to place the Rusyn of Hungary system of motion verbs among the contemporary Slavic languages. The results of the analysis implicate that the Uhro-Rusyn system of motion verbs would be classified into the "Eastern" type since the category of motion verbs has the verbs of motion by vehicle *jixaty* – *jizdyty* 'go by vehicle' and swimming *plŷty* – *plavaty* 'swim' and the indeterminate verbs that express the meaning of motion there and back.

Keywords: Semantics. Verbs of motion. Lexico-grammatical category. (In)determinateness. The Rusyn literary language of Hungary. *Rusyns'kŷj svit*. Slavic languages.

1. Введение

Термин «русинский язык» включает в себя разные литературные нормы и диалекты, распространяющиеся в странах Восточной и Центральной Европы. Одна из его особенностей заключается в том, что в его диалектах и литературных нормах объединяются восточнославянские и западнославянские черты: чем ближе к западным пределам карпатского ареала, тем заметнее западнославянские черты, и чем ближе к восточным пределам, тем больше доминируют восточнославянские черты. Поскольку каждая литературная норма русинского языка кодифицирована на основе местных для ее пользователей диалектов, степень присущности восточно- или западнославянских черт отличается в каждом отдельном литературном варианте, и эти черты проявляются на самых разных уровнях языка – на фонетическом, морфологическом, синтаксическом и лексическом уровне.

В данной работе мы уделим наше внимание группе глаголов движения (ГД) в русинском литературном языке Венгрии. Данные глаголы представляют собой замкнутую лексико-грамматическую категорию

1 Исследование поддержано грантом JSPS KAKENHI (№ JP21K13004). Первоначальная версия этой работы была представлена на научной конференции «Світова русиністика днес: проблеми теорії і практики», состоявшейся с 15-го по 18-е сентября 2022 года в Венгерском парламенте и Русинском самоуправлении Венгрии в Будапеште.

и отличаются от общей массы глаголов своей парностью определенного и неопределенного глаголов (например, рус. *идти* – *ходить*; словц. *ísť* – *chodiť*). Актуальность изучения ГД представляют собой не только необходимость описания их употребления для установления венгерской литературной нормы русинского языка, но и необходимость выявления присущности восточно- или западнославянских черт в рассматриваемой литературной норме. Как мы продемонстрируем ниже, ГД могут послужить показателем того, насколько она носит восточнославянский или западнославянский характер. Материалом нашего рассмотрения является журнал «Русинський світ», который печатается на литературном языке венгерских русинов.

2. Система ГД в славянских языках

ГД занимают особое место в системе славянских языков, образуя замкнутую лексико-грамматическую категорию. Глаголы из этой категории разделяются на определенные и неопределенные глаголы, которые образуют семантически соотносительную пару, например, рус. *идти* – *ходить*, *бежать* – *бегать*, *лететь* – *летать*; словц. *ísť* – *chodiť*, *bežať* – *behať*, *letieť* – *lietať* и др. Системы славянских ГД можно сразу разделить на две группы, то есть на системы, имеющие в себе противопоставление определенных и неопределенных глаголов (восточно- и западнославянские и словенский языки), и на системы, не имеющие в себе такой категории (южнославянские языки кроме словенского). Системы, в которых грамматализована категория ГД, тоже можно разделить на две подгруппы. К первой подгруппе можно отнести восточнославянские языки (условно ее назовем «восточной подгруппой»), а ко второй – западнославянские и словенский («западная подгруппа»).

Как уже хорошо известно, определенные и неопределенные глаголы противопоставляются на основе таких семантических признаков, как «направленность перемещения» и «кратность перемещения» (ср. Шахматов 1952; Исаченко 1960; Ružička et al. 1966; Piernikarski 1972; КРГ 1989; Kubiszyn-Mędrala 2007; Юдина 2009 и др.). Определенные члены ГД типа *идти*, *бежать*, *лететь* описывают ситуацию с перемещением, которое совершается в одном направлении в один момент, в то время как их неопределенные корреляты типа *ходить*, *бегать*, *летать* употребляются для обозначения повторяющегося перемещения в разных направлениях (ср. Шахматов 1952; Ružička et al. 1966; КРГ 1989; Юдина 2009 и др.). Число таких соотносительных пар ГД различается в каждом современном славянском языке, так как некоторые периферийные глаголы типа *бредти* – *бродить*, *нестись* – *носиться* утрачивают парную соотнесенность между коррелятами или просто не входят в данную категорию того или иного языка (см. Исаченко 1960; Kučerová 1974).

Если обратить внимание на частные значения ГД, то можно обнаружить некоторые расхождения между языками, имеющими в себе противопоставление определенных и неопределенных глаголов. Согласно классификации частных значений русских ГД (Юдина 2009: 513–514), определенные глаголы означают (1а) однократное однонаправленное движение (напр. *Он идет к остановке автобуса*); (1б) многократное однонаправленное движение (напр. *На факультет мы обычно ехали вместе с Машей, а возвращались порознь*), в то время как неопределенные глаголы являются многозначными и выражают (2а) ненаправленное движение (напр. *Мы долго ходили по лесу*); (2б) разнонаправленное движение (напр. *В праздничной толпе среди взрослых туда и сюда бегут дети*); (2в) повторяющееся однонаправленное движение (напр. *На станцию мы обычно ходили пешком, через лес, а со станции домой ездили на автобусе, по шоссе*); (2г) двунаправленное движение (напр. *Утром мы ходили в лес*); (2д) характеристику движения, умение, возможность и способность двигаться (напр. *Страусы не летают, зато быстро бегут*). Следует отметить, что приведенные частные значения ГД распространяются не во всех языках, имеющих в себе соотносительную пару определенных и неопределенных глаголов. Например, украинские и белорусские ГД, также как и русские, выражают все приведенные частные значения определенного и неопределенного глаголов, в то время как у западнорусских и словенских ГД не грамматикализовано значение двунаправленного движения (2г), и в этих языках значение однократного перемещения туда и обратно не выражается с помощью неопределенного глагола.

Когда речь идет о членении категории ГД, можно также обнаружить различия между «восточной» и «западной» подгруппами. Во-первых, в восточной подгруппе категория ГД включает в себя глаголы перемещения с помощью транспортного средства, происходящие от **ěxati* и **ězditi*, в то время как в языках западной подгруппы данные глаголы не развивали приведенного выше значения и сохранили лишь свое первоначальное значение, то есть значение «ехать/ездить верхом». Во-вторых, в отличие от восточной подгруппы, в которой глаголы плавания образуют соотносительную пару (напр.: рус. *плыть* – *плавать*; укр. *плисти* – *плавати*; блр. *плыць* – *плаваць*), в языках западной подгруппы глаголы плавания не являются соотносенными даже тогда, когда их несколько, или есть только один глагол плавания (Kučerová 1974; Окано 2018; Okano 2019). В этом отношении исключением является польский язык, в чьей категории ГД можно обнаружить соотносенные глаголы перемещения с помощью транспортного средства (*jechać* и *jeździć*) и соотносенные глаголы плавания (*płynąć* и *pływać*), как в восточнославянских, несмотря на то что у польских неопределенных коррелятов отсутствует значение двунаправленного движения. Следует добавить, что система ГД бачванско-ру-

синского языка, генетическая основа которого еще до конца не выяснена (Дуличенко 2005: 612), показывает характеристику, присущую западной подгруппе, поскольку в ней отсутствует глаголов **ěxati* – **ězditi*, для выражения значения плавания используется только один глагол плавания *плівац* ‘плыть – плавать’, но и бачванско-русинские неопределенные глаголы не могут выражать значения однократного перемещения туда и обратно (Окано 2020: 63, Окано 2020: 185–186).

Таким образом, ГД как лексико-грамматическая категория представляют собой достаточно сложную картину в современных славянских языках. Далее будет рассмотрено, как функционируют ГД в русинском языке Венгрии.

3. Анализ

3.1. О материале

Корпусом нашего исследования является журнал «Русинський світ», который издается с 2002 года (с 2002 года по 2010 год выходил ежемесячно, а с 2011 года – раз в два месяца). Журнал играет значимую роль в установлении венгро-русинской литературной нормы, будучи местом для практики с самого начала формирования литературного языка венгерских русинов. Как отмечает М. Капраль (2019: 176–177), сегодняшний венгерский вариант русинского литературного языка объединяет в себе не только подкарпатские диалекты, на которых говорят переселенцы из Подкарпатя в Венгрию, но и комлошковский и мучоньский диалекты. Предполагается, что именно в этом журнале можно увидеть такие «смешанные» особенности данного литературного варианта.

В нашем анализе использованы все номера, вышедшие с 2008 года по 2022 год, которые доступны на интернетном сайте Русинского самоуправления Венгрии. Поскольку орфографическая норма данного литературного языка установлена только в 2017 году (а в практике только устанавливается), в примерах, собранных из журнала, наблюдаются колебание и отклонение от нынешней нормы. Отметим, что наш анализ, представленный ниже, содержит примеры с орфографическим отклонением.

3.2. ГД в русинском языке Венгрии

Перед тем, как начать анализ примеров, собранных из журнала, мы уделим внимание членению категории ГД в русинском литературном языке Венгрии. В орфографическом словаре данного языка (Капраль 2017) можно найти 10 пар глаголов, которые формально друг другу соответствуют и наверняка образуют соотносительную пару: *йти* – *ходитьи* ‘идти – ходить’, *їхати* – *їздити* ‘ехать – ездить’, *біжати* / *бігти* / *бігнути* – *бігати* ‘бежать – бегать’, *плыти* – *плавати* ‘плыть – плавать’, *летіти* –

літати ‘лететь – летать’, *знати* – *гонити* ‘гнать – гонять’, *лізти* – *лазити* ‘лезть – лазать’, *везти* – *возити* ‘везти – возить’, *вести* – *водити* ‘вести – водить’, *нести* – *носити* ‘нести – носить’. Так как в справочной литературе по данному литературному языку пока еще отсутствует подробного описания о семантической соотнесенности указанных глаголов (ср. Капраль 2017; 2021), в последующих разделах будут рассмотрены все возможные частные значения ГД, о которых говорилось в разделе 2.

3.2.1. Однонаправленное перемещение

За значение однонаправленного перемещения отвечают прежде всего определенные глаголы типа *йти* ‘идти’, *їхати* ‘ехать’, *летіти* ‘лететь’. Венгро-русинские определенные глаголы выражают перемещение, совершающееся в одном направлении.

(1) *Правда, што мам робити, иду^{ДТ} в операційну*. ‘Правда, что я должен делать, иду в операционную’ (2013/1–2)

(2) *Навірно, бо муй отец збирався їхати^{ДТ} у Будапешт, айбо изойшов у Берегсазі*. ‘Наверное, поэтому отец собирался ехать в Будапешт, но вышел он в Берегово’ (2010/2)

(3) *Увидівшы групу, діти бігли^{ДТ} на стрічу, привітствовали ї*. ‘Увидевши группу, дети бежали на встречу, приветствовали ее’ (2017/7–8)

(4) *Реліквію пряшовського єпископа-мученика блаженного Павла Гайдича параднов процесієв несли^{ДТ} до каплиці, побудовануй на централнуй площі села*. ‘Реликвию пряшовского епископа-мученика блаженного Павла Гайдича парадной процессией несли до часовни, построенной на центральной площади села’ (2021/1–2)

(5) *Завтра скоро рано везуть^{ДТ} нас до гета*. ‘Завтра рано утром они везут нас далеко’ (2008/2)

Определенные глаголы обычно сопровождаются валентностными конструкциями, которые указывают на исходную/конечную точку или траекторию перемещения. Неопределенные глаголы типа *ходити* ‘ходить’, *їздити* ‘ездить’, *літати* ‘летать’ выступают в роли итеративного коррелята в значении повторяющегося однонаправленного перемещения и при этом сохраняют ту же самую синтаксическую валентность у своих определенных коррелятов. При употреблении неопределенных глаголов данная валентностная структура всегда требует итеративную интерпретацию, поскольку для интерпретации в других частных значениях неопределенные члены ГД требуют другие синтаксические конструкции.

(6) *У Сегеді я ходив^{ИНДТ} у римокатоличеську церков*. ‘В Сегеде я ходил в римско-католическую церковь’ (2009/7)

(7) *У сесї роки вун ся женить на Амалії Коллар из Завадки, што коло Михайловцюв, часто їздить^{INDT} у село, занимать ся садовництвом, вини-чарством, айбо и продовжать адвокатську діяльність в Унгварі.* ‘В эти годы он женился на Амалии Коллар из Завадки, которая близ г. Михайловце, часто ездит в село, занимается садоводством, виноградарством, но и продолжает адвокатскую деятельность в Ужгороде’ (2016/3–4)

(8) *Борбала Майорне Жебеші, педагог з Мучоня, котра уже шестый раз возила^{INDT} діти у сесь красный табор.* ‘Варвара Майорне Жебеші, педагог из Мучоня, которая уже шестой раз возила детей в этот красивый табор’ (2013/9–10)

(9) *Ірина выбирала своих приятелюв межи руснаками, водила^{INDT} дітей до тых родин и так їх приучовала, обы знали посвойому.* ‘Ирина выбирала своих друзей среди русинов, водила детей к этим родственникам и так их приучала, чтобы они знали свой язык’ (2008/7)

(10) *Єднов из таких историчных постав быв, є и буде на віки вічні Федор Фекета – поштарь, котрый каждый Божый День піши носив^{INDT} пошту из Ужгорода у села Турянської Долины.* ‘Одним из таких исторических персонажей был, есть и будет на веки вечные Федор Фекета – почтальон, который каждый Божий день пешком носил почту из Ужгорода в села Турянской долины’ (2010/3)

Определенные члены ГД достаточно редко встречаются в контексте повторяющегося однонаправленного перемещения, так как их семантика прежде всего связана с актуально-длительным значением НСВ. Однако определенные глаголы могут появиться в итеративном контексте, когда фокус высказывания ставят на повторяющееся перемещение в одном направлении.

(11) *Треба было каждое рано через ужгородський муст пішходный ити^{DT}, а шатя и обув у ня не было майліпшым.* ‘Надо было каждое утро через ужгородский пешеходный мост идти, а одежда и обувь у меня не были самыми лучшими’ (2011/9–10)

(12) *Коли вун вертався из Будапешта, мы весело бігли^{DT} сперед нього, а вун усе клав свуй калап мені на голову.* ‘Когда он возвращался из Будапешта, мы весело бежали перед ним, а он всегда клал свою шляпу мне на голову’ (2010/2)

В восточнославянских языках неопределенные члены ГД в прошедшем времени выражают значение двунаправленного перемещения. Данное значение всегда требует указание на конечную точку перемещения, то есть предел действия, иначе интерпретация аннулированного перемещения не может возникнуть, ср. *Сегодня я ходил в школу* [≈ ‘Субъект прибыл в конечную точку перемещения, но его там больше нет’]. По

собранным нами данным можно найти примеры, в которых венгро-ру-синские неопределенные глаголы отвечают за выражение данного значения, но требуется дополнительного рассмотрения, так как количество примеров достаточно ограничено.

(13) *Днесь, у четверь, ходили^{INDT} сьме у зоопарк, де віділи сьме много ші-ковных розумных малых и великих звірюв.* ‘Сегодня, в четверг, мы ходили в зоопарк, где мы видели много шустрых умных маленьких и больших зверей’ (2013/7–8)

(14) *У понеділок ходили^{INDT} сьме на стадіон бавити у мейту.* ‘В понедельник мы ходили на стадион играть в лапту’ (2013/7–8)

3.2.2. Неоднаправленное перемещение

Под термином «неоднаправленное перемещение» подразумеваются два разных типа перемещения: оно может совершаться в неопределенных направлениях, но и в разных направлениях. В первом значении при употреблении неопределенных глаголов указывается на то или иное пространство, за пределами которого происходит лексикализуемое перемещение, с помощью предложных групп (чаще всего – *по* + NP_{dat} или NP_{instr}). В данном значении неопределенные члены ГД не требуют конкретных маршрутов или направлений, поскольку говорится лишь о наличии перемещения в определенном месте или среде.

(15) *Коли дітина має єден рук, треба вести єї до природи, приучати до зміны воздуха, учити ходити^{INDT} по траві босыми ногами, у два-три роки – позволяти лізти на дерево, купатися у природнув воді.* ‘Когда ребенку год, его надо вести на природу, приучать к смене воздуха, учить ходить по траве босиком, в два-три года позволять лезть на дерево, купаться в природной воде’ (2008/5)

(16) *Художники ходили^{INDT} улицями нашого вароша, глядали собі сюжеты, обы представити свої роботы на тематичнуй выставці – Вацовські настрої.* ‘Художники ходили по улицам нашего города, искали сюжеты, чтобы представить свои работы на тематической выставке – Вацовские настрои’ (2008/7)

(17) – *Беріт, людкове дороги! Сесе дарує вам пан міністер, котрый дїтваком бігав^{INDT} босый по суй землі, а теперька прийшов побзирати, ци добрі ся маєте.* – Берите, люди дорогие! Это дарит господин министр, который ребенком бегал босиком по этой земле, а сейчас пришел взглянуть, хорошо ли вам’ (2008/1)

(18) *Побывали сьме и на полськум гатарі, плавали^{INDT} сьме на човнох по ріці Дунаєць, а поєдні прошейталовали ся и на полськый бук.* ‘Мы побывали и на польской границе, плавали на лодках по реке Дунаец, а некоторые прогулялись и на польскую сторону’ (2015/7–8)

Значение разнонаправленного движения также выражается с помощью неопределенных коррелятивов ГД, но в предложных группах стоят места или пункты, которые как совокупность образуют целостную комплексную траекторию перемещения. Синтаксические структуры двух значений достаточно похожи, но отличаются тем, что при выражении первого значения именная группа может стоять в единственном и множественном числе (при чем в данном случае множественное число не относится к значению множества конкретных мест или пунктов), а для второго значения требуется именная группа во множественном числе.

(19) *Вун оправляв амбрелы, його заробок був такий низький, ош завто обы удержатися „над водов”, його жона ходила^{INDT} по хыжах и робила ондуляцію удобнішим жонам, котрі не могли собі дозволили ходити у борбилські салони.* ‘Он поправлял зонт, его заработок был таким низким, именно потому, чтобы удержаться «над водой», его жена ходила по домам и делала ондуляцию бедным женщинам, которые не могли позволить себе ходить в салоны красоты’ (2008/2)

(20) *Інакшыма словами, молоды люде можуть ходити^{INDT} по русиньских містах і селах, клёпкаючи на двері і роздаваючі літературу, котра буде мотивовати жытелів записати себе Русинами, а тыж росшырёвати думку створіня русиньской класы, або і школы, у своїм селі ці місті.* ‘Другими словами, молодые люди могут ходить по русинским местам и селам, стуча в двери и раздавая литературу, которая будет мотивировать жителей записать себя русинами, а также распространять мысль о создании русинского класса, или даже школы, в своем селе или месте’ (2009/6)

3.2.3. Потенциальное значение

Неопределенные члены ГД в русинском литературном языке Венгрии употребляются для выражения характеристики движения, умения, возможности и способности перемещаться определенным способом. В таких контекстах невозможно заменить неопределенные глаголы определенными.

(21) *Она не годна была літати^{INDT} и ходила^{INDT} дуже помали, из тяжкым трудом.* ‘Она не могла летать и ходила очень медленно, с тяжелым трудом’ (2008/9)

(22) *Котрі слова из казки говорят про вто, ош дзиндзелька не зможе научити ся літати^{INDT}?* ‘Какие слова из сказки говорят про то, что сосулька не сможет научиться летать?’ (2015/1–2)

4. Подведение итогов

Результаты нашего анализа, проведенного в данной работе, можно обобщить следующим образом. Во-первых, ГД в венгро-русинском лите-

ратурном языке образуют соотносительную пару, как и в других восточно- и западнославянских языках, и можно обнаружить 10 пар, то есть *йти* – *ходити* ‘идти – ходить’, *їхати* – *їздити* ‘ехать – ездить’, *біжати* / *бігти* / *бігнути* – *бігати* ‘бежать – бегать’, *плыти* – *плавати* ‘плыть – плавать’, *летіти* – *літати* ‘лететь – летать’, *гнати* – *гонити* ‘гнать – гонять’, *лізти* – *лазити* ‘лезть – лазать’, *везти* – *возити* ‘везти – возить’, *вести* – *водити* ‘вести – водить’, *нести* – *носити* ‘нести – носить’. Относительно пары *плыти* – *плавати* ‘плыть – плавать’ следует отметить, что не совсем ясно по нашим данным, действительно ли эти глаголы образуют соотносительную пару, так как количество примеров с указанными глаголами весьма ограничено. Описание в Русинско-русском словаре (Керча 2007: 84–85, 90) подсказывает нам о достаточно сложной картине отношений между этими глаголами: карпаторусинский глагол *плавати* отвечает не только за значение ‘плавать’, но и за значение ‘плыть’, а глагол *плыти* употребляется для выражения значений ‘плыть’ и ‘течь’ (подобную ситуацию можно увидеть у польских глаголов плаванія *plynąć* и *plywać*, см. Прокофьева 2007). Необходимо детально проанализировать семантику приведенных глаголов с расширенным корпусом. Во-вторых, в исследуемом нами языке наблюдается противопоставление определенных и неопределенных глаголов, и, поскольку неопределенные корреляты могут регулярно употребляться для выражения двунаправленного перемещения, систему ГД в данном языке можно было бы отнести к восточной подгруппе, в которую входят русский, украинский и белорусский языки. В конце следует отметить, что остаются кое-какие загадки по поводу употребления венгро-русинских ГД, и требуется дополнительного анализа с материалами различных жанров и времен.

ЛИТЕРАТУРА

- ДУЛИЧЕНКО, А.Д. (2005). Малые славянские литературные языки (микроязыки). In: А. М. Молдован, С. С. Скорвид, А. А. Кибрик и др. (ред.) *Славянские языки*. Москва: Academia. ISBN 5-874444-216-2, с. 595–615.
- ИСАЧЕНКО, А. В. (2003). *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология*. Bratislava: ч. I, 1954, ч. II, 1960; репринтное издание в одном томе. Москва: Языки славянской культуры. ISBN 5-94457-147-0, 880 с.
- КАПРАЛЬ, М. (2017). *Русинський орфографічний словарь (з граматичними таблами)*. Будапешт: Русинський Научний Інститут імені Антонія Годинки при Вседержавному Русинському Самосправованню. ISBN 978963-89139-3-7, 222 с.
- КАПРАЛЬ, М. (2019). Русинський язык у Мадярщині по 1989 рокови. In:

Річник руской бурсы, 15 (2019). ISSN 1896-222X, с. 171–182.

КАПРАЛЬ, М. (2021). *Зберька правил русинського писаня и выговорёваня про Русинув Мадярщины*. Budapest: Croatica. ISBN 978-615-6014-31-3, 212 с.

КЕРЧА, І. (2007). *Словник русинсько-руський, том II*. Ужгород: ПоліПрінт. 608 с.

КРГ 1989: ШВЕДОВА, Н. Ю., ЛОПАТИНА, В. В. (ред.). (1989). *Краткая русская грамматика*. Москва: Русский язык. ISBN 5-200-00726-7, 639 с.

KUBISZYN-MĘDRALA, Z. (2007). Polskie bezprzedrostkowe czasowniki ruchu w perspektywie semantyki kognitywnej. In: *Polsko-francuski projekt badawczy CASK (Polonium 2006-2007)*. [online] Dostępne o: <<http://celta.paris-sorbonne.fr/anasem/papers/Motion/CzasRuch.pdf>>

KUČEROVÁ, E. (1974). Slovanská korelativní slovesa přemístování – synchronní popis. *Slavia*. 43, ISSN 0037-6736, pp. 18–25.

ОКАНО, К. (2018). Лексична и дериваційна система руских дієслових рушання у воді / на воді. *Русинистичні студії* 2, ISSN 2560-3612, с. 63–87.

OKANO, K. (2019). Slovački glagoli kretanja u vodenoj sredini (u kontrastu sa drugim slovenskim jezicima). *Slavica (Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis)* 48, ISSN 0583-5356, pp. 30–46.

OKANO, K. (2020). Vojvodina Rusyn Motion Verbs in the Context of Language Contact. *Slavia Iaponica* 23, ISSN 0913-0586, pp. 59–79.

ОКАНО, К. (2020). К вопросу парности глаголов движения в русинском языке Воеводины. In: Gutiérrez Rubio, E., Kruk, D., Pálosi, I., Speed, T., Týrová, Z., Vashchenko, D., Wysocka, A. (Eds.). *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav) (Die Welt der Slaven. Sammelbände/Сборники. 65.)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ISBN 978-3-447-11405-9, pp. 182–191.

PIERNIKARSKI, C. (1972). Opozycje semantyczne czasowników typu *iść : chodzić*. *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 11, ISSN 2392-2435, pp. 53–65.

ПРОКОФЬЕВА, И. А. (2007). Перемещение в воде и воды: глаголы *płynąć / pływać* ‘плыть / плавать’ в польском языке. In: Майсак, Т. А., Рахилина, Е. В. (ред.) *Глаголы движения в воде: лексическая типология*. Москва: Индрик. ISBN 5-85759-396-4, с. 305–314.

RUŽIČKA, J. et al. (1966). *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 896pp.

ШАХМАТОВ, А. А. (1952). *Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку (Учение о частях речи)*. Москва: Учпедгиз. 272 с.

ЮДИНА, Л. П. (2009). Специфические лексико-грамматические системы.

Ин: Величко, А. В. (ред). *Книга о грамматике. Русский язык как иностранный*. Москва: Издательство Московского университета. ISBN 978-5-211-05465-3, с. 511–539.

ИСТОЧНИКИ ПРИМЕРОВ

РС: (2008–2022). *Русинський світ = Ruszin Világ*. Будапешт: Вседержавное Русинське Самосправованя. ISSN 1785-1149.

Kaname Okano, Ph.D., Associate Professor
Kobe City University of Foreign Studies
Faculty of Foreign Studies
Department of Russian Studies
Gakuen Higashimachi 9-1, Nishi-ku
651-2187 Kobe
Japan

okano_kaname@inst.kobe-cufs.ac.jp

ПРАВИЛА РУСИНЬСЬКОГО ПРАВОПИСУ В ГОРІЗОНТІ ЧЕТВЕРТЬСТОРОЧА¹

Кветослава КОПОРОВА

Abstract

The paper describes the process of changing the spelling rules of the Rusyn language in Slovakia over a period of 25-years – from its codification and subsequent introduction in various spheres of the cultural and social life of Rusyns (since 1995). The changes were proposed, accepted, and subsequently applied to the spelling by its users (first changes introduced in 2005, subsequent changes introduced in 2018).

Keywords: Rusyn Language. Orthography. Spelling rules. Spelling correction.

Вступны позначкы

Перша прорусиньска організація на Словакії – **Русиньска оброда** (1990) за єден з главных цілів сі поставила кодифікацію русиньського языка як основного інструменту на принавернутя Русинам їх ідентиты і єй захованя про наступне потомство. Така амбіція мала нелем Русиньска оброда на Словакії, але ай першы русиньскы організації в Польщі, на Україні і в Мадярьску здружены у **Світовім конгресі Русинів** (1991). Вислідком таких снажинь было дакілько проб о кодифікацію русиньського языка на Словакії, в Польщі і на Україні. Вшыткы тоты пробы были реалізованы до року 1992².

Тоты снагы але были індивідуалны, а тыж ізолованы творивыма скутками єднотливых авторів, в дакотрых припадах ай нелінгвістів. Вислідком такого процесу было тільки языковых норм, кільки было авторів, респ. редакторів. Тот процес выкликав ідею, же такы снагы о кодифікацію в єднотливых країнах, де жыють Русины, треба координувати. З тым цілём був на дні 6 – 7. новембра 1992 скликаний до Бардеєвських Купелів (Словакія) перший робочій семінар о русиньскім языку, котрый по приятю конкретных задач односно кодифікації русиньського языка увывшов до історії під назвов **Перший меджінародный конгрес русиньского языка**³. Позад нёго наслідували далшы – доведна были зреалізованы штири языковы конгресы русиньського языка. Каждый з них приспів да яков міров к процесу штандартізації єднотливых варіантів русиньського языка в розлічных країнах середній Европы, де жають Русины як автохтонне жытельство.

1 Штудія была написана в рамках проєкту VEGA: Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike V., č. projektu 1/0225/23.

2 *A new Slavic Language is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia. The Rusyn Literary Language of Slovakia/Zrodil sa nový spisovný jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku.* 1996. Magocsi, P. R. (ed.). New York: Columbia University Press, с. 68.

3 *Русинський язык меджі двома конгресами.* 2008. Плїшкова, А. (ед.). Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшіві, с. 3.

В штудії поспробуємо приблизити процес змін у правописі русинського языка на Словакії од ёго кодифікації (в році 1995) аж по сучасність. Як сьме споминули, важну роль в тім процесі одограли языковы конгреси русинського языка (в меджінароднім контексті), але таксамо ай Языкова комісія (в контексті русинського языка на Словакії), котра была створена з тым цілём, абы пропонуваны языковы зміны (членами комісії – лінгвістами) были поступно дискутованы шыршым кругом вживателів русинського языка на Словакії, главно тых, котры ся з норматівнов подобов языка стрічають у своїм професіоналнім жывоті. Зато ся нам віділо хосенным приблизити у хронології ай процес засідань Языковой комісії і пропонуваня єднотливых змін у правописі русинського языка на Словакії.

На самый перед приблизиме курто меджінародны конгреси русинського языка з акцентаціев на прияты задачі односно штандартізації русинського языка в єднотливых країнах.

I. Меджінародный конгрес русинського языка

I. Меджінародный конгрес русинського языка, котрый був zorganizований з ініціативы I. Світового конгресу Русинів – 6.-7. новембра 1992 в Бардеёвських Купелёх на Словакії, ся орієнтовав на єден з найважнішых вопросів, котрый в народно-ідентифікачнім процесі нелем Русинів, але каждого народа має першорядне місто, а то на кодифікацію русинського языка. Участь на конгресі брали науковці, журналісты, соціолінгвісты і славісты, културны діятелі карпаторусинських комуніт з розлічных країн світа: Німецька, Франції, Польщі, Чехословакії (Словакії), з України, Мадярьска, Югославії (Сербії), Споєных Штатів Америки і Канады⁴.

По першім конгресі были прияты 3 главны задачі:

1. Кодіфікувати язык на основі говорового (бісідного) языка Русинів.
2. Азбука має быти єдинов графічнов системою русинського языка.
3. Кодифікація окремых варіантів русинського языка про окремы регіоны, де жыють Русины (з наслідным витворінем єдного сполочного языка на основі чотырех регіональных варіантів)⁵.

Першыи языковый конгрес був важный, затожє напярмив русинських языкознателів на конкретны задачі. Тьма задачами были: приправа правил правопису і орфографічного словника і заведжіня языка до вучованя і до сполоченьского жывота.⁶

4 Русинський язык меджі двома конгресами. 2008. Плїшкова, А. (ед.). Світовий конгрес Русинів; Інштитут русинського языка і културы ПУ в Пряшові, 3-6.

5 МАГОЧІЙ, П. Р. 2018. Кодіфікачній процес русинського языка: Досягнута і новы задачі. Ін: 20 років високошкольської русиністики на Словакії. Зборник рефератів з меджінародной наукової конференції. Копорова, К., (ед.). Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, с. 46.

6 МАГОЧІЙ, П. Р. 1999. Задачі перед П. семінаром русинського языка. Ін: Народны новинки: културно-сполоченьский тыжденик Русинів СР. Пряшів: Русинська оброда у СР. Роч. 9, ч. 17-18, с. 4.

Так в році 1994 були витворені і видані на Словакії першы в пост-комуністичній історії *Правила русиньского правопису*⁷ і *Орфографічний словник*⁸. В тім часі то были першы научны публікації русиньского языка на Словакії. Позад видання тых важных публікацій (і дакотрых далшых: молитвенник *Малый катехізм про русиньскы діти*⁹, зборник прозовых творів Марії Мальцовской *Манна і оскомина*¹⁰, перший русиньскый *Букварь*¹¹ автора Яна Гриба) 27. януара 1995 была в главнім місті Словакії – у Братіславі выголошена кодифікація русиньского языка на Словакії. А як то было з Русинами в інших країнах, котрых представителі были учасниками I. Меджінародного конгресу русиньского языка?

Позад Русинів на Словакії свій варіант русиньского языка в році 2000 кодифіковали Русины-Лемкы в Польщі (сполуавторков першой граматики была учителька русиньского языка, Лемкыня Мірослава Хомяк)¹². Статю о процесі штандартизації лемківского варіанту русиньского языка приближыв єден з кодифікаторів, лінгвіста-полоніста – Генрік Фонтаньскый¹³. Войводицькы Русины мають свій кодифікований варіант языка іщі з року 1923, ёго автором был Гавриіл Костелнік.¹⁴ В році 2021 сьме зазнаменали видання других, поправлених правил правопису ведно із правописным словником по пятьдесятёх роках (першы правописны нормы вышли спід пера Микола Кочіша).¹⁵ Інша сітуація настала на Підкарпатю, де од першого конгресу было виданих дакілько граматік¹⁶, але ід кодифікації єднотного підкарпатського варіанту не дішло. Самособов, сучасна война на Україні не дає надій на даякый розвиток Русинів на Підкарпатю і їх материньского языка. Преквапили мадярьскы Русины, котры в посліднім деценію хопили ся за кодифікацію свого варіанту русиньского языка і выдали першы словники, першы орфографічны правила правопису і термінологічний словник.¹⁷ 11. новембра 2023 в Будапешті за участи

7 ЯБУР, В. – ПАНЬКО, Ю. 1994. *Правила русиньского правопису*. Пряшів: Русиньска оброда, 128 с.

8 ПАНЬКО, Ю., 1994. *Орфографічний словник русиньского языка*. Пряшів: Русиньска оброда, 302 с.

9 *Малый грекокатолицькый катехізм про русиньскы діти*, 1992. КРАЙНЯК, Ф., (ед.). Пряшів: Русиньска оброда.

10 МАЛЫЦОВСЬКА, М. 1994. *Манна і оскомина*. Пряшів: Русиньска оброда, 152 с.

11 ГРИБ, Я., 2006. *Букварь про 2. класу основных школ із навчалным русиньским языком і з навчанєм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы.

12 FONTAŃSKI, H. – CHOMIAK, M. 2000. *Gramatyka języka łemkowskiego/Граматыка лемківского языка*. Katowice: Śląsk, 2000.

13 ФОНТАНЬСКИЙ, Г. 2002. Лемковский язык как один из литературных вариантов русинского языка. In: *Mundo Eslavo*, 1, Granada, s. 12 – 16.

14 КОСТЕЛНІК, Г. 1923. *Граматыка бачваньско-рускей бешеди*.

15 ФЕЙСА, М. – МЕДЕШИ, Г. 2021. *Правопис руского языка з правописним словніком*. Нови Сад, 258 с., ISBN 978-86-899945-29-4.

16 КЕРЧА, І. 2004. *Пудкарпатська Русь*. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Русиньскый язык. 2007. Magocsi P. R., (red.). Opole: Uniwersytet Opolski- Instytut Filologii Polskiej, с. 324-329.

17 КАПРАЛЬ, М. (составитель) 2017. *Русиньскый орфографічний словарь (з граматичнымы табла-ми)/Ruszin helyesírási szótár (nyelvtani táblázatokkal)*. Будапешт, 222 с., ISBN 978963-89139-3-7; КАПРАЛЬ, М. 2021. *Зберька правил русиньского писаня и выговорёваня про Русинув Мадярыцины/Ruszin nyelvtani kódex A Magyarországon élő ruszinok kiadványa*. Будапешт: Кроатика, 209 с., ISBN 978-615-6014-31-3.

представителів мадярської влади славностно выголосили свій варіант русинського языка за кодифікований.

II. Меджінародный конгрес русинського языка

II. Меджінародный конгрес русинського языка ся одбыв знову на Словакії (на Пряшівській університіті) в днях 16.-17. априля 1999. Він був zorganizований у звязи зо заложінём **Одділїня русинського языка і културы** в рамках **Інштїтуту народностных штудій і чужїх языків** Пряшівської університэты у Пряшові. Одділїня русинського языка было першов русинськов научно-педагогічнов інштїтуцієв на Словакії, котра мала компетенції розвивати і култівовати молодый русинський язык.¹⁸

На II. конгресі, як припоминає у своїй статі П. Р. Магочій, было „...двараз тільки учасників, як на першім. Тїшить тот факт, же ту видно священників і учителїв основных школ“.¹⁹ Про організаторів то було важне передовшыткым зато, же ся ту зышли люде, котры ся тісно контактували з молодов генерацієв Русинів, котры будуть і дале комунікувати в тім языку і розшырєвати го.

II. Меджінародный конгрес Русинського языка був барз важным ай зато, же на нїм ся наформуловала стратегія при творіню монографії *Русинський язык* в рамках научного проекту Опольской університэты в Польщі – *Współczesne przemiany języków słowiańskich* в серії *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*.²⁰ Монографія была передусловієм на то, жебы по єй выданю русинський язык був офіціално приятый лінгвістичным світом до родини выходославянських языків, де то того часу были языки: російський, український і білоруський²¹.

По другім языковім конгресі на Словакії тім лінгвістів, передовшыткым із Одділїня русинського языка і културы ПУ зачав інтензивно робити над другим (поправленим) выданєм правил правопису (на Словакії)²² і ортографічним словником, котрый вышов в році 2007²³.

КАПРАЛЬ, М. – ГІРЦ, В. (составителі) 2021. *Мадярсько-русинський і русинсько-мадярський термінологічний словарь про Русину Мадярицины*. Будапешт: Кроатика, 165 с., ISBN 978-615-6014-33-7.

18 Русинський язык меджі двома конгресами. Плїшкова, А. (ед.). Пряшів: Пряшівска універсіта в Пряшові, 2008, с. 4.

19 МАГОЧІЙ, П. Р. 1999. Задачі перед II. семінаром русинського языка. In: *Народны новинки: културно-сплоченський тыжденик Русинів СР*, роч. 9, ч. 17-18. Пряшів: Русинська оброда в СР, с. 4.

20 *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Русинський язык. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski- Instytut Filologii Polskiej, 2004, 482 с.

21 Русинський язык меджі двома конгресами. Плїшкова, А. (ед.). Пряшів: Пряшівска універсіта в Пряшові, 2008, с. 5.

22 ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. 2005. Русинський язык у зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка. Пряшів: Русин і Народны новинки, 128 с.

23 ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. 2007. Русинська лексіка на основі змін у правилах русинського языка. Пряшів: Русин і Народны новинки, 348 с.

III. Меджінародный конгрес русиньского языка

В тім самім році як вышов словник *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка* (2007), в днях 13. – 16. септембра 2007 був zorganizований III. Меджінародный конгрес русиньского языка, котрый ся одбыв в Польщі – в Кракові. На розділ од попереднього, конгрес мав скорше практичне значіння. То зато, же ся на нїм рішало в першій ряді функціонування русиньского языка у школьській сфері. В тім випаді на конгресі было найбільше заступлїня учітелїв русиньского языка на окремих ступнях школ з розлічних країн (Польща, Сербія, Хорватія, Словачія, Україна, Мадярьско, Румунія)²⁴.

Таксамо ся выступаючі на конгресі занимали проблематіков створіння цілорусиньской языковой норми. Основним заміром было зачати регулювати процес зближованя варіантів русиньского языка розлічних країн до єдної цілорусиньской норми. Отваряли ся ай проблеми графеміки, ортографії, фонологічної системи і морфологічної ровини языка.²⁵

Павел Роберт Магочій у своїм выступі на конгресі розділив проблеми на дискусію на три групи:

1. Вопросы, які мають бути настолени і вирішені на регіональній уровни, до котрых ся односить:

- а) перебераня слов з других языків (пожычїнь зо штатных языків), котры бы ся мали мінити на слова, котрым розумлять вшиткы Русины, де бы не жили;
- б) проблем штирех регіональних варіантів русиньского языка (з оглядом на факт, же на Підкарпатю іщі доднесь не кодифіковали жадный варіант русиньского языка);
- в) проблем языка Русинів в Мадярьску, котры таксамо не мають свою норму – публікують в некодифікованім языку.

2. Вопросы, які ся дотыкають вшитких регіонів і буде ся о них дискутовати на конгресі, але дефінітивне рішіня ся не мусить найти, а то суть:

- а) вопросы єдиной лінгвістичной термінології, котра бы мала виходити з латиньской, або славянської основи;
- б) вопросы географічної термінології, котра бы мала мати єднотну форму про вшиткы країни.

3. Цілорусиньскы проблеми, які можуть бути вирішені на конгресі – а то є вопрос єдиного русиньского языка²⁶.

З цілєм вирішити зазначені проблеми третій конгрес обнови роботу інтеррегіональної языковой комісії, зложеної з лінгвістів європейских і

24 ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. 2007. *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 348 с.

25 *Русиньскый язык меджі двома конгресами*. Плішкова, А. (ед.). Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, 2008, с. 6.

26 МАГОЧІЙ, П. Р. 2008. Задачі III. Меджінародного конгресу русиньского языка. In: *Русиньскый язык меджі двома конгресами*. Плішкова, А. (ед.). Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, с. 8.

американських університетів, котрі мали задачу приправити пропозиції на рішення проблемів заложіня цілорусинської норми²⁷.

Односно правописної норми в єднотливих країнах, де живуть Русини можемо сконштатовати, же на III. Меджінароднім конгресі русинського языка найбівший прогрес од другого конгресу зазнаменали Русини на Словакії, котрі на конгресі представили доповнені правила правопису (Ябур, В – Плішкова, А.: *Русинський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка* (2005)) із новым ортографічним словником (Ябур, В. – Плішкова, А. – Копорова, К.: *Русинська лексика на основі змін у правилах правопису русинського языка. Правописный і граматичный словник*, 2007)). В практичній аплікації русинського языка передовшыткым до школьської сфери ся Русинам на Словакії аж так не дарило, бо число школ, в котрых бы ся учів русинський язык ся од посліднього конгресу выразно не підвышыло. З той причіны ся конгрес займав передовшыткым вопросом розшырїня школ, в котрых бы ся діти русинських родічів могли учіти свій материнський язык і з тым цілём были на конгрес позваны учітелі русинського языка з ай з других країн, де живуть Русини (з Польщі, України, Мадярьска, Сербії).

IV. Меджінародный конгрес русинського языка

Четвертый меджінародный конгрес русинського языка був організований 23. – 25. септембра року 2015 і був присвячений 20-рочному юбілею кофідікації русинського языка на Словакії. Конгрес ся заоберав штирєма тематічними секціями:

1. Статус русинського языка в шыршій лінгвістичній контексті;
2. Актуалны лінгвістичны проблемы русинського языка в окремых країнах;
3. Русинський язык в окремых функціональних сферах;
4. Русинський язык в школьській системі Словакії і в заграничу (модерована діскусія).

На конгресі было отворено дость много недорішених вопросов з области ґраматіки (а то як в контексті русинського языка на Словакії, так ай в цілорусинськїм контексті) і были указаны можности вирішїня тых вопросов.

В рамках єднотливих секцій были прочітаны і штудії двох лінгвістів (Василь Ябур і Кветослава Копорова) котрі настолєвали темы конкретных языковых вопросов русинського языка на Словакії, што не были дорішени при кофідікації і при першых змінax у правилах русинського правопису. Днесь можемо відіти, же многы з настолених вопросов в другій

27 *Русинський язык меджі двома конгресами*. Плішкова, А. (ед.). Пряшів: Пряшівська універзита в Пряшові, 2008, с.6.

секції, котры были отворены на IV. Меджінароднім конгресі русиньского языка были наслідно розроблены (і дискутованы на многих засіданях шыршого і вузшого кругу языковой комісії²⁸), а многы з них ай вирішены в третім виданю – доповнених і корігованих правил русиньского правопису. Конкретны зміны можеме відіти в третіх – доповнених і корігованих правилах русиньского правопису на Словакії, котры вышли по першыраз ведно з ортографічним і граматічним словником в році 2019.

Языкова комісія при Інштітуті русиньского языка і культуры

Інштітут русиньского языка і культуры є найвысшов научнов інштітуцієв, котра має компетенції рїшати вопросы звязаны з русиньским норматівним языком на Словакії. З тым заміром была при тім інштітуті зоставлена Языкова комісія зложена з лінгвістів, котры ся займають розвоєм і култівацієв русиньского языка на Словакії і приймають рїшіня на зміны у правилах правопису. Перше засіданя комісії ся одбыло **11. новембра 2011** на Інштітуті русиньского языка і куртуры. На нїм взяли участь: **доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., доц. ПгДр. Юрій Панько, к. н., ПгДр. Юрій Цігра, к. н.,** ведно з научно-педагогічныма робітнічками секції языка ІРЯК ПУ, котрыма были – **ПгДр. Марта Бенькова, ПгД., ПгДр. Кветослава Копорова і доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.**²⁹

Предметом першого засіданя было главно становлїня концепції, структури і плану роботи узшого кругу языковой комісії. Спомеджі многих проблемів у сучаснім русиньскім языку на Словакії, котры лінгвісты настоліли быв означений проблем термінології, а то нелем лінгвістичной (к якій ся лінгвісты планують вернути і переоцінити дакотры запропонованы терміны з року 1994)³⁰, але тыж правопису географічных назв, якы суть сучастєв русиньской лексікы. Настолений быв таксамо проблем чужіх слов в русиньскім языку – фреквенції їх вживаня, правопису, але і родової класіфікації, формотворїня і под.³¹ Робота комісії ся але на час перерушила з прічіны неучасти дакотрых єй членів, котрым высокый вік і здравотны проблеми не доволєвали продовжовати роботу у комісії (доц. Цігра, доц. Панько)³².

28 Языкова комісія при Інштітуті русиньского языка і культуры обновила свою роботу якраз по IV. Меджінароднім конгресі русиньского языка – в році 2016. Ёй засіданями, як і приятыма заключіннями в рамках корекцій у правилах правопису ся будеме занимати в далшій части.

29 КОПОРОВА, К. 2017. Корекції у правилах правопису русиньского норматівного языка на Словакії (Пропозиції языковой комісії при ІРЯК ПУ із єй дотеперішніх засідань.). Іп: *Русин ч. 1/2017*. Пряшів: ОЗ Академія русиньской культуры в СР, с.5-7.

30 ПАНЬКО, Ю. 1994. *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польскый словник лінгвістичных термінів*. Пряшов: Русиньска оброда – Інштітут русиньского языка і культуры, 230 с.

31 КОПОРОВА, К. 2017. Корекції у правилах правопису русиньского норматівного языка на Словакії (Пропозиції языковой комісії при ІРЯК ПУ із єй дотеперішніх засідань.). Іп: *Русин ч. 1/2017*. Пряшів: ОЗ Академія русиньской культуры в СР, с. 5-7.

32 В контексті перегодночїня лінгвістичной термінології настали зміны при таких термінах: ортографія, ортоепія (місто: орфографія, орфоепія), дзвінкый консонант (намісто: звонкий), котры были

Найважливішу роботу в контексті управи правил правопису по двадцятьох роках зробила Языкова комісія по оновлінню своєї роботи. Од року 2016 – по IV. Меджінароднім конгресі русинського языка (2015) і на ёго імпульз Языкова комісія оновила свою роботу і доповнила членів. Так зложіня комісії од року 2016 было: проф. ПгДр. Йосиф Сіпко, ПгД. (з Інституту русістики ФФ – ПУ), доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД. (котра ся стала координаторков комісії), Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД. – вшыткы три з Інституту русинського языка і культуры ПУ і Мгр. Михала Голубкова – інтерна докторантка Інституту русинського языка і культуры.

Перше засідання комісії в новім зложіню ся одбыло концём рока 2015 (20. новембра 2015). Были настолены такы темы: встановлїня роду і наслідне сколєваня в чуждїх і перевзятых назывниках; писаня мягкого знака в демінутівах і в назвах женьских професій; дакотры неясности в правописі префіксів роз-, рос-, без-, бес-, з-, с-; суфікс -ск- в ад'єктивівах, котрых корінь ся кончіть на непарный по твердості і мягкості консонант; назвы штатів/держав в русиньскім языку; писаня мягкого знака в демінутівах і назвах женьских професій і дакотры далшы³³.

21. марца 2016 ся одбыло друге засідання языковой комісії, де ся рішали темы: правопис выбратых часослов і їх форм; правопис часопридавників і часоприсловників з негуючов частков – коли писати частку не- окреме, а коли доведна (*незакапчаний сведер, нечеканий проблем, нечесаний хлопец, неписане правило, непробована дівка, непозераючи на сітуацію, непродумано рахує...*).

Была пропозиція таксамо поправити назвы місяців *септембер* і *октобер* в корешпонденції з высловностёв (на: *октовбер* і *сектембер*), таксамо дати два варіанти місяців *юн* і *юл* (*юній* і *юлій*), што наконець не было шыршым кругом прияте.

Третє засідання (2. юна 2016) продовжовало в рішаню правопису дакотрых форм часослов (часослова із вставным -л- тіпу: *тримати – тримле, тримлють, купати – купле, куплють, копати – копле, коплять, ламати – ламле, ламлють*³⁴...). Далшов темов був правопис присловників – частей рока і частей дня (окреме ці доведна). Проблематика, як ся вказало є шырока і комплікована, также была вирішена лем частково (уводиме у выслідках). Тяжко было наформуловати єднозначне правило на правопис просторовых присловників тіпу: *знад* (кедь маєме *спід*, але ай: *із під*), *ззаду* (тыж: *із заду*), *справа* (*із права?*), *збоку* (*із боку*), *скраю* (*із краю?*)

фіксованы в *Словнику лінгвістичных термінів* автора Ю. Панька.

33 При далшых засіданнях Языковой комісії будеме уводити ай тоты пропозиції, котры не суть захоплены на концу нашой штудії – у выслідках, але были закомпонованы до найновшых правил правопису (2019), але ай тоты, котры не были прияты шыршым кругом Языковой комісії.

34 Ту ся перетискують (даколи під впливом виходословацьких діалектів) формы: *тримам, тримуть/тримають, купам, купають, копать, копуть/копáють, ламе, ламуть...*

згоры (із горы) здолы (із доли) і дакотрых далшых. Далшым ортографічным проблемом, котрый був вирішений, був уєдночений правопис в дакотрых формах часослов по консонантах -ш- і -ж- ((змiна вокалу -ы- на -и- в неакцентованім складі, напр.: *ворожыти* – *ворожиш*, *пышыти ся* – *пышиш ся*...)). Дотримованя (або недотримованя) алтернацій, ці правопис дакотрых суфіксів, котрыма ся занимало третє засіданя были схвалены шыршым кругом Языковой комісії і уведиме їх на концю нашой штудії.

Призвіска адъєктивной формы і їх склонёваня (напр.: *Сухый* (*Suchý*), *Златый* (*Zlatý*), *Малючкый* (*Maľučký*), *Конечный* (*Konečný*), *Маяковский* (*Majakovský*), *Билский* (*Bilský*)..., але ай такы як: *Чакі*, *Медєші*, *Бурі*, *Петєфі* были темов четвертого засіданя Языковой комісії – 23. новембра 2016 і їх правопис є зафіксований в найновшых правилах правопису. Четверте засіданя таксамо схвалило правопис склонёваня чужжих і перевзятых назывників з основов на -іо (*радіо*, *Токіо*, *тріо*, *штудіо*, *портфоліо*...) і членове комісії ся договорили, же на пятім засіданю скомплетізують дефінітивну верзію пропозицій на змiны у правописі і предложать ей на схваління шыршому кругу Языковой комісії³⁵, што ся ай стало на пятім засіданю – 3. новембра 2017.

Так 16. фебруара 2017 ся одбыло перше засіданя шыршого кругу Языковой комісії, на котрім были представлены пропозиції на змiны у правописі і каждый член шыршого кругу мав можливість голосованя за єднотливы змiны. Із 15 предложених пропозицій на змiны (суть публікованы в першім числі часопису РУСИН, 2017) было шыршым кругом схвалених 6, іншы, про розлічність поглядів шыршого кругу, посунули ся на рiшаня на другу стрічу шыршого кругу – на осiнь.

Друге засіданя шыршого кругу ся одбыло 8. децембра 2017. Притомны членове на нiм (хочь не все єдногосно) схвалили далшы пункты змін у правилах правопису, котры были наслідно видрукованы в часописі Русин (ч. 1/2018).

9. мая 2018 ся одбыло шесте засіданя вузшого кругу Языковой комісії, де были предложены далшы пункты на схваління – встановлiння роду конкретных перевзятых назывників, в котрых не є звичайне хосновати род подля моделу выходославянських языкiв (*проблем/проблема*, *датум/дата*, *система/систем*, *репортаж*, *стаж*, *шпiонаж* (мужський, або женьський род?)...) – тоту змiну найдеме зафіксовану в ортографічнiм словнику при єднотливых словах (в дакотрых словах був род змiнений, іншы зiстали в незмiненiй подобi). Словник таксамо вказує на з'єдночiння правопису чужжих і перевзятых слов (опроти словнику Русиньска лексика

35 Членами шыршого кругу Языковой комісії суть професiональны вживателі русиньского языка на Словакiї з єднотливых функчных сфер – писателі, журналісты, працівники Музея русиньской културы у Пряшові, модераторы в радiю і телевізiї, священници, методік про русиньскы школы, а в непосреднiм ряді учітелі русиньского языка.

з року 2007) в котрых находиме збіг двох вокалів -іе- (*авдієнція, дієта, конціпінєнт, клієнт, гігієна, бієнале, орієнт, орієнтальний...*).

24. мая 2018 ся зышли членове вузшого кругу на своїм семім засіданню, на котрім ся занимали передовшыткым доповнєванєм (але ай змінм правопису) дакотрых властных назв приправлєваного орфографічного словника. Ішло главні о дакотры географічны назвы і назвы міст (нелем на Словакії), таких як *Сібір* (ці *Сібір'?*), *Мукачово* (ці *Мукачево, Мукачів'?*), *Поступім* (ці *Поступим, поступимска конференція'?*), *Інзбрук* (*Іннсбрук'?*), *Мішковець* (*Мішколц'?*), *Ізраєл* (ці *Ізраєл, Ізраїль'?*), *Михаловці* (ці *Мигалів-ці'?*), *Кошиці* (ці *Кошыці'?*), *Бардеєв* (ці *Бардієв'?*), *Стропків* (ці *Стропков'?*) і з тым споєный ай їх правопис. Семе засідання ся занимало таксамо уєднотнієм правопису титулів (перед, і за меном, таких як *Інг.*, ці *Інж.*, к. н., ці *ЦСц'?*), то ся не подарило вирішити комплексно. Што ся але подарило, то было закомпонованя до приправлєваного орфографічного словника (в рамках тзв. словных гнізд) посесівны придавники властных мен, котрых правопис часто робив вживателям проблеми. Найдеме там такы посесівны ад'єктивы як: *Валерія – Валерійин, Антонія – Антонійин, Аня – Аньин, Анця – Анцин, Зузя – Зузьин, Сілевія – Сілівійин...* Переклад термінів із словацького языка і їх наслідне закомпонованя до словника (з области штатной справы, права, економії, соціального забезпечіння і інших...) было посліднєв дискутованов темов сегого засідання, нажаль, тот пункт ся не подарило дорішыти так, жебы даны терміны (або ходем найфреквентованішы) были закомпонованы до орфографічного словника (як ёго суцать, подобно, як назвы сел і міст). Подарило ся але ходем словник доповнити о такы неологізми як: *євровольбы, євробанковка, європосланець, ковід, ковідпацієнт, ковідпас, ковідодділїня, ММС-справа...*

18. децембра 2018 ся одбыло на тот час послідне – восьме засідання вузшого кругу Языковой комісії. Алтернації в поєдних словах были першов дискутованов темов, ід котрій ся комісія знову вернула. Алтерновати, або нї, в таких словах, як: *рік – рочный – рочник/річник; ніч – ночляг/нічляг; пчола – од пчол/од пчіл; коза – козій/кізій...* Вшыткы притомны ся згодили на тім, же при встановлїню норматівной форми (з алтернацієв, або неалтернованов подобов) спорных слов мала бы ся брати до увагы актуална жыва бісіда в єднотливых русинських діалектах, хоць в дакотрых припадах є ясне, же історічно ся вживала форма з алтернацієв. Хоснованя термінів типу *ортоєнія/орфоєнія, орфографія/орфографія, мітологія/міфологія, міт/міф* были другов дискутованов темов. Перша форма слов была членами комісії преферована ай з оглядом на недавно выданий *Русинський орфографічний словарь* професора М. Капраля про Русинів в Мадярьску (*міт, мітологія* – с. 111, *орфографія, ортоєнія* – 135). Членове комісії ся договорили на уєднотнію правопису дакотрых часослов, в котрых доходить к зміні вокалу «и» на «і» (і наспак, в контексті

з высловностёв) в коріню слова при конъюгації, што было в минулости предметом частых спорів, напр.: *відіти, віджу, відять* – *видиш, видить, крічати* – *крикнути*³⁶...). Дефінітивно ся уєднотили таксамо на правописі слов, в котрых перша часть є форма **двой-** (*двойраменный, двойкрылый, двойгласный, двойчленный, двойгра, двойнята*...), што фіксує таксамо нововыданий орфографічний словник. Наконець треба увести, же по довгих дискусіях была уєдночена і азбука, до котрой прибыли графемы дз і дж, што ся таксамо одразило ай в орфографічнім словнику (слова на тоты буквы были дотеперь під буквов -д-).

Два роки інтензивной роботи комісії (почас років 2016 – 2018) принесли конкретны выслідкы. Так на основі рішення на своїм посліднім засіданю комісія прияла дакотры корекції у правилах, але што є главне, вирішили ся ай дакотры недорішены вопросы у правилах правопису. **Корекції у правилах зачали платити од 1. мая 2018.**³⁷ Комісія але ай надале засідала і проїдновала далшы зміны і корекції, котры было нутне дорішити перед выданём правил правопису. Наслідно, в році 2019 вышло нове видання *Правил русиньского правопису з орфографічным і граматічным словником*.³⁸ Передтым, як сьме высьше документовали, скоро вшыткы зміны у правилах были представлены шыршому кругу Языковой комісії, котрый є зложеный із активных вжывателів русиньского языка – редакторів друкованых і електронічных медій, герців ТАД, писателів, учітелів ОШ і священників православної і грекокатолицькой церькви.

21. мая 2019 ся одбыло третє засідання шыршого кругу Языковой комісії, на котрім была представлена дефінітивна верзія правил правопису. Не вшыткы корекції у правилах были прияты шыршым кругом Языковой комісії, каждая зміна переходила голосованём подля векшынового прінципу,³⁹ што поважуєме за найдемократічнішый способ рїшання будьякых впросів в сполчности.

Выслідкы змін у правописі русиньского языка на Словакії

Од року 1994 до року 2018 в русиньскім правописі можеме найти значне чїсло змін, котры были поступно прияты. Можеме їх розділити до двох груп: першы зміны – по року 2005 і другы зміны – по року 2018.

Першы зміны по року 2005:

1. Доповнїня твердого знаку «ъ» до русиньского алфавіту. Твердый

36 Дакотры вжывателі під впливом українського языка пишуть в многих часословах «и» намісто «і» (*вісіти, вісить* – намісто: *вісіти, вісить, відіти, кричати* – намісто: *відіти, крічати*...).

37 КОПОРОВА, К., 2018. Корекції правил правопису языка на Словакії по 20-ёх роках од кодифікації. In: *Русин ч. 2/2018*. Пряшів: ОЗ Академія русиньской культуры в СР, с.1-3.

38 ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. і кол. 2019. *Правила русиньского правопису з орфографічным і граматічным словником*. Пряшів: Выдавательство Пряшівской універзіты, 544 с.

39 КОПОРОВА, К. 2017. Перша стріча шыршого кругу языковой комісії. In: *Русин ч.2/2017*. Пряшів: ОЗ Русин і Народны новинкы.

розділовий знак дістав функцію розділної висловності, при котрій ся попередній консонант не зм'ягшує. Також по року 2005 ся з твердым розділовим знаком пишуть такы слова, як напр.: *істи* – **одѣисти, розѣисти, зѣисти, явити ся – зъявити ся, інѣкція, конъюнктура, адъютант**, ітд.

2. Змінений правопис йотованой буквы «ї». Буква «ї» ся пише по парных согласных по твердости і мягкости (т-т', д-д', н-н', л-л', с-с', з-з', р-р', ц-ц', дз-дз') на означіня мягкости тых согласных: *дідо* – **дідо, літо – літо, ріпа – ріпа, зіля – зіля, на нозі – на нозі, німый – німый, тіло – тіло, ціна – ціна**, ітд.

3. Правопис графемы «ё». В дакотрых словах было прияте замінити написаня буквы «ё» на спойня –йо-. Ку тым словам ся односять чужжі (перевзяты) слова і таксамо властны мена: *ёгурт* – **йогурт, ёд – йод, ёт – йот, маёр – майор, маёнеза – майонеза, раён – район, Ёсиф – Йосиф**, ітд⁴⁰.

4. До змін у правилах русиньского языка ся прияла двояка форма поужываня і записованя дакотрых слов в котрых на зачатку слова настала алтернація у/в, о/в: *упасти* – **впасти, ужывати – вжывати, умерти – вмерти, утечі – втечі, учитель – вчитель, оженити ся – вженити ся, оперти ся – вперти ся**, і т. д.

5. Двоякы формы слов з протетічным в- і без нёго ся хоснують в назывниках, придавниках і інших частях речі тогды, кедь слова тых частей речі зачінають вокалами «о» або «у», напр.: *облак* – **воблак, осінь – восінь, отава – вотава, огласкы – вогласкы, острый, острити – вострый, вострити, огник – вогник, ухо – вухо, око – воко, узкий – вузкий** і т. д.

6. Настали дакотры зміни і в області формотворіня подля котрых : творіня імператіву часослов ся змінило приданём концёвого -й-, напр. *верний, бухний, прийдий, выйдий* і т. д. Таксамо імператівнов частков 3. особы єд. і множ. чісла буде лем частка **няй** (а не **най**), напр.: **няй чітать – няй чітають, няй співають – няй співають** і т. д. Што ся тыкать часткы **най** – она в такій подобі буде лем суперлатівным префіксом (при най-высшім ступню порівняня), напр.: **найліпший, найтонший, найміцніший, найліпше, найвеце, найбарже...**

7. Двоякы формы при стягнутій і в нестягнутій подобі тепер мають інфінітивны часослова тіпу *чітати, співати, мішати* – в 1. і 2. особі множ.

40 При другій корекції правил правопису (в році 2018) ся спойня -йо- хоснує в чужозязычных (перевзятых) словах **лем на абсолютнім зачатку слов** і в їх деріватах на зачатку коріньовых морфем: йогін, йотация, нейотований, Йосиф, Йоан... (Правила..., с. 24). **Позначка:** Коло графемы «ё» ся вели дискусії ай позад кодифікації (по році 1995). Довгу статью о тім написав доц. Ю. Цігра, котрый у своїй статі зробив заключіня, же буква «ё» до русиньского языка не патрить. Позерай ёго статью: Має буква Ё місто в русиньскім алфавіті? In: *Народны новинкы: культурно-сполоченьскый тыжденник Русинів СР*. Пряшів: Русиньска оброда у СР, ч. 35-36/1997, с. 3, на што одповів лінгвіста доц. В. Ябур (реакція на статью: Має буква Ё місто в русиньскім алфавіті?) In: *Народны новинкы* роч. VII. ч. 51/1997. Пряшів: Русин і Народны новинкы.

чісла: *чітаме/читаєме, співаме/співаєме, чітаате/читаєте, співаате/співаєте* і т. д.; Таксамо рівноцінні двоякы форми суть прияты ай в часословах тіпу: *мати, знати, давати: маю, маєш, має/мам, маш, мать* і т. д. Рівноправну двояку форму мають ай часослова в презентній формі із суфіксом -ова-ти/-ёва-ти: *дякую/дякію, організую/організію* і т. д. Тыж рівноправныма стали двоякы форми основных містоназывників (прономін) на означіння 3. особы: *вна/она, вно/оно, вни/они*.

8. Правопис єднотливых слов (зміна вокалу, найчастіше **и** на **і** (даколи і наспак) в корешпонденції з висловностёв): *кедь – кідь, кідьже, кебы – кібы, кобы, нич – ніч, видіти – відіти, ненавидіти – ненавідіти, меджі – міджі, висіти – вісіти, Христос – Хрістос, дірекор – директор, родичі – родічі, вітати – витати* і дакотры далшы.

Другы зміны по року 2018:

1. По року 2018 ся правопис дакотрых слов вернув ку варіанту з року 1994. Такыма словами суть наприклад: *міджі, кідь, кібы*, котры ся вернули до форм: *меджі, кедь, кебы (і кобы)*. В тім контексті настали зміны ай в словах: *меджінародный, меджідержавный, меджіетнічний, меджіпланетарный*⁴¹.

2. Зміна в правописі дакотрых перфіксів. Перед глухыма консонантами (в корешпонденції з висловностёв) пишемо префікс **с-**, напр.: *скресати, сцідити, спалити, счухати..*, перед дзвінкыма і сонорныма согласныма (в корешпонденції з висловностёв) пишемо префікс **з-** : *зметати, збалити, зняти, здути...* Што ся тыкає правопису префіксів **роз-, без-**, в новых правилах правопису (2019) можемо слідовати написаня слов з префіксами **–роз-, без-** подля фонетічно-морфологічного прінципу, што значить же концёвый согласный префікса зістає без зміны, без огляду на ёго висловність: *рознисати, розстрілити, розколысати, безправный, безсмертний...*

3. Найвеце змін было реалізованих у правописі дакотрых часослов. До них ся односять:

- Часослов із суфіксом **-ова- (-ёва-)**. Было прияте хоснованя єдної форми висловности і написаня: *я купую, газдую, малюю, танцюю*. Формы *купію, газдію, малію, танцію* ся поважують за ненормативны (подля векшынового прінципу).
- Часослова *бити, пити* будуть мати форму: *бю, пю*. То значить же з основы слова выпадає вокал «и» . Формы: *бию, пию* ся не поважують за нормативны.

41 Позначка: Правило было прияте назад з той причіны же у висловности даних слов іде о фонетічний яв, в котрім гласный «е» наслідком мягкого консонанту, котрый за ним наслідуює, высловлюєме як заперте (звужене) /ê/, т. є. /e / з наближінєм до /и/ (e*), аж до / і / (e'), што дакотрых лінгвістів в році 2005 інспіровало ай к зміні у правописі.

- При творінню минулого часу таких часослов як: **прийти, вийти, зайти** можемо зазначити зміни минулого часу таких часослов, котры суть утворены префіксальним способом од часослова руху – *йти* (друга форма вживання – *іти*). По корекціях ся тоты часослова будуть творити подобным способом, як ай іншы часолова з основов теперішнього часу на -д-, -т- (*вести, плести, красти, іти* – котры історично хосновали форми: **ведти, *плетти, *крадти, *идти*. Норматівна форма таких слов буде: **дійти – дішов, дішло** (не: *дійшов, дійшло*), **найти – нашов, нашло** (не: *найшов, найшло*), так як **піти – пішов, прийти – пришов, вийти – вишов, зайти – зашов...**
- Што ся тыкать часослов е-часовання із вставним -л- у третій особі сингуляру і плуралу за норматівну форму ся поважає: **ламати – лам-ле – ламлють** (не: *ламають*), **тримати – тримле** (не: *тримають*) – **тримлють** (не: *тримають*), **копати – копле** (але: *копать до лопты*) – **коплють** (але: *копають до лопты*).
- Часослова **лячі, печі** (і подобны на -чі: *помочі, встрічі, запрячі, течі...*) подля корігованих правил мають такы форми простого будучого часу як: **ляжу, ляжеш, ляже, ляжеме, ляжете, ляжуть/печу, печеш, пече, печеми, печете, печуть**. У розказовім способі ся поважають за норматівны форми: **Ляж! Ляжете! Печ!, Печте!** (подля векшынового прінципу). Формы *лягний, лягне, лягнуть* (вплив виходословацьких діалектів), *лязь!, лязьте!* (як і форми: *Встризьте!, Запрязьте!, Помозьте!, Пецьте!...* – хоснованы лем на малій території) ся не поважають за норматівны.

4. У правописі назв держав світа ся тыж зреалізували корекції. Припустны суть двоякы форми написання дакотрых назв держав, напр.: **Сербія – Сербско, Хорватія – Хорватсько, Словакія – Словенсько, Франція – Французько, Італія – Таліансько** (в тім контексті ай – *Італ, італський, Таліан, таліанський*), **Чехія – Чесько, Румунія – Румунсько, Булгарія – Булгарсько, Греція – Грецько, Польща – Польско, Гунгарія – Мадярсько, Германія – Німецько**. І наopak, в ад'єктивіах при назвах языків (творять ся за помочі суфікса -ск-) прияло ся писати лем в єдній формі: **руський язык** (не: *русчина або рущина*), **польський язык** (а не: *польщина або польщина*), **чінський язык** (а не: *чінщина або чінщина*).

5. Зміна у правописі настала таксамо при творінню придавників од назывників за помочі суфікса -ск-, котрых корінь або основа ся кончить на непарный по твердості і м'якості консонант **г, ж, ш, ч**, напр.: *Прага, Берегово, Паріж, Спіш, Уліч, грач...* – подля новых правил правопису тоты слова ся будуть записувати без спрощіння: **празський, бережський, паріжський** (наслідок істор. палат. Г/Ж/З'), **спішський, улічський, грачський** ітд. (Але, в дослідку історичної палаталізації – Х/Ш/С': *Чех – чеський (язык), монах – монаський (слюб), волох – волоська (колонізація)*, так як:

чудак – *чудацький*, дурак – *дурацький*, жобрак – *жобрацький* – істор. палаталіз.: К/Ч/Ц'...).

6. Лінгвістична термінологія. Правопис чужих і перевзятих слов. Подля нових, корігованих правил правопису ся термін *звонкий/дзвонкий*, буде вживати у формі: **дзвінкий**, як протиставный проти терміну *глухий*. Таксамо терміни *орфографія* і *орфоенія* ся будуть хосновати у формах: **ортографія**, **ортоенія**. Зміна настала і в правописі чужого слова *діскузія*, котре ся з'єднало із правописом чужого слова *шанса* на – **діскусія**, **шанса**.

7. Части рока ся будуть писати окреме од приназвників: *в яри*, *в літі*, *в осени*, (*але ай: восінь – у восени*), *в зимі*. Окреме ся будуть писати части рока із приназвником **з-**, наприклад.: *з яри*, *з (в)осени...* Напротів того, при частях дня ся присловники будуть писати доведна із приназвниками, напр.: *зрана*, *звечера*, *надраном*, *вночі*, *попівночі*, *дополудне*.

8. Старшы форми компаратіву у присловників *близко*, *низко*, *далеко* **ся** тыж будуть поважовати за норматівны, также будуть ся хосновати дві форми компаратіву: *близше* і **ближше**, *низше* і **нижше**, *далше* і **дале**.

9. Склонёваня назывників, в котрых корінь (або основа) ся кончіть на твердый (або мягкий) консонант. Подля правил русиньского правопису мягкий знак в датіві і локалі будеме писати в демінутівах і у назвах женьских професій тогды, кедь корінь, або основа слова у формі номінатіву сінгулару ся кончіть на мягкий согласный, напр.: *куля – кулька – кульці*, *дыня – дынька – дыньці*, *поштарька – поштарьці*. Кедь ся корінь, або основа слова кончіть на твердый согласный, так ся мякый знак при склонёваню писати не буде: *палець – до пальця* (не *до пальця*), *столець – на стілю* (не *на стільцю*), *клинець – клинцю*, (не: *клинцю*).

10. У правописі перевзятих слов – придавників із суфіксами **-елн-**, **-алн-**, **-ерн-**, **-арн-** было прияте писати і висловлєвати тверде **-л-**, (в корешпонденції з суфіксами **-ерн-**, **-арн-** і тверде **-р-**), напр.: *медіалный* (партнер), *нормалный* (чоловік), *професіоналный* (театер), *театалне* (выступлїня), *модерный* (герок), *популярный* (фільм), *прімарный* (проблем). Напротів того, в домашніх словах, кедь основа слова ся буде кончіти на мягкий консонант, в тім припадї буде в уведжених суфіксах мягке **-ль-** [л'], **-рь-**, [р'], напр.: *чітатель – чітательный* (нідпис), *волитель – волительны* (предметы), *воля – вольный* (листок), *календарь – календарьный* (рік)...

11. В назывниках утворених за помочі суфікса **-ств-**, мягкий консонант з основы слова зістає мягким, так як у базовім слові, напр.: *свиня – свиньство*, *господарь – господарьство*, *дротарь – дротарьство*, *царь – царьство...*, таксамо як ай в припадї закончіня основы на твердый консонант, коли тот зістає твердим, напр.: *шофер – шоферство*, *камарат – камаратство*, *сомар – сомарство...*

12. При алтернації о>і в словах: *рік – року – рочный, паробок – парібка – парібци – парібчити, нога – ніжка – ніжки – од ніжок, сіль – із солёв* і дакотрых далшых (позерай ортографічний словник⁴²) буде ся хосновати лем една форма написаня то значить же не суть припустны двоякы формы написаня тых слов напр.: **парібка** і *паробка*, **ніжки** і *ножки*, *од ніжок* і *од ножок*, *із сілёв* і **із солёв**...).

13. Вокалічну алтернацію е>і – прияло ся не дотримовати у слові – **ведро**, (*не відро*). Таксамо назывник **выбер** подля корігованых правил русиньского правопису ся не алтернує, але што ся тыкать придавника **потребный**, было прияте хоснованя двоякой формы, – **потребный** і **потрібный**, причім другый варіант є характерный скорше про контекст умельської літературы (*Я уже така стара, невалушна, непотрібна*...)

Заключіня

В контексті корігованых правил русиньского правопису была видана в році 2019 публікація *Правила русиньского правопису з ортографічным і граматічным словником*. Наша штудія представляє процес змін і корекцій у правилах так, як поступно проходили і подає висвітліня к дакотрым змінам. В статі ся нам не подарило захопити і выяснити до деталей вшыткы зміны і корекції у правилах правопису, з котрыма ся вживателі русиньского языка на Словакії будуть стрічати – порівнюючі нововиданы правила правопису і ортографічний словник із попередніма, но представили сьме холем бівшу часть пропонованых змін (многы одлишности у нововиданім словнику в порівнянню з попередніма виданнями суть лем поправками технічных хыб, котры настали при друкованню попередніх двох словників). Ани найновше виданя ся без таких хыб не заобышло (єдну сьме нашли при писаню той статі: посесівный адъєктив *Зужьин* – має быти з мягкым знаком, стр. 180). Наперек тому віримо, же честованы вживателі русиньского літературного языка на Словакії ся будуть мочі легше в правилах орьєнтовати і правопис про них буде простіший і єднозначніший, што было нашым главным цілём.

ЛІТЕРАТУРА

КОПОРОВА, К. (2015). Дакотры орфографічны і орфоепічны проблемы в русиньских масмедіях. In: *Русиньский літературный язык на Словакії. 20 років кодифікації. Зборник рефератів з IV. Міжжінародного конгресу русиньского языка, Пряшів 23. – 25. 9. 2015.* (Кветослава Копорова, одпов.

42 Таблїчка вынятків з вокалічної алтернації о>і в дакотрых формах слов в русиньскім языку на Словакії є надрукована таксамо в монографії *Русиньский язык. Комплексный опис языковой системы в контексті кодифікації* (2019) авторів Анна Плішкова, Кветослава Копорова, Василь Ябур на стр. 57-59.

ред.), Пряшів: Пряшівська універзита в Пряшові, с. 176-192, ISBN 978-80-55-1521-2.

КОПОРОВА, К. (2017). Корекції у правилах правопису русинського нормативного языка на Словакії (Пропозиції языковой комісії при ІРЯК ПУ із ей дотеперішніх засідань). In: *Русин: одборный і літературный часопис*. Роч. 27, ч. 1, с. 5-7, ISSN 1339-5483.

КОПОРОВА, К. (2018). К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакії. In: *20 років високошкольскої русиністики на Словакії. Зборник рефератів з меджінародной научной конференції 17. – 19. 9. 2018*. Пряшів: Пряшівська універзита в Пряшові, с. 122 – 138, ISBN 978-80-555-2081-0.

КОПОРОВА, К. (2018). Корекції в правилах правопису русинського языка на Словакії по 20-ёх роках од кодифікації. In: *Русин: одборный і літературный часопис*. Роч. 28, ч. 2, с. 1-3, ISSN 1339-5483.

ПАНЬКО, Ю. (1994). *Орфографічний словник русинського языка*. Пряшів: Русинська оброда, 302 с., ISBN 80-88769-10-8.

ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. (2019). *Русинський язык. Комплексний опис языковой системи в контексті кодифікації*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 476 с., ISBN 978-80-555-2243-2.

ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. і кол. (2019). *Правила русинського правопису з орфографічним і граматичним словником*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 544 с., ISBN 978-80-555-2323-1.

ЯБУР, В. – К. КОПОРОВА – А. ПЛІШКОВА, (2016). *Морфологія і словотворіня русинського языка: Високошкольський учебник*. Пряшів: ІРЯК ПУ, 187 с., ISBN 978-80-555-1691-2.

ЯБУР, В. – Ю. ПАНЬКО, (1994). *Правила русинського правопису*. Пряшів: Русинська оброда. ISBN 80-88769-09-04.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. (2007). Русинський язык – Пряшівська Русь. In: MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski, 2004, 482 s. ISBN 83-86881-38-0.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. (2005). *Русинський язык в зеркалі нових правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 128 с. ISBN 80-88769-61-2.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2007). *Русинська лексіка на основі змін у правилах русинського языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки, ISBN 80-88769-69-9.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2015). *Граматіка русинського языка*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 327 с., ISBN 978-80-555-1448-2.

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD., univ. doc.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
ul. 17. novembra č. 1
080 01 Prešov
Slovakia

kvetoslava.koporova@unipo.sk

ПРОБЛЕМАТИКА ХОСНОВАНЯ НАЗВ І ЇХ АБРЕВІАТУР НА ОСНОВІ ПРИКЛАДІВ ІЗ МЕДІАЛНОЙ ПРАКТИКИ

Михала ГОЛУБКОВА – Анна ПЛІШКОВА

Abstract

With the growth of journalistic genres in Rusyn media, the problem of using the names and abbreviations of various organizations, institutions, political parties, objects, offices, states, etc. became very topical. In the article, we try to map frequently used names, which are the most problematic, as evidenced by their use in an incorrect and inconsistent form. An important part of our contribution is the tabular treatment of names, which lists the official names used in the Slovak language and examples of their translation by the editors of Rusyn electronic media into the Rusyn language. The basic material for our analysis was drawn from news and publicist programs broadcast by the public media Radio and Television of Slovakia (Radio news) and Internet radio Rusyn. fm (Flash news). In the table, we present the correct Rusyn forms of specific names, respectively, we reconstruct our own proposals to their normative form.

Keywords: Rusyn language, names and abbreviations, Rusyn electronic media, national-ethnic broadcasting

Хоснованя назв і їх скорочінь є у языку медій значно фреквентоване. Тота проблематика ся дотыкать главно справодайських жанрів публіцистики, де ся часто стрічаєме з розлічныма назвами як словацькых, так і світових організацій, інституцій, об'єктів, міністерств, урядів, штатів і з іншыма названями.

Дость висока фреквенція розлічных назв указує на проблемы неєднотности їх хоснованя. Аналізуючі матеріали з медій, мож найти розлічны верзії перекладів тых самых названь. То є звязане з їх незастабілізованостёв і незафіксованостёв, што ся проявлює в неєднотности їх хоснованя.

Проблематику неєднотности хоснованя названь демонструєме на прикладах з медій, за котрыма в скобках уводиме їх правилну респ. рекомендовану форму:

– *міністер школства, науки, выскуму і шпорту; Міністерство школства, науки, баданя і шпорту СР; міністер школства, науки, дослідження і шпорту* (рек. Міністерство (міністер) школства, науки, баданя і шпорту СР),

– *Міністерство ввнтра СР; Міністерство ввнтрішніх діл СР* (рек. Міністерство ввнтрішніх діл СР),

– *Міністерство заграничных діл і европских належностей СР; Мініс-*

терство заграничных справ і европських діл СР; Міністерство заграничних діл і европських справ; Міністерство заграничних діл і европських залежностей СР (рек. Міністерство заграничних і европських діл СР),

– *міністер обрани; Америцьке міністерство оборони; Міністерство оборони (МО) СР* (рек. Міністерство (міністер) обрани/оборони СР),

– *міністерство животного окружія; міністер животного оточіня* (рек. Міністерство (міністер) животного окружія СР),

– *Організація зъединеных народів; Організація Обеднанных народів* (прав. Організація споєных народів),

– *Рада про розпочтову відповідність (RRZ)* (рек. Рада про розрахункову відповідність),

– *Сполучены штаты; Споєны штаты; Споєны штаты Америки* (прав. Споєны штаты америцькы),

– *Справа штатных гмотных резерв СР; Справа штатных матеріалных резерв Словацькой републіки* (рек. Справа штатных матеріалных резерв СР),

– *Гасічський і ратуючий збор; Гасічський і захранный збор (ГіЗЗ)* (рек. Гасічський і захранный збор),

– *Стредоземне море* (рек. Середнєземне море),

– *Уряд общого здравотництва СР; Уряд верейного здравотництва; Уряд верейного здравотництва СР* (рек. Уряд верейного здравотництва СР),

– *Централа праці; Центер роботы, соціалных справ і родины* (рек. Централа роботы, соціалных діл і родины),

– *Дітячий фонд Організації зъединеных народів – UNICEF; Дітьський фонд Організації Обеднанных народів (UNICEF)* (рек. Дітьський фонд Організації споєных народів),

– *Железнична сполочность Словеньско; Железнична сполочность Словеньско* (рек. Желізнічна сполочность Словеньско / Желізніці Словацькой републіки),

– *Чайна; Кітай* (прав. Кітай / Чіна),

– *Польско, Польша, Поландія* (прав. Польша / Польско).

З неzustабілізованостів і неєднотностів хоснования названь є узко звязана і проблематіка хоснования абрєвіатур і їх перебераня з других языків.

В архіві справодайських релаций у писомній формі находиме скорочіня записаны латиніков і азбуков:

– *СР, ЕУ, США, НАТО, СЗО (WHO), ДПГ, ПСК, НАКА, ОЗН/ООН/ОСН, ЕГП, ОС СР (Озброєны силы СР), ФЗО ПУ, ПУЛС, СНМ, НР СР, ТАСР, ПЗ СР, ГЗС, ГіЗЗ,*

– *NBS, PSK, агентура AP, TАСR, RRZ (Рада про розрахункову відповідность), агентура DPA, HDP, RTVS, агентура AKO, агентура AFP, NAKA, SZČO, UNICEF, ZOMOS, WFP, NATO, OČR, OLaNO, UNESCO, LSNS, KDH, SNS, SaS, OSN.*

Чужоязычны скорочіня меджінародных організацій, світово знамых народных організацій ці пресовых агентур ся звичайно в публіцистіці переберають в незмінений формі *UNESCO, UNICEF, NATO, AFP, DPA, AP, CNN, WFP* (*Світовый потравиновий програм*), або ся назвы організацій і штатів перекладують і хоснує ся скорочіня в русиньскім языку *WHO – СЗО* (*Світова здравотницька організація*), *ООН* (*Організація споєных народів*), *США* (*Споєны штаты америцькы*).

Не являть ся проблематічныма скорочіня перебераны зо словацького языка, котрых назва є єднака (або назва має єднакы ініціалны буквы) як в русиньскім языку, напр.: *МДД, МДЖ, СНП, НР СР, СНМ, ПУ, УК* і др.

Проблематічне є хоснованя скорочінь таких названь, котры не мають єднакы початочны буквы як в словацькім языку. У Русинів, котры суть народностнов меншынов жыючов на Словакії, ся в бісіднім языку зафіксували названя а таксамо і скорочіня організацій, здружінь, політичных партій і др. перебераны з маєрітного языка *VUC, ZMOS, TASR, SZČO, PULS, KDH, SNS, LSNS* і др. Але тоты абрєвіатуры не корешпондують з їх норматівнов формов: *Вышый теріторіалный цілок (ВТЦ), Здружіня міст і сел Словеньска (ЗМСС), Пресова агентура Словацькой републікы (ПАСР), Самостатно заробково діюча особа (СЗДО), Піддукляньскый умелецькый народный ансамбель (ПУНА), Хрістіаньско-демократічний рух (ХДР), Словеньска народна партія (СНП), Народна партія Наше Словеньско (НПНС)*.

Далшым проблемом звязаным з хоснованєм скорочінь є неєднотне вживаня названь дакотрых організацій, што єдночасно приводить і к розлічным скорочіням, якы означують тоту саму організацію *ООН/ОЗН/ООН*. За норматівне в тім припадї поважаємо перше скорочіня *ООН – Організація споєных народів*, бо є фреквентоване і широко зрозуміле.

Правилны форми хоснованых названь і їх скорочінь є про редакторів тяжко перевірити, затоже в русиньскім языку заты нїт такого приручника, в яким бы были зафіксованы вшиткы такы назвы і їх скорочіня, якы суть звязаны зо словацькым і світовым політично-економічним животом. У єствуючих словниках можеме найти лем малу часть з них.

Про ясность публіцистічного тексту і ёго порозуміння слухачами бы вшиткы такы скорочіня, но главно тоты, котры не суть у языку вжиты, мав редактор пояснєвати, значіть ходем раз у писанім текстї схосновати повну форму. В припадї радіовысыланя было бы треба назвы не скорочовати, але хосновати їх повны варіанти. При схоснованю скорочіня правилно зазначеного в русиньскім языку може у слухачів доходити к непорозумліню інформації а при схоснованю перевзятого скорочіня зо словацького языка зась ся порушує норматівность русиньского языка.

Рекомендації лексичних єдиніць на основі аналізу матеріалів з русинських електронічних медій

Тота часть роботи є вислідком аналізу справодайско-публіцистичных релаций высиланых у двох русинських медіях – Русин.фм і народностного верейноправного высилання Розгласу і телевізії Словеньска. Матеріали на аналізу сьме черпали з доступных архівів высилання высше уведжених медій. В основнім іде о матеріали із справодайско-публіцистичных релаций Блисковы sprawy (Русин.фм) і Радіоновини (Народностно-етнічне высилання РТВС).

До словничка вошли такы назвы, котры суть у медіях дость фреквентованы, при котрых роблять редакторы часто хыбы, но таксамо такы, котры ся являть проблематичны при хоснованю. Іде главно о назвы часто хоснованы в рамках культурно-сполоченьского і політичного жывота у Словацькій републіці і за ей границями, но таксамо о назвы дакотрых штатів і т. д.

Свою позорность при выбері лексем і лексичных споїнь сьме зосередили на такы лексичны средства, котры часто не мож найти у словниках, котры суть найвеце проблематичны і хоснують ся неедотно.

Кедже редакторы при творіню справодайских реалцій хоснують звычайно словацькы інформачны жрідла, з котрых інформації перекладують до русинського языка, словник сьме рішыли зробити двойязычный. В першім стовпчику ся находят словацькы назвы, за нима наслідують правила, респ. рекомендована русинська форма, а у третім стовпчику ся находить назва, респ. назвы схоснованы редакторами.

Аналізованы матеріали сьме конфронтали з доступныма словниками, правилами і ґраматиков русинського кодифікованого языка¹. У медіях дость фреквентовану шпеціалну термінологію звязану зо штатнов справов і адміністративно-правну термінологію сьме конфронтали з єдиним своєю сорты доступным одборным термінологічным словником² і з доступныма перекладами урядных документів і законів³.

При выбері рекомендованых форм названь звязаных зо штатнов справов сьме выходили з принціпу ясности і зрозумілости, бо публіцистичный штіл бы мав выповняти основны критерії зрозумілости і ясности

1 ЯБУР, В., А. ПЛІШКОВА, К. КОПОРОВА, 2007. *Русинська лексика на основі змін у правилах русинського языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки. ISBN 80-88769-69-8.; ПЛІШКОВА, А., К. КОПОРОВА, В. ЯБУР і кол., 2019. *Правила русинського правопису з орфографічним і ґраматічним словником*. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові - Выдавateľstvo Пряшівской універзіты. ISBN 978-80-555-2323-1.; ЯБУР, В., А. ПЛІШКОВА, К. КОПОРОВА, 2015. *Ґраматика русинського языка*. Пряшів: Пряшівська універзіта. ISBN 978-80-555-1448-2.; ПЛІШКОВА, А., К. КОПОРОВА а В. ЯБУР, 2019. *Русинський язык. Комплексный опис языковой системы в контексті кодифікації*. Пряшів: Prešovská univerzita v Prešove - Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. ISBN 978-80-555-2243-2.

2 *Slovensko-rusínsky odborný terminologický slovník* [онлайн]. 2012. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny. Доступне з: <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/?csrt=4528949562016797700>

3 <https://www.slov-lex.sk/rusinsky-jazyk>

спосередкованої інформації. Окрему позорність саме приділяли त्यж принципу якнайменшого порушення автентичности/природности русинського языка, з акцентом на утримання животаспособности пропонованих языковых форм.

У дакотрых припадах даєме пропозицію на дві ці три форми, які записуєме через ломку, причім преферованіша з нашого погляду є перша з них.

Кедьже ся ту їднать о лексіку, яка у великій мірі не входить до кодифікачных словників, з той причіны ту vznikать велика потреба шыршой одборной дискусії і далшого нормованя той лексіки, як з боку активних вживателів русинського языка, так і з боку лінгвістів – русиністів в рамках засідань языковой комісії про русинський язык.

Словник

1.	Словацька назва	Русинська правилна (рекомендована) форма	Приклады з медій
2.	Bezpečnostná rada Organizácie spojených národov	Безпечностна рада Організації споєных народів	Безпечностна рада Організації з'єдинених народів
3.	Československo	Чехословакія	50 років од зачатку окупації Чехословеньска
4.	Čína	Кітай/Чіна	По Чайні суть найвєце постигнутыма країнами; Епідемія коронавірусу в Чайні собі уж вымогла вецей як 1600 жертв
5.	Dánska národná strana	Данська народна партія	доведна з популістичнов Даньсков народнов странов.
6.	Detský fond Organizácie spojených národov	Дітський фонд Організації споєных народів	з одкликаньом ся на Дітячий фонд Організації з'єдинених народів – UNICEF; Тзунбергова передала Дітському фонду Організації Об'єднаних народів (UNICEF) 100.000 доларів
7.	Dolná komora polského parlamentu	Нижня комора польского парламенту	Спідня комора польского парламенту у четверь схвалила пропозицію закона
8.	Dolná snemovňa britského parlamentu	Нижня сеймовня/Нижній сейм британського парламенту	Посланці Долной снімовні британського парламенту
9.	Európsky fond regionálneho rozvoja	Європський фонд регіонального розвою	Є фінанцованый 82 % з Европского фонду регіонального розвою, 13% з штатного бютжету; 3 европского фонду регіонального розвитку в рамках Інтегрованого регіонального операчного програму шпыталь здобыв на проєкт 3,71 міліона євр; з выужытцям помочі з Европского фонду регіонального розвою і штатного бютжету ЄР; Мікропроєкт є співфінанцованый Европсков унійов із средств Европского фонду регіонального розвитку

10.	Hasičský a záchranný zbor	Гасічський і захарний збор	офіцір операчного центру Крайского ди-ректоріяту Гасічского і ратуючого збору в Пряшові; прислушників Гасічского і захарного збору (ГІЗЗ)
11.	Inštitút Roberta Koča	Інститут Роберта Коха	Інститут Роберта Коха
12.	Krajské riaditeľstvo Hasičského a záchranného zboru v Prešove	Крайський ди-ректоріат / Крайске ди-ректорство Гасічского і захарного збору у Пряшові	офіцір операчного центру Крайского ди-ректоріяту Гасічского і ратуючого збору в Пряшові; прислушників Гасічского і захарного збору (ГІЗЗ)
13.	Krajské riaditeľstvo Policajného zboru v Prešove	Крайський ди-ректоріат / Крайске ди-ректорство Поліційного збору у Пряшові	Крайского ди-ректорства Поліційного збору в Пряшові; ведучий одділіня комунікації і превенції пряхівського крайского поліційного ди-ректоріяту Ігор Павлик
14.	Ministerstvo dopravy a výstavby SR	Міністерство транспорту і будованя СР	На проєктову документацію здобыло 28 800 евр з Міністерства транспорту і будованя Словацькой републіки
15.	Ministerstvo obrany SR	Міністерство обраны / обороны СР	російске міністерство обороны; Америцьке міністерство обороны; Міністерство обороны (МО) СР зрушыло обще обстараваня
16.	Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR	Міністерство зем-легосподарства і роззоя регіону СР	Міністерство польногосподарства і роззоя регіону СР схвалило дотацию в сумі 152.000 евр
17.	Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny	Міністерство роботы, социальних діл і родины	міністер праці, социальних справ і родины; Міністерство праці вырахувало
18.	Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR	Міністерство школства, науки, бада-ня і шпорту СР	планом міністра школства, науки, выску-му і шпорту; выплатило в першім півроку актуального школского рока Міністерство школства, науки, бада-ня і шпорту СР; Сітуа-цію з кількостювы высоких школ на Словації планує міністер школства, науки, дослідже-ня і шпорту Браніслав Грылінг рішыти
19.	Ministerstvo vnútra SR	Міністерство внутрішніх діл СР	інституції Міністерства внутра СР; Про ТАСР то потвердив пресовый одбор Міні-терства внутрішніх діл СР; Міністерство внутра СР
20.	Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR	Міністерство загра-нічних і европских діл СР	Міністерство загра-нічних діл і европских належностей СР рекомендує не пувовати до жадной країны світа; пресовый одбор Міні-терства загра-нічних справ і европских діл СР; державный секретарь Міністерства за-гра-нічних діл і европских справ; Міністерство загра-нічних діл і европских залежностей СР;
21.	Ministerstvo životného prostredia SR	Міністерство жы-вотного окружі-ня СР	штатного таємника міністерства жы-вотного окружі-ня; підпредседа влады СР і міні-тер жы-вотного оточіня Ласло Солимос

22.	Národné centrum zdravotníckych informácií	Народный центр zdravotničькьх інформацій	Інформує о тім Народне centrum zdravotničькьх інформацій
23.	Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe	Організація про безпечность і сполупрацу в Европі	представники України, Росії і Організації про безпечність і сполупрацу в Европі
24.	Organizácia spojených národov (OSN)	Організація споєных народів (ООН)	в рамках одкрываючого церемоніалу конференції Організації зъєдинєных народів о зміні клімату; Тзунбергова передала Дітському фонду Організації Обєднєных народів (UNICEF) 100.000 доларів; під заштітов Уряду високого комісаря ООН; Стрітли съме ся зо заступцями ООН; Лайчак бы подля дїпломатів міг быти высланцєм ООН про Западню Сагару; заступця ведучой дослідницькой місії ООН про людьскы права; продовжыли діяня політичної місії ООН в Сомалії
25.	Podduklianske osvetové stredisko	Піддукляньскый освітовый центр	ся завершыла реконштрукція Піддукляньского освітнєго центра у Свіднику; В Піддукляньскім освітовім центрі у Свіднику днесь пообіді проблігало одовздавана ціи
26.	Polsko	Польша/Польско	прокуратура в Поландії обвинила десять осіб; на юговыходи Поландії; За послідній рік і пів прийшло до Поландії за роботов два міліоны людей з України
27.	Pôdohospodárska platobná agentúra	Землегосподарьска платобна агентура	з оточїня Землегосподарьской платобной агентуры
28.	Prezídium Policajného zboru SR	Презідія Поліцайного збору СР	Презідіум Поліцайного корпусу СР давать поволїня у формі общой выїмки про накладны авта
29.	Rada pre rozpočtovú zodpovednosť	Рада про розрахункову/бюджетну одповідность	Рада про розпочтову одповідність (RRZ) критизує пропонуване звышїня нездани-тельной часті основы дані
30.	Rozhlas a televízia Slovenska	Розглас і телевізія Словєньска	ТАСР о тім інформовала ПР манажерка Розгласу і телевізії Словакії
31.	Severné Macedónsko, severomacedónsky	Северна Македонія, северомакедоньскый	Посланці северомакедонского парламенту; посланців 120-членного парламенту Северной Македонії
32.	Sočnálna poisťovňa	Соціална поістєвня	говорця Соціалной поіщовні Петер Вішвадер
33.	Spojené štáty (americké)	Споєны штаты (америцькы)	Вакцину протів коронавірусу, на котрій сполупрацують Німецько і США, зачнуть в Сполучєных штатах подавати участникам клінічкькой штудії; Споєны штаты будуть роздумувати і о далшій членстві в тій організації; фінанцована Світової здравотницькькой організації з боку Споєных штатів Америки

34.	Správa a údržba ciest	Справа і утримовання путей/дорог	выдавки про Справу і удържбу доріг
35.	Správa štátnych hmotných rezerv SR	Справа штатных матеріальних резерв СР	Поліція обвинила бывшего шефа Справы штатных гмотных резерв СР Кайетана Кічуру; в повязаню з корупчно карнов діялностей в середовиску Справы штатных матеріальних резерв Словацькой републикі
36.	Srbská pokroková strana	Сербска покрокова/прогресівна партія	член консерватівной Сербской покроковой страны
37.	Stredozemné more	Середнєземне море	ся утеченці плавили через Стредоземне море
38.	Svätopeterský halier	Святопетровський філер	із збірки знамой як Светопетерський галер
39.	Špecializovaný trestný súd	Шпеціалізований трестный суд	Сенат Шпеціалізованого трестного суду
40.	Štátny fond rozvoja bývania	Штатный фонд розвоја бываня	посередництвом Штатного фонду ровитку бываня
41.	Taliansko, taliansky	Італія/Таліансько, італьяський/таліанський	на приказ італійських урядів; виходить то з опублікованих дані італійського уряду цивільної охрани; До Італії было выправеных цілково девять російських еропланів
42.	Trestný zákon	Трестный закон	Выходить то з новелы Трестного закона
43.	Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou	Уряд про контролю над здравоотнов старостливостѣв	Уряд про догляд над здравоотнов старостливостѣв
44.	Úrad pre verejné obstarávanie	Уряд про верейне обстараваня / верейный тендер/Уряд про штатны закупы	Міністерство пожадало Уряд про обще обстараваня о назад взятя одкликания протів його вердікту
45.	Úrad splnomocnenca vlády pre národnostné menšiny	Уряд уповномоченого влады про народностны меншыны	Уряд уповномоченого в рамках языкового закона вызве вшыткых понад шістьсто меншыновых сел на Словенську, жебы зліквідували конкретны недостатки до становленого терміну
46.	Úrad verejného zdravotníctva SR	Уряд верейного здравоотництва СР	Уряд общого здравоотництва СР; Уряд верейного здравоотництва опубліковав конкретны наряджіня; Уряд верейного здравоотництва СР матъ без хоцьякой контролі доставати інформації
47.	Ústavný zákon o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu	Уставный закон о безопасности штату в часі войны, войного ставу, выняткового ставу і ставу нужды	на основі уставного закону о безопасности штату в часі войны, войного ставу, выняткового ставу і нудзового ставу ся діяня нудзового ставу дотулять вшыткых властників
48.	Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny	Централа работы, социальных діл і родины	Радить так централа праці; Выходить то із найновіше публікованих данных Центру работы, социальных справ і родины

49.	Vranov nad Topľou	Вранов над Топлєв	в окресі Вранов над Топлєв; Воронові над Топлєв
50.	Všeobecná zdravotná poisťovňa	Обща здравотна поістєвня	Обща здравотна поіщовня бы мала подля ёго слов так зробити.
51.	Výbor Národnej rady SR pre kultúru a médiá	Выбор Народной рады СР про культуру і масмедіі	заключіня Выбору Народной рады СР про культуру і медія
52.	Zákon o cestnej premávke	Закон о дорожнім руху	Выпливать то з новелы закона о подоріжнім руху
53.	Zákon o platových pomeroch niektorých ústavných činiteľov	Закон о платовых условиях/одношінях дакотрых уставных діятелєв	Выходить то з новелы закона о платовых одношінях дакотрых конштїтучных чїнітелєв; одобрили новелу закона о заробітковых одношінях дакотрых уставных діятелєв
54.	Zákonník práce	Законник роботы	Влада одобрила пару змін в Законнику праці
55.	Združenie občanov miest a obcí Slovenska	Здружіня обчанів міст і сел Словакії	Здружіня обывателєв міст і сел Словакії (ZOMOS) жадають премера Ігора Матовіча о зрушіня заказу участі публіки на їднанях сельських представництв
56.	Železničná spoločnosť Slovensko	Желїзнічна сполочность Словєньско/Желїзницї Словацькой републіки	Железнична сполочность Словєньско іщі в пятніцю післала медіям становиско; Як дале Железнічна сполочность Словєньско увела, на выход державы рыхтіє обстарати новы влакы
57.	Židovské múzeum Slovenského národného múzea	Жыдівський музей Словєньского народного музея	Жыдовске музеум Словєньского народного музея докінчило послїдню етапу будованя своей экспозиції

ЛІТЕРАТУРА

Slovensko-rusínsky odborný terminologický slovník [онлайн]. (2012). Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny. Доступне з: <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/?csrt=4528949562016797700>

ЗОЗУЛЯК, А. (2007). Акцептація нормативности в русинській публіцистіці в Словакії. In: *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku / Языкова култура і языкова норма в русиньскім языку*. Zost. A. Plišková. Prešov: PU, URNŠ, с. 122-132. ISBN 978-80-8068-710-6.

КОПОРОВА, К. (2016). Языкова култура і языкова норма в русиньских медіях на Словакії. In: *Rocznik ruskiej bursy*. Gorlice: Stowarzyszenie „Ruska Bursa“ w Gorlicach, с. 159-165. ISSN 1892-222X.

ПАНЬКО, Ю. (2012). *Словацько-русинський словник А-О*. Пряшів: Русиньска оброда. 809 с. ISBN 978-80-89540-21-1.

ПАНЬКО, Ю., 2015. *Словацько-русинський словник П-Ж*. Пряшів: Русинська оброда. 927 с. ISBN 978-80-89755-05-9.

ПЛІШКОВА, А. – ЯБУР, В. – КОПОРОВА, К. (2019). *Русинський язык : Комплексний опис мовної системи в контексті кодифікації*. Пряшів: Пряшівська універзіта. 476 с. ISBN 978-80-555-2243-2.

ПЛІШКОВА, А. (2015). *Лексикологія і словотворіння русинського мови : Високошкольський підручник*. Пряшів: ІРЯК ПУ. 194 с. ISBN 978-80-555-1299-0.

ПЛІШКОВА, А., К. КОПОРОВА, В. ЯБУР і кол. (2019). *Правила русинського правопису з орфографічним і граматичним словником*. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові у Видавельстві Пряшівської універзіти. ISBN 978-80-555-2323-1.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2007). *Русинська лексика на основі змін у правилах русинського мови*. Пряшів: Русин і Народні новинки. 348 с. ISBN 80-88769-69-9.

ЯБУР, В., (2008). Орфографічні проблеми і корекції в русинському мові в Словаччині. In: ПЛІШКОВА, А., ed. *Русинський мови між двома конгресами*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, ІРЯК ПУ, с. 61. ISBN 978-80-8068-896-7.
ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2015). *Граматика русинського мови*. Пряшів: Пряшівська універзіта. 328 с. ISBN 978-80-555-1448-2.

Mgr. Michala Holubková, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
ul. 17. novembra č. 1
080 01 Prešov
Slovakia

michala.holubkova@unipo.sk

Doc. PhDr. Anna Plisková, PhD., univ. prof.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
ul. 17. novembra č. 1
080 01 Prešov
Slovakia

anna.pliskova@unipo.sk

PODKARPATSKÁ RUS V DRUHEJ POLOVICI 30. ROKOV XX. STOROČIA A JEJ CESTA K AUTONÓMII

Radka ONDERKOVÁ

Abstract:

Political situation in the Subcarpathian Ruthenia between two world wars was very difficult. The most important question was a autonomy of Subcarpathian Ruthenia territory. The autonomy issue of the Subcarpathian Ruthenia was resolved within the 1920 Constitution, however the autonomy was not established in fact. The Subcarpathian Ruthenia received a autonomy in october 1938, but not for long. In March 1939, the territory was invaded by Hungary. The Subcarpathian Ruthenia was under Hungarian administration until 1945. On 29. June 1945 the territory was annexed to Soviet Ukraine.

Keywords: Subcarpathian Ruthenia. Ruthenians. Autonomy.

Otázka autonómie Podkarpatskej Rusi bola prítomná celé medzivojnové obdobie. Po vojne boli vypracované tri legislatívne návrhy o autonómii Podkarpatskej Rusi. Prvý vypracovala úradnícka vláda Jána Černého, druhý guvernér Podkarpatskej Rusi Žatkovič a tretí bol vypracovaný poslednou kanceláriou prezidenta republiky. Rozdiely medzi návrhmi boli v miere samostatnosti Podkarpatskej Rusi. Začiatkom 30-tych rokov 20. storočia, kedy sa skončilo obdobie stabilizácie, pod vplyvom rôznych problémov, či už vnútorných alebo vonkajších, nechcote vlády ČSR zriadiť na Podkarpatskej Rusi sľúbenú autonómiu, ktorá bola zakotvená, či už v mierových dohodách s Rakúskom a Maďarskom alebo v Ústave Československej republiky z roku 1920, sa na Podkarpatskej Rusi radikalizovali politické sily.

Začala sa výraznejšie prejavovať maďarská, poľská a ukrajinská iredenta čo sa prejavilo aj v silnejúcom autonomistickom hnutí Podkarpatskej Rusi, v ktorom sa angažovali Augustín Vološin, Július Révay, Štefan Kločurak a ďalší. Milan Hodža, ako predseda vlády, začal v jesení 1936 rokovať s koalíciou zakarpatských politikov o autonómii Podkarpatskej Rusi. Podarilo sa im dohodnúť sa na kompromisnom návrhu zákona, ktorým sa mala rozšíriť právomoc guvernéra Podkarpatskej Rusi, ktorým sa mal stať A. Beskid. Ten mal kontrolovať štátnu správu, ktorá bola obsadená prevažne českými úradníkmi a vytvoriť viac možností pre rusínsku a ukrajinskú politickú reprezentáciu. Hodža a zakarpatskí politici spolu rokovali ešte v decembri 1936, kde zazneli požiadavky týkajúce sa nielen autonómie, ale aj posunutia hraníc medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou až k rieke Poprad. Túto požiadavku, s ktorou vystúpil A. Vološin, Hodža odmietal. Vo februári 1937 boli predložené ďalšie požiadavky na zriadenie školského inšpektorátu pre rusínske školy na Slovensku, s ktorými vystúpil

E. Bačinský. A. Vološin zase vystúpil s požiadavkou, aby záujmy Podkarpatskej Rusi vo vláde zastupoval ukrajinský minister, čo Hodža opäť odmietol. Český krajinský prezident Podkarpatskej Rusi Mezník bol proti zmenám, ktoré by posilnili pozíciu guvernéra, ktorý by mohol byť pod tlakom miestnych politických síl nepriateľsky naklonených republike. V marci 1937 bol koalíčnými stranami Podkarpatskej Rusi predostretý ďalší návrh a právomoci guvernéra boli posilnené v školských a jazykových otázkach.¹ 26. júna 1937 bol prijatý zákon č.172/1937 o „prozatímní úpravě právního postavení guvernéra Podkarpatské Rusi a o souvislých opatřeních organizačních“,“² avšak napádali ho tak nacionalistické politické strany, ako aj komunisti.³

V roku 1938 u Rusínov narastala nespokojnosť s neúspešnými pokusmi o zriadenie autonómie. Rusíni svoje požiadavky otvorene prezentovali a vytvárali tlak na československú vládu, aby riešila postavenie Podkarpatskej Rusi. V tlači sa stali bežnými články, ktoré požadovali plnú autonómiu, nielen jej náhradu. Štefan Fencik v apríli toho istého roku v novinách *Naš put'* žiadal aby bol vytvorený Karpatský autonómny blok, odhlasovaná ústava Podkarpatskej Rusi a určené hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Výkonná moc mala byť v rukách Karpatorusov a malo byť vytvorené ministerstvo s plnou mocou pre správu Podkarpatskej Rusi. Autonomistickú náladu podporoval aj denník *Russki Narodnyj Golos*, cez ktorý zosilnel vplyv Autonómneho poľnohospodárskeho zväzu medzi ľuďmi. Začali sa zbližovať zástupcovia opozičných karpatoruských politikov s politikmi agrárnej strany.

Na začiatku mája 1938 prišla na Československo rusínska americká delegácia pod vedením Alexeja Gerovského, ktorý rátal s tým, že dosiahne výhodnú dohodu o autonómii. Chcel zjednotiť karpatoruských politikov, čo sa mu však nepodarilo pre ich veľkú názorovú roztrieštenosť. Príslušníci ukrajinskej orientácie vo svojej tlači proti nemu dokonca otvorene vystupovali a žiadali jeho vyhostenie z ČSR.

Keďže Československo bolo už v tom čase v značnom rozklade, maďarská vláda využila príležitosť a na Podkarpatskú Rus vyslala takmer 800 jedincov, ktorí mali vyvolávať nepokoje. Maďarské snahy boli podporované Talianskom, avšak Nemecko podporovalo skôr autonómne postavenie Karpatskej Ukrajiny v rámci ČSR, neskôr v rámci Slovenska. V septembri 1938 sa zišlo mimoriadne zasadnutie Autonómneho poľnohospodárskeho zväzu, ktoré malo schváliť rezolúciu, v ktorej bola sformulovaná požiadavka práva Podkarpatskej Rusi na

1 ŠVORC, Peter. Zakarpatsko v rokoch 1918 – 1946. str.136-137. In: *Zakarpatsko*. Bratislava : Slovak Academic Press. 1995.

2 <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6942/1/2/zakon-c-172-1937-sb-o-prozatimni-uprave-pravniho-postaveni-guvernera-podkarpatske-rusi-a-o-souvisejicich-opatrenich-organismich/zakon-c-172-1937-sb-o-prozatimni-uprave-pravniho-postaveni-guvernera-podkarpatske-rusi-a-o-souvisejicich-opatrenich-organismich>

3 ŠVORC, Peter. Zakarpatsko v rokoch 1918 – 1946. str.137. In: *Zakarpatsko*. Bratislava : Slovak Academic Press. 1995.

sebaurčenie. Po schválení rezolúcie dr. J. Kaminský zvolal zasadnutie Centrálnej ruskej národnej rady, ktorá ju tiež schválila. Rezolúcia okrem požiadavky práva na sebaurčenie vyvracala tvrdenie, že sa podkarpatoruský národ dobrovoľne pripojil k Československu. Aktivitu vyvíjala i I. centrálna ruská (ukrajinská) národná rada, podporujúca požiadavku autonómie. Bola vytvorená Ukrajinská národná obrana (UNO) so sídlom v Užhorode, ktorá bola neskôr v novembri 1938 pretvorená na Karpatskú sič. Okrem toho boli organizované i ďalšie polovojenské oddiely ako napríklad Kurtjakove gardy (podľa vzoru Hlinkovej gardy), či čiernorubašníci. V októbri 1935 začali vychádzať autonomistické časopisy ako *Ruskaja Pravda*, rusínskeho smeru či *Nova Svoboda* ukrajinského smeru. Oba však podporovali vyhlásenie autonómie Podkarpatskej Rusi. Okrem toho sa v regióne aktivizovali i Maďari, ktorí založili Maďarskú národnú radu.⁴

V septembri 1938 podpisom mníchovskej dohody bola narušená celistvosť Československa. Po vyhlásení autonómie Slovenska v Žiline 6. októbra 1938 politické sily Podkarpatskej Rusi žiadali okamžité vymenovanie rusínskej vlády pod hrozbou vypuknutia revolúcie. Nasledujúci deň, 7. októbra sa stretli zástupcovia oboch centrálnych národných rád, I. centrálnej ruskej (ukrajinskej) národnej rady a Centrálnej ruskej národnej rady (rusofilskej) a vytvorili spoločnú Karpatoruskú radu. Na zasadnutí vypracovali rezolúciu s požiadavkou poskytnutia autonómie pre Podkarpatskú Rus. 8. októbra 1938 tak vláda bola nútená súhlasiť aj s autonómiou Podkarpatskej Rusi.

Prvá autonómna vláda bola vymenovaná 11. októbra 1938, v ktorej čele stál Andrej Bródy. Podkarpatská Rus sa premenovala na Karpatskú Ukrajinu. Zloženie autonómnych vlád sa v krátkych intervaloch menilo. Aj Andrej Bródy kvôli svojej promaďarskej orientácii nezotrval na poste predsedu vlády prídlho.⁵ 26. októbra bol zatknutý kvôli kompromitujúcim materiálom, ktoré sa u neho našli, na čom malo zásluhu Nemecko.⁶ Jeho nástupcom na poste predsedu autonómnej vlády sa stal Augustín Vološin, ktorý bol menovaný 26. októbra 1938. Po jeho menovaní za predsedu sa ukrajinská orientácia snažila upevniť svoje pozície a eliminovať tak ruskú orientáciu. Na 1. novembra 1938 bola naplánovaná manifestácia v Užhorode, ktorá bola namierená proti Maďarom. Na prekazenie tejto manifestácie ale začal poľský konzul v Užhorode M. Chalupczyński organizovať skupiny užhorodských Maďarov, aby vyvolali nepokoje v Užhorode a inscenovali konflikty.^{7 8}

4 ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: UNIVERSUM. 1996. s.87-91.

5 ŠVORC, Peter. Podkarpatská Rus v medzivojnovom Československu (1919 – 1938). Predstavy a skutočnosť. str.41-42. In: *Podkarpatská Rus a Československo v súradniciach času (1918 – 1939)*. Čriepleky z histórie. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. 2017. ISBN 978-80-555-1941-8.

6 KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dejín Karpatských Rusínov*. Prešov: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 2015. s.167.

7 ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: UNIVERSUM. 1996. s.93-96.

8 ŠVORC, Peter. Podkarpatská Rus v medzivojnovom Československu (1919 – 1938). Predstavy a skutočnosť. str.41-42. In: *Podkarpatská Rus a Československo v súradniciach času (1918 – 1939)*. Čriepleky z histórie.

Definitívnym potvrdením o zriadení autonómie bolo vydanie ústavného zákona č.328/1938 Sb. z. a n. o autonomii Podkarpatské Rusi z dňa 22. novembra 1938. Bol zrušený úrad guvernéra, viceguvernéro, kancelárie guvernéra či guberniálna rada Podkarpatskej Rusi. V podstate boli zrušené predchádzajúce orgány, ktoré vznikli dočasnými a provizórnymi právnymi predpismi a nepribližovali sa nijako sľúbenej autonómii.⁹

2. novembra 1938 sa konala Viedenská arbitráž, následkom ktorej, muse-la československá vláda odstúpiť Maďarsku časť nielen Slovenska, ale aj Podkarpatskej Rusi. Maďarsku pripadlo z územia Podkarpatskej Rusi 1523 km² s 147 483 obyvateľmi, z ktorých sa viac ako 50% hlásilo k maďarskej národnosti. Československo tak prišlo o približne 12% územia Podkarpatskej Rusi, ktoré zahrňovali 97 miest a obcí, vrátane Mukačeva, Užhorodu a Berehova. Cieľom Maďarska však nebola len čiastočná ale celková anexia Podkarpatskej Rusi a vytvorenie spoločných maďarsko-poľských hraníc.¹⁰ Hlavným mestom Podkarpatskej Rusi sa stal Chust. Štátni úradníci z radov rusínskej inteligencie ale ostávali v anektovaných mestách a priestor v Chuste dostávali haličskí emigranti, predstavitelia siče či UNO, medzi ktorými sa nachádzali hľadané osoby zo susedných štátov, agenti Abwehru, gestapa, či ďalších tajných služieb.¹¹ Vološinova vláda počítala s oporou Nemecka, ktoré do Chustu vysielalo svojich oficiálnych predstaviteľov a poskytlo finančnú pomoc vo výške 100 tisíc ríšskych mariek, či uvažovalo o otvorení konzulátu v Chuste.¹² No 10. marca 1939 sa maďarská vláda dohodla, že ak Slovensko vyhlási nezávislosť a Nemecko obsadí zvyšné historické územia Československa, maďarská armáda obsadí zvyšok Podkarpatskej Rusi, a to aj bez súhlasu Berlína. Dňa 14. marca 1939 slovenský autonómny snem vyhlásil samostatnosť Slovenska a tak maďarská vláda reagovala predaním nóty československej vláde. Žiadala okamžité prepustenie internovaných maďarskojazyčných osôb na Podkarpatskej Rusi a zastavenie ich prenasledovania, či stiahnutie vojsk z tohto regiónu.¹³ Ešte v ten istý deň Karpatská Ukrajina vystúpila so zväzku česko-slovenskej federácie a vyhlásila samostatnosť pod poručníctvom nemeckej ríše s oficiálnym názvom Karpatská Ukrajina. Bola vyhlásená snemom za republiku, na čele ktorej mal stáť prezident a zvolený snem, úradným jazykom sa mala stať ukrajinčina.¹⁴ Nasledujúci

Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. 2017. ISBN 978-80-555-1941-8.

9 <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/7386/1/2/ustavni-zakon-c-328-1938-sb-o-autonomii-podkarpatske-rusi/ustavni-zakon-c-328-1938-sb-o-autonomii-podkarpatske-rusi>

10 TÓTH, Andrej. Vojskové obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským kráľovstvom v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti. str.256-268. In: *Paginae historiae Sborník národního archivu 23/2 Podkarpatská Rus*. Praha : Národní archiv. 2015.

11 KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dějin Karpatských Rusínov*. Prešov: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 2015. s.167.

12 ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: UNIVERSUM. 1996. s.97.

13 TÓTH, Andrej. Vojskové obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským kráľovstvom v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti. str.266-268. In: *Paginae historiae Sborník národního archivu 23/2 Podkarpatská Rus*. Praha : Národní archiv. 2015.

14 ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: UNIVERSUM. 1996. s. 97-98.

deň, 15. marca 1939 však maďarské jednotky prekročili demarkačnú líniu medzi Maďarskom a Podkarpatskou Rusou a začali s obsadzovaním zvyšku regiónu.¹⁵ Vološinova vláda vyhlásila mobilizáciu, to ale pre maďarskú armádu nepredstavovalo nebezpečenstvo, keďže bola chaotická.¹⁶ Karpatoukrajinská vláda bola vyzvaná Berlínom aby maďarským vojskám nevzdorovala a tak Vološinova pronemecká orientácia nepriniesla to, čo očakával.¹⁷

16. marca 1939 ministerský predseda Maďarska gróf Pavol Teleki vyhlásil, že Karpatská Ukrajina bola obsadená maďarskou brannou mocou. Po obsadení Podkarpatskej Rusi napadli maďarské vojská slovenské územia a začali s obsadzovaním časti okresov Sobrance a Snina. 22. júna 1939 bol prijatý maďarským parlamentom zákon O zjednotení podkarpatskoruského územia s maďarským štátom.

Podkarpatská Rus bola pod správou Maďarska aj počas druhej svetovej vojny. 29. júna 1945 bola podpísaná zmluva medzi Československom a ZSSR o Zakarpatskej Ukrajine, ktorou Československo definitívne prišlo o územie Podkarpatskej Rusi.¹⁸

LITERATÚRA

KONEČNÝ, S. (2015). *Náčrt dejín Karpatských Rusínov*. Prešov: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 225 s. ISBN 978-80-555-1297-6.

ŠVORC, P. (2017). Podkarpatská Rus v medzivojnovom Československu (1919 – 1938). Predstavy a skutočnosť. str.25-52. In: *Podkarpatská Rus a Československo v súradniciach času (1918 – 1939). Čriečky z histórie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. ISBN 978-80-555-1941-8.

ŠVORC, P. (1995). Zakarpatsko v rokoch 1918 – 1946. In: *Zakarpatsko*. Bratislava : Slovak Academic Press, str.119-149, ISBN 80-85665-49-2.

ŠVORC, P. (1996). *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: UNIVERSUM. 126 s. ISBN 80-967001-6-2.

TÓTH, A. (2015). Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským kráľovstvom v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti. In: *Paginae historiae Sborník národního archivu 23/2 Podkarpatská Rus*. Praha : Národní archiv, str.256-311, ISSN 1211-9768.

<https://www.aspi.sk/products/lawText/1/7386/1/2/ustavni-za->

15 TÓTH, Andrej. Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským kráľovstvom v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti. str.256-268 In: *Paginae historiae Sborník národního archivu 23/2 Podkarpatská Rus*. Praha : Národní archiv. 2015.

16 ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: UNIVERSUM. 1996. s.99.

17 TÓTH, Andrej. Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským kráľovstvom v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti. str.267-268 In: *Paginae historiae Sborník národního archivu 23/2 Podkarpatská Rus*. Praha : Národní archiv. 2015.

18 ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Prešov: UNIVERSUM. 1996. s.100-10.

kon-c-328-1938-sb-o-autonomii-podkarpatske-rusi/ustavni-za-
kon-c-328-1938-sb-o-autonomii-podkarpatske-rusi

<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6942/1/2/zakon-c-172-1937-sb-o-prozatimni-uprave-pravniho-postaveni-guvernera-podkarpatske-rusi-a-o-souvisejicich-opatrenich-organisacnich/zakon-c-172-1937-sb-o-prozatimni-uprave-pravniho-postaveni-guvernera-podkarpatske-rusi-a-o-souvisejicich-opatrenich-organisacnich>

Mgr. Radka Onderková
SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove
Masarykova 20
080 01 Prešov
Slovakia

radka.demjanova@gmail.com

ЛІТЕРАТУРНА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ РУСИНЬСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ В США НА ЗАЧАТКУ XX. СТОРОЧА В ДРАМІ ВАЛЕНТИНА ГОРЗА: „FEDORIŠINOVY“

Домініка НОВОТНА

Abstrakt

Alcoholism, linguistic and cultural assimilation, loss of cultural identity, or generational conflicts, all of these are often recurring issues in the literary work of Ruthenian writer-emigrants in the USA at the beginning of the 20th century. In the article, we deal with the depiction of the mentioned social problematic aspects in Valentin Gorzo's drama, *Fedorišiny*. We look at the issue from the point of view of the sociology of literature.

Keywords: emigrant literature, national identity, social issues, Carpatho-Rusyn literature, Valentine Gorzo

Історічно-політична ситуація в Європі в першій половині 19. стор. принесла много змін, дослідком котрых ся згіршыла соціально-економічна ситуація люду. Великий популачный рост і недостаток обжывы выкликали міграчны імпульзы, котры были необходимостёв і про карпатських Русинів. І кедь ся робоча міграція в Європі разом дуже розвила уже в раннім нововіку а головні од половини 18. стор., так звана масова робоча еміграція із скоро вшитых європейских країн настала аж у 80-тых і в 90-тых роках. Приходить нова можливість роботи за океаном, котра дає візію ліпшого заробку і жывота. Так зачала еміграція на америцький континент, де пришло много народів а карпатськы Русины не были вынятком. Ай кедь в "новім світі" Русины здобыли фінанчну стабільіту в подобі заробку, культурный живот, який жыли дома, їм хыбив. Уже концём 19. стороча русиньска діаспора в США зачала закладовати свої сполкы, культурны і молодежны організації, видавництва, друкарні, редакції журналів і новинок, а таксамо драматичны кружки. Зачали ставляти свої церькви, закладавали церьковны і світськы зборы, в котрых были бетлегемскы сполкы і аматорьскы театралны кружки. Вытворили так культурне середовище Русинів-емігрантів, в котрім ся зродила емігрантська карпаторусиньска література США в дакількох варіантах русиньского языка. Літературны творы написаны в еміграції одзеркалюють нову соціально-культурну реаліту, то значить соціалну проблематику Русинів-емігрантів.

До половини 80-тых років 19. стороча не мали карпатськы Русины в США властных священиків ани церькви. В часі, коли зачали выникати

першы парохіі, молилі ся в церквах римского обряду. Неспокійность з тов сітуацiев вырiшыли так, же писали до Европы писма єпіскапам а жадали їх, жебы їм загнали священників. Першый грекокатолицькый священник, Іван Волянський, пришов з Галічі до Америки в році 1884. В році 1894 уже было в США около двадцять грекокатолицькых священників а окремих штирех были вшиты карпатскы Русины з Угорьска.¹ Єдным з них быв ай Валентін Горзо. Походив із села Білки (Підкарпатська Русь). Быв абсолютом Ужгородської грекокатолицької семінарії. Як священник служив в селі Шамудовце (історична Пряшівська Русь). До Сполучених штатів емігрував в році 1905 а о три роки за тым го прирядили за священника до великої русиньської грекокатолицької парохіі, котра ся находила в місті Мак-Кіспорт на периферії Піттсбургу в штаті Пенсільванія. Ту Горзо зiстава аж до своєї смерті, то значить до року 1943.² В споминанім місті была в році 1903 карпатськыма Русинами заложена визначна братська організація *Собрание Греко-Католическихъ Церковныхъ Братствъ*, в котрій грекокатолицькый священник Валентін Горзо заставляв важну позицію духовного наставника. Єдны із новинок, што выдавала уведжена організація были новинки *Просвѣта. Prosvita. The Enlightenment*. Валентін Горзо був в роках 1917-1931 їх редактором. Раз до рока выходив і *Kalendar' Prosvity* (од 1930 рока выходив під новым названєм *Kalendar' Sobranija*), в котрім Горзо публіковав свою творчість.³ Быв плодним писателем і перекладателем богослужбової літератури. Єден з його найвизначнішых творів, котрый выдає в році 1925 як самостатну книжку є песа, котру автор называє *Fedorišiny. Drama vo Trech Aktach. Iz Žita Amerikanskich Rusinov*. Як wypowiedать саме названя, іде о драму в трьох дійствах. В уводі, по розписі постав наслідуює авторська позначка: „*Nešťastnoje dokončeniye sej dramy ne vydumannoje. Stalosja 1925-ho hoda meže našimi rusinami vo odnom bolšom naseleniju rusinov vo Spolučennych Deržavach. Osoby i d'ijstvije vydumannu.*”⁴ Автор першым речінєм замірно указує на правдивість удалостей в тій драмі, підчаркує важність соціальної проблематики Русинів жыючих в Америці, з котров ся читатель поступно знакує. Як кобы обчековав, же ся читатель, респ. позератель песь поучить з тых удалостей. Ту ся нам виявлює і соціальна роль самого автора, котрый є священником, носителем моральних гіднот.

Як уводить Петрусек (1990), література зображує передовшыткым соціальну реаліту а літературный твір не є лем носителем естетичної,

1 MAGOCSI, P. R., 2016. *Chrbtom k horám*. Prešov: Vydavateľstvo Universum – EU. s.r.o., s. 196.

2 МАГОЧІЙ, П. Р., ПОП, І., 2010. *Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 167.

3 ПАДЯК, В., 2018. *Історія карпаторусинського національного театру і драматургії*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 237.

4 GORZO, V., 1925. *Fedorišiny. Drama vo Trech Aktach. Iz Žita Amerikanskich Rusinov*. McKeesport, PA, USA: Knihopечатна Sobranija Greko Katoľičeskich Cerkovnych Bratstv, s. 2.

але і соціальної інформації в узшім слова змыслі, причім прямо або непрямо wypowiedать о сполоченьській реаліті даной doby.⁵ Горзо через драму *Fedorišiny* інформує о новых соціальных подмінках і проблемах карпатських Русинів, котры ся обявили на новім контіненті, в новім штаті, в "новім краю". На верьху соціальної проблематики той драмы стоїть алкоголізм. Дасть ся полемізовати, ці є то днесь уж лем стереотіп, але колись алкоголь губив передовшыткым найнизшы соціальны версты розлічных народів, а Русины не были вынятком. Быв якимесь пляйстром на екзистенчны проблемы. Тота тема є в карпаторусиньській умелецькій літературі рефлексована уже дакілько стороч. Ай теперь ціла родина терпить за грубе справованя отця родини, Гриця Федорішіна, котрый находить успокоїня в палінці. Сьме того погляду, же постава Гриця є одразом авторовых постоїв ід реаліті, котров є алкоголізм меджі Русинами а не лем образом літературных фактів. Зарівно позоруєме амбівалентне одношіня автора ід Грицёви. На зачатку драмы сі дає Горзо залежати на тім, жебы звывразнив Грицёву людську ціну. Описує го як порядного русиньского робітника, котрый ся своєв робітностёв добрі матеріально постарав о родину. Родині, як ся видить, ніч не хыбує: „*Scena predstavljaet dom jednoho dobristojaščoho ruskoho robotnika, uže po novomodnomu zarjadžennoho (...) Krasnyj pec, kuchňovyj kabinet, stol, stolcy. Čisto, porjadno vse.*”⁶ На єдній стороні нас автор уводжує до дії так, жебы сьме принимали Гриця Федорішіна як отця з людьсков годнотов, котрый ся постарав о родину і дав діти штудувати, уможнив їм жыти культурный живот, а на другій стороні, тот людська годнота поступно деградує, чого головным винником є алкоголь. Можеме конштатовати, же Горзо дану тему обробив моралізаторьскы, причім дослідно і реалістично выображує деградацію чоловіка в дослідку хоснованя алкоголу.

Гриць ся до дії запоює в пятій сцені, коли припитый приходить домів. Автор описує єго недостойный вызор, але і грубе справованя, котре переходить аж до агресії, выгражок, насилства. Автор в тексті на розлічных містах рефлектує моменты тіпічны про алкоголіка. Наприклад тогды, кедь сі од жены просить алкоголь, зато, же до дому пришов гость: „*Ani daj z toj palenki.*”⁷ кедь сусіді дуже дякує за наллитый погарик: „*Ta Julko svjatile by sja ti tvoji ruki. Ty šikovna ženščina, ty znaješ, čo chlopam milo.*”⁸, або кедь обгаює конзумованя алкоголу: „*Kto mudro pjet, to ne lem ne škodit, no chasnujet. Ot palenki čelovik dostavajet dobroj đaki, veselosti, zabyvajet za bity.*”⁹ Кедь Гриць нукать палінку ай своєму сынови Йосифови, тот одпо-

5 PETRUSEK, M., 1990. Sociologie a literatura. Praha: Československý spisovatel, s. 22.

6 GORZO, V., 1925. *Fedorišiny. Drama vo Trech Aktach. Iz Žita Amerikanskich Rusinov.* McKeesport, PA, USA: Knihopečatňa Sbranija Greko Katholičeskich Cerkovnych Bratstv, s. 3.

7 Тамже, s. 10.

8 Тамже, s. 12.

9 Тамже, s. 13.

відать, же він не пє і пропонує отцєви перестати тыж. Гриць ся нагнївать і єго наслідуючі терьпки слова підчаркують, же алкоголізм є ґенерачний проблем: „*Propav bys's tvoimi naukami. I d'ido muj piv i otec i žili, ta mudry ludi byli. I pup ti pje a za to popuje. Ja piv i pju i kupiv sebi siju chižu, ktoroj malo čto podobny dakto z našich ludej maje.*”¹⁰ Даколи Гриця нукать сусїда, другый раз собі наливать сам. Автор замірно працює з частов фреквенцїєв образів алкоголізму а тым підчаркує важность проблематикы. Доконця в єднім моментї открыто означає героя Гриця за алкоголіка. Кедь Гриць обертать погарик, автор тот момент описує так, же го „*(...) vupivajet zvučajnym sposobom pjanicov (...).*”¹¹ Якраз вшыткы тоты моменты, коли є рефлектований алкоголізм в творї, підчаркують поступну людську деґрадацію Гриця. Зарівно автор реалістично зображує, як алкоголізм отця кривить соціальний статус цілой родини. То, як сполочность позерать на цілу родину є далшым соціальным проблемом. Третій акт открывать діалог сына Джона з матірєв Єленов. Сын ся звїрює матери, же стрїтив отця а тот му выгрожовав битков за то, же проти нєму свідчїв. Дїзнаєме ся, же Гриць дістав судный заказ приближыти ся ку родинї, што іщі веце згїршыло єго сітуацію з алкоголем. Ёго дівку Марію дїти в школі санують затоже має отця пняцію. Учителька поучно перед дїтми бісїдує о алкоголізмі а за негатівный приклад дає праві Гриця. Марія заживать велику ганьбу з той сітуації. А ту автор зась зображує амбівалентность одношіня, теперь меджі Грицєм і єго женов Єленов. Наперек великому утерпїню, котре з ним заживала, хоче, жебы ся вернув домів: „*Bodaj by pokajavsja i navernuvsja*”¹². Автор в Єлениных реплїках як кобы ся вертав на зачаток драмы а зась через єй слова выкреслює Гриця як честного чоловіка, алкоголізм называють хворотов а Гриця хворым чоловіком: „*To chvorota. Vy to znajete, učitesja. On nesčastlivyj čelovik. Mol'itsja za neho. Vidite, on zarobil tažko sej dom, on vas vozderžoval, on vas daval učiti. Ne osužďajte otca.*”¹³

Рука в руцї з алкоголізмом є в драмі рефлектоване домашнє насильство: „*(...) i torhnet za ruku Annu čto majže upadet, a druhoju udarit Joanna (...)* Ticho bud', ne mišajsja do mojej roboty, bo i ty možeš dostaty po pysku.”¹⁴ Почас дїї автор дакілько раз зображує Гриця, як бє дїти і свою жену Єлену, котра представляє ходячу ласкавость, доброту і жертвовность: „*Imit ju za ruku i otorvati chočet ot materi. Jelena so jednoju rukoju boronit d'itinu, so druhoju ottiskujet ot sebe Hrica.*”¹⁵ Ёго аґресія іщі веце ґрадує, кедь го Елена напominать і просить, жебы уже не пив, жебы ся не справовав грубо ку дїтєм, жебы перед нима не лав: „*Vyrvet d'itinu z ruk jeja. Imit ju za ruku i podnimajet*

10 Тамже, s. 12.

11 Тамже, s. 11.

12 Тамже, s. 21.

13 Тамже, s. 22.

14 Тамже, s.8.

15 Тамже, s. 19.

ruku svoju udariti svoju ženu."¹⁶ В другім акті третей сцени автор назначує можливість будучих трагічних удалостей, кедь за Грицьову агресію, котру проявлять ку Єлені сын Йосиф адресує виражки отцёви: „*I ja vam kažu, što ked' jesče raz položite ruku na mamu, to budet vaša posldidna hodina.*"¹⁷ В третім акті, коли є уже Гриць судным рішінём одлучений од родини, автор градує дію страхом і паніков. П'яний Гриць ай наперек закау входить до дому, арогантним способом вычитать родині, же го выгнала з властного дому. Елена упокоює ситуацію і зась выядрує тужбу, жебы ся Гриць вернув домів. Теперь му слова адресує особні: „*Navernisja, pokajsja. Poj nazat id nam. Bud' takij jak ty byv za moloda (...) My tebe ne chočeme navse ot sebe odstraniti. Pokajsja dorohij mij mužu. Prijdi nazat ko nam.*"¹⁸ Автор нам дакілько раз указує, же Елена фурт поважує Гриця за доброго чоловіка, фурт вірить в ёго поліпшіня. Доконця сі вычитать, же го не тримала накурто. Конець драмы є трагічний. Сын Йосиф в снажіню обранити свою маму перед фізичним нападжінём з боку отця а тыж в снажіню обранити свого брата, котрого отець огрозив ножом, стрілять на отця. Кулька перетне аорту і отець вмерать. Автор підчаркує, же Йосиф не хотів отця забити, затоже замірно мірив до ноги. В родині в тім моменті настає паніка, видиме снагу о захрану Грицьового живота. Є на місті положитьи вопрос, ці був Гриць негативним героєм. В першім плані бы сьме може згоднітили, же гей. Но кедь возьмемо до увагы не лем то, який живот доказав забезпечити свой родині, але і факт, же ёго жена го цілый живот ай по смерти, наперек вшыткуму, што ся стало, поважовала за доброго чоловіка а вину за ёго нещастя приписує самотній палінці, выходить вопрос, ці маємо право з позиції читателя гднотити Гриця як негативного героя.

Ай кедь ся видить, же ся ціла дія крутить передовшыткым коло алкоголізму, в драмі є дакілько далшых проблемів, котрыма ся карпаторусиньска література до того часу не заоберала. Напроти себе стоять дві генерації русиньских американив, котрых погляды на живот не суть єднакы. Затля што старша генерація ся снажить якнайвеце дотримати свою културу із "старого краю", тота молода тужить в новім світі штонайвеце запасти а што найскорше сі освоїти новы културны звыкы, затоже представителі молодшой генерації, котру Горзо выображує в драмі, са векшынов уже в Америці народили. Уж лем самотный факт, же твір є выдрукованый латиницёв а не кірілицёв, призначнов про русиньску културу з погляду традиції, є одразом соціальной скуточности в драмі і одкрывать тему языковой і културной асімілації русиньских емігрантів. Праві язык ся при вымеджованню ідентіты часто поважує за єден з найрелевантні-

16 Тамже, s. 20.

17 Тамже.

18 Тамже, s. 23.

ших знаків ідентити.¹⁹ Діти Гриця і Єлены як представителі молодшої генерації поуживають в русинській комунікації англійські вирази а в дакотрых частях меджі собов бісідують по англійськы: „*Mama uže upekli turkey i cranberry jelly hotovyj (...) A otec ne mali by taki grouchy byti.*”²⁰ Тыж-ба быти повноцінним америчаном а не выхылёвати ся з ряду є силніша, як захованя языка дідовизны. Стара генерація тот факт принимать лем тяжко, снажить ся жыти штонайвеце в духу старых традицій. З проблематиков языковой асиміляції Русинів жыючих в Америці рука в руці іде і культурна асиміляція. Тоты два аспекти соціальной проблематики Горзо добрі рефлектує в репліці сына Йосифа приходячого з полёвачкы: „*Hallo tam, hallo kids! Oj bo ja holoden. Cilyj deň chodili my i vseho jednoho rabbita zastrilil.*”²¹ Не іде лем о то, же Йосиф замінять русиньскы слова за англійськы, але і зохаблять тіпичный русиньський поздрав, *Слава Ісусу Христу*, а тым зашмарює єдну христіанську традицію віруючого русиньского народа. На протест ся озывать і сама мати Єлена, представителька старшой генерації: „*Ty, Džo, vse zabudeš po našem klauštisja. Tak ti taško skazati: "Slava Isusu Christu?" Znaješ jak ja ne lubľu vaši "Hollovy."*”²² На другій стороні і сама Єлена, котра виховлює діти в духу христіанських традицій в сназі заховати в родині народну ідентіту в уведженій репліці называє сына Джо, а не Йосиф, тоды, автор нам указує, же языковий асиміляції ся не выгне ани стара генерація а ці хотять або ні, середовиско, в котрім жыють їх дуже овпливнює.

Дія драмы зачінають в день америцького свята *Thanksgiving Day*, двоє з дітей грають “чекерсі” а мати родини Єлена готовить святочну пухлюку і тіпичну святочну яфорову мачанку. То значить, приспособлює ся новым культурным звывком. Автор іщі раз зображує протест старой генерації проти новым звывкам, коли сын Йосиф вызыває отця, жебы ся з нагоды америцького свята *Thanksgiving Day* перед іджинём помолив а Гриць му намержено одповідать: „*Idi het z durnicami, tad' my ne angliki.*”²³ Наслідно видиме важный момент, коли мати Єлена як представителька старой генерації упокоює сітуацію і своїма словами перепуює стары культурны звывкы з новыма: „*Tad' jak i christiany ne sjademe ko stolu bez molitvy.*”²⁴

На кінцю твора є рефлектований далшый з аспектів соціальной проблематики. Родина страчає отця, котрый був ей жывителём. Кедь Гриць умерать, Єлена нарікать, што з нима буде. Усвідомлює сі, же ся змінить соціална і економічна сітуація їх родини. Зарівно ся страхує о будучность свого сына, котрый отця не умыселно забив. Горзо

19 ONDREJ OVIČ, S., 2008. Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvisticke etudy. Bratislava: Veda, s. 75.

20 GORZO, V., 1925. *Fedorišiny. Drama vo Trech Aktach. Iz Žitja Amerikanskich Rusinov*. McKeesport, PA, USA: Knihopечатňa Sboranija Greko Katoľičeskich Cerkovnych Bratstv, s. 4, s. 5.

21 Тамже, s. 4.

22 Тамже, s. 4.

23 Тамже, s. 9.

24 Тамже.

до твору вносить критичний погляд на виображення скutoчності. Ід дакотрым пасажа́м приступлює, дасть ся повісти, аж психологічно. Не моралізує прямо, але зохаблять читателёви простор, жебы ся сам задумав над данов проблематіков і взяв сі з нёй понаучіня. Кедь возьмеме до увагы то, што сьме уже вы́ше споминали, же література зображує соціалну скutoчність, Горзо в єдній короткій драмі виобразив нараз дакілько аспектів соціалной проблематікы Русинів-емігрантів. Як уводить Петрусек (1990), літерарный твір є одразом сполочности а то не лем тым, же о даній сполочности в данім часі і на данім місті выповідать, але тыж тым, же є ей продуктом. А праві еміґрація принесла новы реалії, новы сітуації, новый "продукт" до карпаторусиньской літературы.

ЛІТЕРАТУРА

GORZO, V. (1925) *Fedorišinovy. Drama vo Trech Aktach. Iz Žitá Amerikanskich Rusinov*. McKeesport, PA, USA: Knihopečatňa Sobrańija Greko Katholičeskich Cerkovnych Bratstv, 32 s.

MAGOCSI, P. R. (2016) *Chrbtom k horám*. Prešov: Vydavateľstvo Universum – EU. s.r.o., ISBN 978-80-89046-97-3, 593 s.

ONDREJOVIČ, S. (2008) *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda, ISBN 9788022409940, 306 s.

PETRUSEK, M. (1990) *Sociologie a literatura*. Praha: Československý spisovatel, ISBN 9788020201652, 106 s.

МАГОЧІЙ, П. Р., ПОП, І., (2010). *Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, ISBN: 978-966-387-044-1, 849 s.

ПАДЯК, В., (2018) *Історія карпаторусиньського національного театра і драматургії*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, ISBN 978-80-555-1974-6, 340 s.

Mgr. Dominika Novotná

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

ul. 17. novembra č. 1

080 01 Prešov

Slovakia

dominika.novotna.1@smail.unipo.sk

Studium Carpatho-Ruthenorum 2023
Štúdie z karpatorusinistiky 15.

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Prvé vydanie, 2023

Počet strán: 140

Tlač: DMC, s. r. o., Nové Zámky

ISBN 978-80-555-3190-8

